

מנהגי בית הכנסת לבני אשכנז בארץ ישראל ובחוץ לארץ

לשנת תשע"ו

תשרי

ערב ראש השנה

מחליפים את הפרוכת, המעילים, כסויי עמוד החזן והבימה, בכיסויים לבנים, ומשאירים אותם עד אחרי יום הכיפורים. בדורות האחרונים נהגו לכסות גם את עמודי המתפללים במפות לבנות.

גירסאות התפילה

בתפילות ראש השנה כופלים 'לעילא ולעילא' רק בקדישים שנתקנו לאמירת הש"ץ, והיינו: בערבית לפני תפילת העמידה ולאחריה; בשחרית – לפני 'ברכו' ולאחר חזרת הש"ץ; לאחר קריאת התורה; במוסף לפני העמידה ולאחר חזרת הש"ץ. אך בקדישי מנחה של ש"ץ וכן בכל קדיש יתום אין כופלים. בשאר ימי התשובה, מלבד יום הכפורים, אין כופלים 'לעילא' כלל.

להלן גירסאות התפלה בכל עשרת ימי תשובה:

וּכְתוּב לַחַיִּים טוֹבִים בְּנֵי בְרִיתְךָ (בלא המלה 'כל').

בְּסֵפֶר חַיִּים וְכוּלִּיה לְפָנֶיךָ אָנוּ (ולא אנחנו) וְכָל עַמּוֹךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל לַחַיִּים וּלְשָׁלוֹם (בלא המלה 'טובים')

סיום העמידה: עוֹשֶׂה הַשָּׁלוֹם, בַּמָּקוֹם 'הַמְּבֹרָךְ' אֵת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם.

בסוף קדיש ובסוף העמידה אומרים את הנוסח הרגיל: עוֹשֶׂה שָׁלוֹם (בלא הוספת ה"א הידיעה – 'השלום').

אָבִינוּ מְלַכְנוּ כָּלָה דְּבָר וְחָרָב וְרָעָב וְשָׂבִי וּמִשְׁחִית וּמַגְפָּה מִפְּנֵי בְרִיתְךָ.

אָבִינוּ מְלַכְנוּ כְּתִבְנוּ בְּסֵפֶר מַחִילָה וְסְלִיחָה (ולא 'סליחה ומחילה').

להלן גירסאות התפלה בימים הנוראים:

וְאֵז צְדִיקִים יִרְאוּ וַיִּשְׁמְחוּ (ולא 'ובכן צדיקים').

וְנֶאֱמַר וַיִּגְפָּה ה' צָבָה אוֹת בְּמִשְׁפָּט (ולא 'בכתוב ויגבה').

וְדִבְרְךָ מְלַכְנוּ אָמֵת (ולא 'ודברך אמת').

בתחילת הקדושה אחר כל סילוק: בְּכָתוּב וְקָרָא זֶה אֵל זֶה (בלא 'על יד נביאך').

במוסף ב'ומפני חטאינו': שְׁנִשְׁתַּלְחָה (ולא 'השלוחה').

וְתַעֲרֹב לְפָנֶיךָ עֲתִידֵתְנוּ (ולא 'ותערב עליך').

הוספות ופיוטים

בכל עשרת ימי התשובה בחזרת הש"ץ אין הקהל אומר 'זכרנו', מי כמוך', 'וכתוב', אך הקהל עונה: 'אמין' על אמירת 'וכתוב לחיים טובים בני בריתך', וכן הקהל מקדים לומר 'בספר חיים' לפני הש"ץ.

בימים הנוראים אומרים את הפיוטים אשר במחזורי אשכנז המובהקים, לפי מנהג פפד"מ ובנותיה, ואין מדלגים בהם, לא בברכות קריאת שמע ולא בתפילות העמידה. הפיוטים של ראש השנה כמעט כולם שוים במחזורי אשכנז ופולין. חלקי הפיוטים נאמרים בדרך כלל לפי ההנחיות המצוינות במחזור. מה שמצוין בו לאמירת חזן, נאמר על ידי החזן בקול רם, ומה שמצוין בו לאמירת הקהל, נאמר על ידי הקהל. לעתים, חזן אומר את חלקו הראשון של החרוז, וקהל עונה את חלקו השני. מקפידים על כך בפיוטים 'וכל מאמינים', 'אדירי איומה', 'לא עורך דין', ודומיהם (וזהירים שלא לחבר בהם בניגוד לכוונת הפייטן ומשמעות העניין, סוף חרוז עם תחילת חרוז שאחריו, אף שפשטה אמירה או שירה כזו בכמה מקומות). תפילות קבליות לש"ץ שנדפסו במחזורים בדורות האחרונים, 'הנני העני' וכדומה, לא נתקנו דווקא לתפילת מוסף, ואינן נאמרות בדרך חזנות. הן תפילות אישיות לשליחי הציבור של כל התפילות בימים נוראים. האומרים – אומרים בלחש, ובמקום שאין בו חשש הפסק. ולכן הש"ץ של שחרית צריך להקדים אמירתם לפני 'ברוך שאמר'.

פתיחת ארון הקדוש וסגירתו

בשחרית ומוסף של ראש השנה, ובכל תפילות יום הכיפורים, נשאר ארון הקודש פתוח בחזרת הש"ץ מלבד בקדושה וברכת כהנים (שלא כציון המחזורים המאוחרים להרבות בפתיחות וסגירות). מכבדים כמה מתפללים וכהנים בפתיחות ספורות אלה:

מתפלל פותח – לקראת תחילת חזרת הש"ץ; מתפלל סוגר – לפני קדושה.
מתפלל פותח – בתחילת אמירת 'לדור ודור'; כהן סוגר – בתחילת אמירת 'רצה'.
כהן פותח – אחר ברכת כהנים; כהן סוגר – לפני קדיש 'תתקבל'.

סדר 'אבינו מלכנו'

סדר 'אבינו מלכנו' נאמר בנחת, פיסקה פיסקה. כל פיסקה אומרה הש"ץ בנעימה מיוחדת (כל קהילה בנעימה המקובלת אצלה) ואחריו אומרה הקהל באותה נעימה. הפיסקה האחרונה 'ננו ועננו' נאמרת בלחש.
בראש השנה ויום הכפורים, בפיסקאות אחדות מאריכים יותר בנעימה, בעיקר: 'חטאנו לפניך'; 'חדש עלינו שנה טובה'; 'כלה דבר וחרב'; 'קרע רוע'; 'כתבנו בספר' (כל החמש); 'שמע קולנו'; 'קבל ברחמים'; 'למען באי באש'; 'עשה למען שמך'.
בשאר ימי התשובה, כל הפיסקאות נאמרות בניגון שוה.
סדר 'אבינו מלכנו' במנהג אשכנז שונה מסדר מנהג פולין.

'סארגנס' (קיטל)

בתפילות הבוקר של ראש השנה, ובתפילות יום הכפורים מכניסו ועד צאתו, לובשים 'סארגנס' (קיטל) ומצנפת לבנה. ה'סארגנס' המקורי, שצורתו כתכריכי אשכנז המקובלים, סגור מלפנים ומאחור, ומשלשלים אותו על הגוף דרך בית הצוואר הפתוח למעלה. חוגרים עליו אבנט לבן.
רבים נהגו להתעטף בטלית לבנה לגמרי שפסיה לבנים.

נערים ובחורים, וכן חתן בשנה ראשונה, חובשים מצנפת לבנה אך לא 'סארגנס'. נשים מהדרות אחר בגדים לבנים.
אבל ב"מ לובש את ה'סארגנס' תחת חליפתו ואת המצנפת הלבנה תחת כיסוי ראש שחור, ומתעטף בטלית חול עם עטרה שחורה.
בתפילות בהן האבל משמש כש"ץ, כשאין לו מחליף, לובש בגלוי את ה'סארגנס' והמצנפת הלבנה ומתעטף בטלית לבנה.

ליל ראש השנה

ברכת 'השכיבנו' נאמרת על ידי הש"ץ בנעימה, ולאחריה אומרים את הפסוק 'תקעו בחודש'.
לאחר קדיש 'תתקבל', מקדש הש"ץ על הכוס ומברך 'שהחיינו'.
'יגדל' אחר התפילה נאמר בניגון מיוחד של ימים נוראים.
בליל ראשון של ראש השנה אומרים איש לרעהו: 'לשנה טובה תכתב' (בלא: 'ותחתם') ועונה המתברך: 'גם אתה'.

שחרית ראש השנה

אחת מחמש ההשכמות.
הש"ץ אומר בניגון של ימים נוראים: 'אדון עולם', ברכות 'על נטילת ידים', 'להתעטף בציצית' ו'ברוך שאמר'. את שאר ברכות השחר ופסוקי דזמרה, אומר בניגון שבת.
לפני 'ברוך שאמר' מתעטפים בטלית. הרב, ואחריו בזה אחר זה בעלי התפלה לפי סדר תפילותיהם, מברכים, בקול רם, בניגון ימים נוראים, את ברכת 'להתעטף בציצית'.
בסוף 'נשמתי' הש"ץ של שחרית יורד לפני התיבה, ורק בעמדו לפניו מתחיל לנגן: 'המלך', ובמלה ראשונה זו מרים קולו ביותר.
לפני הפיוט 'אדרת ממלכה' הש"ץ אומר 'תעיר ותריע' והקהל חוזר אחריו, אבל אחרי הפיוט רק הש"ץ אומר. כמו כן אחרי הפיוט 'אפיד', הש"ץ לבדו חוזר על 'מלך זוכר'.
בראש השנה ויום הכפורים היו שהקפידו לכבד בנטילת ידי הכהנים רק לויים נשואים. בקהילות גדולות שבהן מספר כהנים רב, הש"ץ אינו מתחיל 'רצה' עד שהלוי הנוטל מודיע לו בהכרזת: 'רצה!', שכל הכהנים גמרו ליטול ידיהם.

קריאת התורה

סדר הוצאת ספר תורה והכנסתו בניגוני ימים נוראים.
אומרים י"ג מידות בנעימה (שלוש פעמים), תחנית 'רבון העולם' בלחש, ופסוק 'ואני תפילתי' בנעימה (שלוש פעמים).
חיובים לעלות לתורה: התוקע, ואם אפשר, גם המקרא ובעלי התפילה של שחרית ומוסף.
קריאת התורה היא בטעמי המקרא המיוחדים לימים נוראים. העולים לתורה מברכים את ברכות התורה בניגון הדומה לניגון קריאת התורה, וכן ה'מי שברך'

וקריאת העולים לעלות 'יעמוד', וכוליה, נאמרים בניגון זה. קריאת המפטיר וברכותיו – בניגון הרגיל.
 ב'מי שברך' מסיימים בתוספת המילים: "ויכתבהו בספר החיים עם כל ישראל אחיו, ונאמר אמן".
 ה'מי שברך' לעולה האחרון בספר הראשון נאמר אחר הגבהתו. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת הספר השני.
 מכבדים את המקרא בגלילת ספר השני.

מילה בראש השנה

מלים אחר ההפטרה, לפני התקיעות. במוסף בסוף זכרונות לפני 'כי זוכר כל הנשכחות', אומרים את חרוז הפזמון 'זכור ברית אברהם'.

תקיעות דמיושב

לחולים בלבד הותר לקדש ולאכול לפני התקיעות, לפיכך לא נהגו לערוך הפסקה כלשהי לפנייה.

הרב דורש לפני התקיעות של יום ראשון.
 אין הציבור אומר 'למנצח לבני קורח'. התוקע אומר לעצמו **בלחש** פסוקי קר"ע שט"ן, וגומר.

לפני התקיעות מכריזים: "שתיקה יפה עד אחר גמר כל התקיעות".
 המקרא יושב בעת הברכות וכל התקיעות דמיושב, וכן מחזיקי ספרי התורה ממשיכים לשבת בשעת התקיעות.

התוקע מברך את ברכת השופר, וביום ראשון של ראש השנה גם ברכת 'שהחיינו', אך ביום שני אין מברכים 'שהחיינו' (מלבד כאשר יום א' חל בשבת).

קול התקיעה, השברים והתרועה, מושמעים לפי מסורת קדומים המקובלת באשכנז:

▪ **תקיעה**. תחילת התקיעה בצליל רגיל, ומיד יורד התוקע לצליל נמוך יותר ותיכף עולה חזרה לצליל הראשון וממשיך בו עד סוף התקיעה שמסתיימת בהתחזקות קצרה של הנשיפה (שנשמע כצליל עולה).

▪ **שברים**. שלושה קולות מחוברים עולים ויורדים.

▪ **תרועה**. תשעה קולות מחוברים ורועדים.

מפסיקים קמעה בין 'שברים' ו'תרועה' של סדר תשר"ת. המקרא קורא: 'שברים', ותיכף אחר השמעתם קורא: 'תרועה' והתוקע מריע. אך אין המקרא קורא 'שברים תרועה' יחד.

בין סדר תשר"ת לתש"ת ובין סדר תש"ת לתר"ת אומר המקרא: "שב!". התוקע מסיר את השופר מפיו ומניחו בסודר שהיה נתון בו לפני התקיעות, ונח התוקע כשליש דקה עד שחוזר ונוטל את השופר ומשיבו אל פיו.

אחר תקיעה גדולה אומר הקהל 'אשרי העם' עד 'יהלכו' בניגון ימים נוראים. המקרא חוזר על פסוק זה באותו ניגון וממשיך בו את הפסוק הראשון של 'אשרי'. בסוף אמירת 'אשרי' המקרא אומר את שני הפסוקים האחרונים 'תהלת ה' ידבר' וכן 'תהלת ה' ידבר' בניגון ימים נוראים, נוטל ספר תורה ואומר בניגון הזה:

'יהללו', ואומרים 'לדוד מזמור' בניגון ימים נוראים או בניגון יום טוב. המקרא מכניס את הספרים להיכל ואומרים 'ובנחה' בניגון ימים נוראים.

מוסף ראש השנה

הש"ץ של מוסף אומר התחינות לש"ץ בלחש.
 בזכרונות לקראת סוף הברכה הגירסא היא: על גפי המזבח (ולא: על גב המזבח).
 בסוף ברכת זכרונות הנוסח הוא: נַעֲקֶדֶת יַצְחָק, לְזִרְעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב הַיּוֹם בְּרַחֲמִים תִּזְכֹּר.
 יש נוהגים, כפי המצוין במחזורים, שהקהל אומר את הסילוק 'ונתנה תקף' מתחילתו ברצף אחד עד 'את רוע הגזרה', ולאחר מכן הש"ץ חוזר ואומר בניגונה עד 'הגזרה', בלא להפסיק לפני 'ותשובה ותפלה' וגומר, וכאשר הש"ץ מסיים לומר 'הגזרה', פותח הקהל ואומר: 'כי כשמך', עד 'על מקדישי שמך', והש"ץ אומר זאת אחריהם בנעימה. ויש נוהגים שהקהל ממתין לפני הקטעים המודפסים באותיות גדולות ביותר: 'ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה', וכן: 'ואתה הוא מלך' ו'חי וקים', כדי לומר אותם במשותף בהתעוררות גדולה.
 סגירת הארון לקראת קדושה היא לפני שהש"ץ אומר 'כסוד שיח'.
 אין אומרים 'תושגב' ולא 'ויאתיו' (אחר 'וכל מאמינים').
 הש"ץ מתחיל לומר בקול רם ובנעימה 'עלינו לשבח' עד 'וגורלנו ככל המונס', והקהל אומר עמו. מוסיפים את הנשמט מאימת הצנזורה: 'שהם משתחווים להבל וריק ומתפללים אל אל לא יושיע'.
 סוגרים את ארון הקודש באמירת 'שלא שם חלקנו' עד 'לא יושיע'.
 על הש"ץ להזהר שלא להפסיק בין מלת 'שלא' למילים שאחריה.
 הכריעה והנפילה על הפנים מתחילה באמירת 'ואנחנו כורעים'. יש הזוקפים תוך כדי אמירת המילים 'לפני מלך', ויש הזוקפים אחר אמירת 'הקב"ה'.
 הש"ץ ממשיך לנגן, והקהל אומר עמו 'שהוא נוטה שמים' עד 'בגבהי מרומים'. ואז אומר הקהל בקול עם הש"ץ 'הוא אֵהֵינו אֵין אַחֵר' וכולם קוראים בקול גדול: 'אמת', וממשיך הקהל יחד עם הש"ץ: 'מלכנו אפס זולתנו וכוליה עד 'אין עוד'.
 גם הנשים בעזרה שלהן כורעות ומשתחוות.
 תוקעים פעם אחת תשר"ת לפסוקי מלכיות; פעם אחת תש"ת לזכרונות; פעם אחת תר"ת לשופרות.
 לאחר התקיעות הקהל אומר 'היום הרת עולם' והש"ץ חוזר עליו בניגון, וכן נוהגים באמירת 'ארשת שפתינו'.
 בראש השנה ויום הכפורים היו שהקפידו לכבד בנטילת ידי הכהנים רק לויים נשואים. בקהילות גדולות שבהן מספר כהנים רב, הש"ץ אינו מתחיל 'רצה' עד שהלוי הנוטל מודיע לו בהכרזת: 'רצה', שכל הכהנים גמרו ליטול ידיהם.
 לפני 'וכל החיים' אין אומרים 'אבינו מלכנו זכור רחמיך'.
 הקהל מקדים לומר 'בספר חיים' והש"ץ חוזר עליו וממשיך לומר: 'ונאמר', עד: 'לחיים טובים תכתבנו', והקהל עונה 'אמן'. הש"ץ ממשיך: 'אֵהֵים חיים כתבנו בספר החיים' והקהל עונה: 'אמן'.
 'היום תאמצנו' וגומר אומר הש"ץ בנעימה, והקהל עונה 'אמן' בלבד. אין אומרים 'היום תתמכנו', וכן בשחרית, מוסף ונעילה ביום הכפורים.
 'אין כֵּאֵהֵינו' ו'אנעים זמירות' בניגונים מיוחדים לראש השנה.

אחר התפילה מברך איש את רעהו: 'גוט יום טוב'.

תקיעות בסוף התפילה

כפי שהתקבלה ההנהגה בדורות האחרונים, תוקעים בגמר התפילה ששים תקיעות נוספות, בקרבת מקום למושב הרב ולא על הבימה, להורות שכבר יצאו ידי חובה בארבעים התקיעות דמיושב ודמעומד.
לפני 'עלינו לשבח' תוקעים שלושים תקיעות, ואחר 'אנעים זמירות' תוקעים שוב שלושים תקיעות, ולאחריהן אומרים שיר של יום וישיר מזמור לאסף.
בכל התקיעות שאחר חזרת הש"ץ – שהונהג לתקן רק בדורות האחרונים – תוקעים 'שברים-תרועה' בנשימה אחת, וכך מקריאם המקרא.
בימינו יש נוהגים בתקיעות שאחר 'אנעים זמירות' להשמיע את הקולות של 'תקיעה', 'שברים' ו'תרועה' כמנהג מזרח אירופה.

מנחה

'אשרי' ו'ובא לציון' נאמרים בניגון שבת, אבל פסוק אחרון של 'ובא לציון' וחצי קדיש אחריו בניגון יום חול.
שתי הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ וכן הקדושה נאמרות בניגון יום חול, אבל את ההוספות 'זכרנו' ו'מי כמוך', וכן מ'לדור ודור' עד סוף הברכה האמצעית, אומר הש"ץ בניגון ימים נוראים. את שלש הברכות האחרונות של חזרת הש"ץ, כולל ההוספות 'וכתוב לחיים' ו'בספר חיים' וכן קדיש 'תתקבל', אומר בניגון חול.

תשליך

ביום א' של ראש השנה אחר הצהריים, לפני תפילת מנחה או לאחריה, הולכים אל הנהר לאמירת 'תשליך'. ב'תשליך' אומרים רק את ד' הפסוקים 'מי 4 כמוך' וגומר.

ליל שני של ראש השנה

שרים 'מה טובו' לפני 'ברכו'.
לפני 'עלינו' מקדשים על הכוס. מניחים פרי חדש לפני הש"ץ לברכת 'שהחיינו'.
אחר התפילה מברך איש את רעהו בברכת: 'גוט יום טוב'.

שחרית יום שני של ראש השנה

בפיוט 'מלך עליון', הקהל מקדים ואומר בנעימה את החרוז האחרון, 'שופט האמת', ואחריו הש"ץ. כל פעם שהש"ץ מזכיר את המלה: 'אמת', הקהל אומר אותה בקול רם. אחר כך הש"ץ אומר: 'יובכן נמליכך ה' מֶלֶךְ ה' מֶלֶךְ, ואינו כופל את המילים: 'ה' מֶלֶךְ'.

מוסף יום שני של ראש השנה

חצי קדיש לפני העמידה ושתי הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ נאמרים בניגון שבת. 'זכרנו' ו'מי כמוך' – בניגוני ימים נוראים.

ערבית מוצאי ראש השנה

ש"ץ אומר 'והוא רחום' ו'ברכו' בניגון הארוך של מוצאי שבת בימי הסליחות. אין הש"ץ כופל 'לעילא ולעילא', וכן אין כופלים באף תפילה בימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים. מבדילים בבית הכנסת לפני 'עלינו'. לאחר התפילה, וכן בשאר הימים עד ליום הכיפורים, מאחל איש לרעהו: 'חתימה טובה' (ולא 'גמר חתימה טובה').

תפילות וסליחות בעשרת ימי תשובה

ש"ץ של סליחות עובר לפני התיבה ערבית שלפניהן ושחרית שאחריהן, אך לא למנחה.

אבל אינו עובר לפני התיבה בעשי"ת. הפזמון 'רועה ישראל' של יום ב' דעשי"ת, נאמר בניגון פזמון 'מלאכי רחמים' של יום ב' דסליחות. הפזמון 'באשמרת הבקר' של יום ג' דעשי"ת והפזמון 'שחר קמתי' של יום ד' דעשי"ת, נאמרים בניגון פזמון 'שופט כל הארץ' של ערב ראש השנה. כל פזמון נאמר בקול רם על ידי הש"ץ בנעימתו. בגמר אמירת הבית הראשון, חוזר עליו הקהל באותה נעימה. הש"ץ ממשיך בניגון לומר את שאר הבתים, והקהל עמו בקול נמוך. בכל פזמון הנאמר בימי סליחות ותעניות מוסיפים אחר כל קטע את החרוז החוזר, שבדפוסי רעדלהיים נדפס רק בבית הראשון ובבית האחרון, כגון בפזמון יום א' דסליחות 'במוצאי מנוחה', מוסיפים בכל בית את החרוז החוזר: 'לשמוע אל הרנה ואל התפלה', ויש שאינם מוסיפים את החרוז הזה שנשמט על ידי המדפיסים. בסוף הפזמון חוזר הקהל לומר את הבית הראשון בקול רם ובנעימה. בהוצאת ספר תורה אין אומרים י"ג מידות ותחינת 'רבון העולם' מלבד בראש השנה ויום הכפורים. ב'מי שברך' לעולי התורה מסיימים בתוספת המילים: "ויכתבהו בספר החיים עם כל ישראל אחיו, ונאמר אמין".

צום גדליה

עוטפים את ספר התורה במעיל שחור עד אחרי קריאת התורה של מנחה. הפזמון נאמר בניגון מיוחד לפזמונים של צום גדליה, עשרה בטבת ותענית אסתר. לפני ברכת 'רפאנו' אומר הש"ץ ברכת 'עננו'. יש שנהגו שהש"ץ מסיים ברכת 'עננו' בניגון 'שומע תפלה'. לאחר נפילת אפים בשחרית ובמנחה אומרים את הפיוט 'שומר ישראל', אף שכבר אמרוהו בסוף סליחות. באמירתו אחר שמונה עשרה, הש"ץ אומר כל חרוז בנעימת תענית ציבור, והציבור חוזר עליו באותה נעימה.

לפני הוצאת ספר התורה של שחרית אומר הש"ץ 'א' ארך אפים', והקהל חוזר ואומרו אחרי, אך אין אומרים י"ג מידות ותחינת 'רבון העולם'.
במנחה, קוראים לישראל לעלות לתורה, בלא שמו, במילים: "עמוד מפטיר".
'עננו'. 'שים שלום' במקום 'שלום רב'. 'רבון העולמים' של תענית.
בארץ ישראל: עולים הכהנים לדוכן.

שבת שובה – וילך

במעריב אומרים 'השכיבנו' וסוף קדיש שאחריו בניגון ימים נוראים.
בברכת 'מגן אבות' אומרים 'המלך הקדוש'.
אומרים יוצר 'אור עולם קראו', אופן 'כי אם שם' בנעימה ידועה (ויש האומרים את סופו בניגון הפיוט 'רם על כל מלך' בקרובות שחרית א' דר"ה), נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מעל הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אל אלהינו'.
את ההוספות 'זכרנו', 'מי כמוך', 'וכתוב לחיים', ו'בספר חיים', אומר הש"ץ בניגון הברכה שבה הן מופיעות.
אחר קדיש 'תתקבל', לפני הוצאת ספר תורה, הרב דורש דרשת שבת שובה. את דרשתו פותח באגדה, ממשיך בהלכה ומשלים באגדה. הוא מסיים במלים: 'ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן'. אחר הדרשה אומרים קדיש דרבנן.
'מי שברך' לעולי התורה, בשחרית ובמנחה, מסיימים בתוספת המילים: "ויכתבהו בספר החיים עם כל ישראל אחיו, ונאמר אמן".
הרב חיוב לעלות לתורה. חצי קדיש שלאחר קריאת התורה נאמר בניגון המיוחד לראש חודש אלול ושבת שובה.
מפטירים 'שובה' עד 'יכשלו בם' וממשיכים בהפטרות 'תקעו שופר' (בכמה חומשים נסדרה לפרשת האזינו) ומסיימים: 'וידעתם... ולא יבושו עמי לעולם'. אין אומרים את פסוקי 'מי א' כמוך'. להפטרות זו אין מעלים פנוי.
מזכירין נשמות גם בשבת זו, אף שיש בה יוצרות.
בסוף ה'מי שברך' לקהל, לאחר המילים 'בכל מעשה ידיהם', מוסיף הש"ץ את הברכה: 'ויכתבם בספר החיים'.
בקדושת מוסף הקטע מ'והוא ישמיענו' נאמר בניגון 'רם על כל מלך' של קרובות שחרית יום ראשון של ראש השנה. אחר עניית הקהל 'אני ה' אלהים', אומרים את הפיוט: 'אלהים שופט' ויש שאין אומרים אותו.
קדיש 'תתקבל' שלאחר מוסף בניגון נבחר, ויש בניגון ימים נוראים.
בשבת זו אין אומרים שיר היחוד, מפני שעתיד להיאמר בליל יום הכפורים.
בקריאת התורה של מנחה, הפסוק האחרון, 'ה' בדד ינחנו', נקרא בהרמת קול.
אין אומרים 'צדקתך', אף על פי כן אין אומרים את סופו של קדיש שלם בניגון נבחר.
בערבית של מוצאי שבת אומרים את 'והוא רחום' ו'ברכו' בניגון הארוך של מוצאי שבתות בימי הסליחות. אין אומרים 'ויהי נעם' ו'ואתה קדוש'.

כפרות

בקהילות קטנות בהן מספר התרנגולים לכפרה מועט, נהגו לעשות כפרות ולשחטן בעלות השחר בין סליחות לשחרית, ויש מקומות שעשו כן לפני הליכה לסליחות, ויש

– אחר שחרית. בקהילות גדולות בהן התרגולים מרובים והשוחטים מועטים, ויש לחץ מופרז על השוחטים, העדיפו לשחוט את הכפרות לפני ערב יום הכפורים, כי כל עשרת ימי תשובה שוים לענין הכפרות, מצום גדליה עד ערב יום הכיפורים לעת ערב, מלבד הרגע של עלות השחר בערב יום הכפורים. אם לא עשה כפרות לפני יום כיפור, יכול לעשותן בהושענא רבה.

בכל המקומות באשכנז נהגו לעשות כפרות (Kapores schlagen) על תרגולים. בימי מלחמת העולם הראשונה היה מחסור בתרגולים ויש שעשו אז כפרות על דגים או תחליפים אחרים. כאשר עלו הנאצים לשלטון בגרמניה בשנת תרצ"ג, חוקקו חוק ארצי האוסר שחיטה ללא הימום. מאז נמנע מיהודי גרמניה לעשות כפרות על תרגולים, והכל הוכרחו לעשות על דגים או תחליפים אחרים. לכן יש כיום הסבורים שכך היה המנהג באשכנז מקדם.

לוקחים תרגול לבן לזכר ותרגול לבנה לנקבה, ונהגו ליקח עוף אחד לכמה זכרים או לכמה נקבות. במעוברת יש הנוטלים עבורה תרגול ותרגולות. אומרים את הפסוקים: 'בני אדם', ובשעה שמשובבים סביב הראש אומרים 'זה חליפתי', כפי הסדר שמובא בסידורים והמחזורים. את פדיון הכפרות, כלומר את תמורתן, נותנים צדקה לעניים, ויש הנותנים את העוף עצמו.

סליחות ערב יום הכפורים

משכימים לפני עלות השחר ומרבים בסליחות כמו בערב ראש השנה. הסליחה 'אני עבדך' (אחרונה לפני הפזמון הראשון), נדפסה בספרי הסליחות כפי צורת אמירתה בערב ראש השנה, אבל אומרים אותה בהתאמה לערב יום הכפורים. במקום לומר: בכסה ליום חגנו, אומרים: בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ מָחָר. מדלגים את הקטע המודפס באותיות קטנות: 'קדושים המליכוני'. בחרוז האחרון, במקום הכתוב: למחר בראש השנה, אומרים: לְמָחָר בְּעֶשְׂרֵי לְשָׁנָה. [הצנזורה השמיטה חרוזים אחדים מתוך סליחה זו לפני החרוז 'רוחם הכינה לך']. נוסח כל הסליחות לערב יום הכפורים בלי שיבושי הצנזורה מופיע בקובץ מיוחד של 'מכון מורשת אשכנז'.

בשני הפזמונים פותחים את ארון הקודש. פזמון 'ירצה צום עמך' נאמר בניגון 'שופט כל הארץ', לפזמון 'זכור ברית אברהם' יש ניגון משלו. בערב יום הכפורים, צורת אמירתו היא כמו של הפזמונים של שאר ימי הסליחות. את הוידוי אומרים פעם אחת בלבד, דהיינו אומרים מ'או"א תבוא לפניך' עד 'ואנחנו הרשענו'. מדלגים 'אשמנו מכל עם וגוי', וממשיכים החל מ'משיח צדקך' עד 'הרחמים והסליחות'. אין אומרים 'א רוחם שמך וגוי', ולא תחנון אף בעוד לילה.

שחרית ערב יום הכפורים

בין סליחות לברכות השחר, הולכים כל המתפללים – שהשכימו לפני עלות השחר – ליטול ידיהם כדי להעביר רוח רעה השורה על הידים. מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון. אין אומרים 'מזמור לתודה', תחנון ו'למנצח'.

אחר יציאת בית הכנסת, הולכים לבית הקברות, אומרים שם תחינות לבית הקברות (ולא תהלים שנאסרה אמירתם ליד קברים מחמת 'לועג לרש') ונותנים צדקה לעניים.

מנחה של ערב יום הכיפורים

מתפללים מנחה גדולה עם וידוי.
אין אומרים 'יהיו לרצון' לפני הוידוי.
בפתיחה לוידי אומרים 'אנא (ולא או"א) תבוא לפניך תפילתנו', כנהוג ביום הכפורים.

מלקות

אחר מנחה כל אחד בורר לו חבר למלקות.
מלקים איש את רעהו, בחגורה של עור, מלקות ארבעים, מכות קלות על הגב.
הנלקה כורע לצד צפון, כריעה גמורה, כשברכיו נשענות ארצה ופלג גופו העליון נשען על הרצפה באמצעות זרועו השמאלית, כשידו הימנית פנויה להכאת לבו.
המלקה אומר את הפסוק 'והוא רחום' עד 'כל חמתו', ובאמירת כל מלה מ"ג תיבות הפסוק נותן מכה אחת. הנלקה אומר אז וידוי 'אשמנו'. חוזרים על כך שלוש פעמים.

נרות יום הכפורים

במקום שאין חשש דליקה, מרבים בבית הכנסת בנרות שעה גדולים הדולקים מעת לעת.
כל זכר (ולא נקבה), גדול או קטן, מביא נר אחד לבית הכנסת לעת תפילת מנחה של ערב יום הכפורים.
הממונים על תאורת בית הכנסת מדליקים את כל הנרות, בלא ברכה, אחר הסעודה המפסקת, בעוד היום גדול. יש מקומות בהם נהגו למכור את זכות ההדלקה הזו.
לא נהגו להדליק נרות לכפרת הורים שמתו, ובדורות האחרונים יש שהנהיגו להדליק נרות לכפרתם בבית הכנסת או בבית.
יש מקומות שכל אחד הניח את נרו לפני מקומו, ויש מקומות שקבעו להם כלי קיבול לאורך קיר. כדי למנוע שריפה יש מקומות שהגבילו את מספר הנרות לח"י, והטילו כל שנה גורל מי יזכה בכל אחד מהם. יש מקומות שמינו שומר נכרי לשמור על הנרות, והלה קיבל הוראה מערב יום הכפורים להדליק את כל הנרות שכבו, הוראה שאסור ליתן לו ביום הכפורים עצמו.
אין להניח את הנרות במקום בו כל פתיחת דלת או חלון יוצרת משב-רוח ומגבירה את בעירת הנרות. אם לא נמצא מקום מוגן בתוך בית הכנסת, יש להניח את הנרות מחוץ לבית הכנסת בחדר נפרד.
הנשים מדליקות את הנרות שבבית כבכל שבת ומועד, ונותנות נר אחד בחדר השינה. מברכות עליהם 'להדליק נר של יום הכפורים' וברכת 'שהחיינו'.

הפיוטים, הפסוקים והסליחות

פיוטי יום הכפורים של מנהג פולין-ליטא שונים ממנהג אשכנז, והמתפללים זקוקים למחזורי אשכנז המובהקים. (לתשומת לב: לא כל מחזורי רעדלהיים או מחזורים עם תרגום לגרמנית הם כמנהג אשכנז).

הפיוטים והתפילות נאמרים לפי מסורת פפד"מ ובנותיה.

חלק מהפיוטים ניתקן על ידי קדמונינו הפייטנים באופן שהשייץ אומר משפט אחד, והקהל עונה עליו, וחוזר חלילה. סדר האמירה מצוין בתוך המחזורים.

בפסוקים והסליחות שצוין לאומרים באמירת סירוגין חזן וקהל, ראוי לקהל לומר בלחש גם את פסוקו של השייץ, וכן לשייץ את פסוקו של הקהל.

הפסוקים שבין הסליחות הם הקדמה לסליחה הבאה, ולא תוספת לסליחה הקודמת, לפיכך יש לומר לפני כל סליחה את הפסוקים שלפניה. כל סליחה מתחילה במילים "אהינו ואהי אבותינו", מלבד אותן סליחות שפותחות בשם ה' או בתוארו כגון 'אדון'.

התפילות שנאמרות גם בראש השנה, כגון 'זכרנו לחיים' ו'אבינו מלכנו' – מנהגן כבראש השנה.

בכל הקדישים שנתקנו לאמירת השייץ, כופלים בהם: 'לעילא ולעילא'.

מבואר בגאונים ובראשונים שעיקר התפילה ביום הכפורים היא אמירת סליחות עם ייג מידות של רחמים שאינן חוזרות ריקם, לכן מקפידים מאוד לומר גם בתפילות שחרית, מוסף ומנחה לפחות שלש סליחות נבחרות מלבד הפזמון הקבוע, וכל המרבים בסליחות כפי המנהג הישן הרי זה משובח. מתוך כלל הסליחות המודפסות במחזורים נבחרות כמה סליחות מידי שנה לפני יום הכיפורים, על ידי הרב או השמש. בין סליחות מוסף בוחרים כל שנה את הסליחה 'אני הוא השואל' הנאמרת בניגון מיוחד. בין סליחות מנחה בוחרים כל שנה את הסליחה 'משאת כפי'. משתדלים שבמשך יום הכיפורים תיאמר עקידה אחת, לכל הפחות. את הסליחה 'רבת צררונ'י רצוי לומר בשלוש תפילות של יום הכיפורים (שחרית, מוסף ומנחה).

נוסח כל הסליחות (עד הפזמונים) במחזור בלי שיבושי הצנזורה מופיע בקובץ מיוחד של 'מכון מורשת אשכנז'.

הוידיים

הפתיחה לכל וידוי ביום הכפורים מתחילה במלים 'אנא תבוא לפניך' ולא במלים 'אהינו ואהי אבותינו תבוא'. את הפתיחה הזו אומר הקהל כולו בניגון, וכן את הוידי 'אשמנו' אומרים יחד בניגון מיוחד.

נוסח הבקשה שבין פיסקאות 'על חטאי' הוא: 'ועל כולם סלח לנו מחל לנו כפר לנו' (בלא המילים: 'איוה סליחות'), מלבד בקשת 'ועל כולם' שבסוף 'ועל חטאים', שמוסיפים בה את המילים: 'איוה סליחות'. אחר 'בעזות מצח' אין אומרים את בקשת 'ועל כולם', אלא ממשיכים עד 'בתמהון לבב'.

אומרים את סדר 'ועל חטאים' כמנהג פפד"מ, המודפס בתחתית העמוד. בסדר 'ועל חטאים' השייץ אומר כל פיסקה בניגון מיוחד, והקהל חוזר עליה בקול רם.

מכים על הלב גם באמירה זו, במילים: 'שאנו חייבים'.

כל נדרי

בכניסת יום הכפורים, בהליכה לבית הכנסת, מברכים איש את רעהו: 'לשנה טובה תחתם', והמתברך עונה: 'גם אתה'. לפני 'כל נדרי' מתעטפים בטלית. הרב, ואחריו בזה אחר זה בעלי התפלה לפי סדר תפילותיהם, מברכים, בקול רם, בניגון ימים נוראים, את ברכת 'להתעטף בציצית'. פותחים את ארון הקודש עד גמר 'כל נדרי', אבל אין מוציאים ספרי תורה ואין מקיפים עמם ואין אומרים 'אור זרוע לצדיק'. שנים מנכבדי הקהל עומדים לצדי הש"ץ אחד לימינו ואחד לשמאלו, ואומרים עמו ג' פעמים 'בישיבה של מעלה'. ש"ץ אומר בנעימה ידועה 'כל נדרי' ג' פעמים ובכל פעם מרים קולו יותר. הקהל אומר עמו בקול נמוך. נוסח 'כל נדרי' הוא כדעת רבנו תם, לשון עתיד בלבד: "מיום כפורים זה עד יום כפורים הבא עלינו לטובה". 'ונסלח' אומרים רק פעם אחת. את ברכת 'שהחיינו' אומרים כל המתפללים, והם מקדימים לסיים אותה לפני החזן כדי לענות 'אמן' על ברכתו.

ליל יום הכפורים

ברכת 'השכיבנו' נאמרת על ידי הש"ץ בנעימה, ולאחריה אומרים בניגון את הפסוק 'כי ביום הזה יכפר'. פותחים את ארון הקודש לפני אמירת 'יעלה', וסוגרים אותו לפני קדיש 'תתקבל'. בגמר התפילה שרים 'יגדלי' ו'אדון עולם' בניגוני ימים נוראים. רבים נשארים בבית הכנסת לאמירה משותפת של 'שיר היחוד' ו'שיר הכבוד'.

שחרית יום הכפורים

אחת מחמש ההשכמות. סדר ברכות השחר הוא כבכל יום, ואין משמיטים את ברכת 'שעשה לי כל צרכי'. הש"ץ אומר בניגון של ימים נוראים: 'אדון עולם', ברכות 'על נטילת ידים', 'להתעטף בציצית' ו'ברוך שאמר'. את שאר ברכות השחר ופסוקי דזמרה אומר בניגון שבת. לפני 'ברוך שאמר' מתעטפים בטלית. הרב, ואחריו בזה אחר זה בעלי התפלה לפי סדר תפילותיהם, מברכים, בקול רם, בניגון ימים נוראים, את ברכת 'להתעטף בציצית'. בברכת יוצר גורסים 'ומאיר עיני המחכים לו' ולא 'המחכים לסליחתו'. בשחרית פותחים את ארון הקודש אחר 'ברכו', וסוגרים אותו לפני העמידה בלחש. בחזרת הש"ץ פותחים וסוגרים אותו כמו בראש השנה (ראה לעיל). הפיוט 'הגוים אָפֶס נְתָהוּ נִגְדָּךְ הַשׁוֹבִים' שנקבע לאומרו בין 'מלך תר' לבין 'כי תודה', נדפס במחזורים המאוחרים בצורה חלקית ומשובשת מחמת יד הצנזורה; הפיוט 'הגוים אֵימִים זְמֻזִּמִּים קָדֶר וְאֲדוֹמִים' שנקבע לאומרו בין הפיוט 'חכמי תום' לבין 'ובכל תוקף' נשמט לגמרי מחמת הצנזורה; גם הפיוט 'מְלָכוֹתֶם בְּאֶבֶן עוֹבְדֵי

פְּסִילֵי נְסָכִים תִּכְוֶן מְלָכֹתֶיךָ מֶלֶךְ מְלָכֵי הַמְּלָכִים, שֶׁנִּקְבַּע לֵאמֹר בֵּין 'וּבְכָל תּוֹקֶף' לִבֵּין 'מֵאִין כְּמוֹךְ בִּאֲמֻצֶךָ', נִדְפַס בְּמַחְזֹרִים עִם לִיקוּיֵי הַצְנוּרָה. בַּפֶּד"מ נִמְנָעוּ מֵאֲמִירַת שְׁלֹשֶׁת מַחֲמַת הַשְׁתַּבְשׁוּת. נוֹסְחֵי הַפִּיּוּטִים בְּשִׁלְמוֹת מוֹפִיעִים בְּקוֹבֵץ פִּיּוּטִים וְסִלִּיחוֹת תַּדְפִּיס שֶׁל מִכּוֹן מוֹרֶשֶׁת אֲשַׁכְנֹז.

בַּפְּזֻמוֹן, הַקֹּהֵל חוֹזֵר בְּקוֹל עַל כָּל הַפִּיֶּסְקָה הָרִאשׁוֹנָה 'שׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ' גַּם אַחֲרֵי שֶׁחֲזָן מִסִּיִּם אֶת הַפִּיֶּסְקָה הַשְּׁנִיָּה 'לּוֹבֵשׁ צִדְקָה' אֲבָל לֹא אַחֲרֵי הַפִּיֶּסְקָה הַשְּׁלִישִׁית 'מִטָּה כִּלְפֵי חֹסֵד'.

בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה וַיּוֹם הַכְּפוּרִים הָיוּ שֶׁהִקְפִּידוּ לִכְבֹּד בְּנִטִּילַת יָדֵי הַכֹּהֲנִים רַק לְוִיִּם נִשְׁוֹאִים. בְּקִהְלֹת גְּדוּלוֹת שֶׁבָּהֶן מִסְפֵּר כֹּהֲנִים רַב, הַשִּׁי"ץ אֵינוֹ מֵתְחִיל 'רְצָה' עַד שֶׁהָלוּ הַנוֹטֵל מוֹדִיעַ לוֹ בַּהֲכָרָזָה: 'רְצָה!', שֶׁכָּל הַכֹּהֲנִים גָּמְרוּ לִיטוֹל יָדֵיהֶם. אַחֲרֵי 'רְצָה' אֹמְרִים 'וְתַעֲרַב לַפְּנִיךָ' בַּמָּקוֹם 'וְתַחֲזִינָה'.

קריאת התורה

סֵדֶר הוֹצֵאת סֵפֶר תּוֹרָה וְהַכְנָסָתוֹ בְּנִיגוֹנֵי יָמִים נוֹרְאִים. אֹמְרִים י"ג מִיָּדוֹת בְּנַעֲיָמָה (שְׁלוֹשׁ פַּעֲמִים), תַּחֲנִית 'רְבוֹן הָעוֹלָם' בְּלַחֲשׁ, וּפְסוּק 'וְאֵנִי תַפִּילָתִי' בְּנַעֲיָמָה (שְׁלוֹשׁ פַּעֲמִים).

הָעוֹלָם לְתוֹרָה מְבָרְכִים אֶת בְּרָכוֹת הַתּוֹרָה בְּנִיגוֹן יָמִים נוֹרְאִים הַדּוּמָה לְנִיגוֹן הַקְּרִיאָה, וְכֵן ה'יָמִי שֶׁבִּרְךָ' וְקְרִיאַת הָעוֹלָם לַעֲלוֹת - 'יַעֲמוּד' וְכוּלִּיה, נֹאמְרִים בְּנִיגוֹן זֶה. קְרִיאַת הַמִּפְטִיר וּבְרָכוֹתָיו – בְּנִיגוֹן הָרָגִיל.

ב'יָמִי שֶׁבִּרְךָ' לַעֲלוֹת הַתּוֹרָה מִסִּיִּמִּים: 'וַיִּבְרָכֶה וַיִּכְתְּבֶהּ בְּסֵפֶר מַחִילָה וְסִלִּיחָה עִם כָּל יִשְׂרָאֵל אַחֲיוֹ, וְנֹאמַר אֲמֵן'.

רְאוּי לְהַעֲלוֹת לְתוֹרָה אֶת בַּעֲלֵי שְׁחָרִית וּמוֹסֵף, אִם לֹא קִיבְלוּ עָלֶיהָ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה. 'מִי שֶׁבִּרְךָ' לַעֲלוֹת הָאֲחֵרוֹן בְּסֵפֶר הָרִאשׁוֹן נֹאמַר אַחֲרֵי הַגְּבָהָתוֹ. הַמְּגַבִּיהַ מוֹסֵר אֶת הַסֵּפֶר לְמַכּוּב בְּהוֹצֵאת הַסֵּפֶר הַשֵּׁנִי.

חֲתִימַת הַבְּרָכָה הָאֲחֵרוֹנָה שֶׁל הַהִפְטָרָה הִיא בְּנוֹסַח זֶה: 'מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלַח לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמַעֲבִיר אֲשֵׁמוֹתֵינוּ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה, מֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ מִקְדָּשׁ יִשְׂרָאֵל וַיּוֹם הַכְּפוּרִים'.

אַחֲרֵי הַהִפְטָרָה מִיְּחָדִּים זָמֵן קָצֵר מְאֹד לְהַזְכֵּר נִשְׁמוֹת, בּוֹ מְזִכֵּר כָּל אֶחָד בְּעַצְמוֹ אֶת נִשְׁמוֹת אֲבוֹתָיו וּבְנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ בְּנוֹסַח: 'יִזְכּוֹר אֱלֹהִים נִשְׁמָתוֹ, וְכוּלִּיה. אֵין יָחִיד אוֹ הַשִּׁי"ץ אֹמֵר 'אֵל מֵלֵךְ רַחֲמִים', אֵין קוֹרְאִים נִשְׁמוֹת מֵתוֹךְ 'מְמוֹרְבוֹךְ', וְאֵין אֹמְרִים 'אֵב הַרַחֲמִים'. מִי שֶׁהוֹרִיחֵם בַּחַיִּים, אֵף הֵם נִשְׁאָרִים בְּבֵית הַכְּנֶסֶת. גַּם אֲבֵלִים תּוֹךְ שְׁלוֹשִׁים וַיִּי"ב חֹדֶשׁ אֹמְרִים 'יִזְכּוֹר'.

מוסף יום הכפורים

סֵדֶר הַכְּרִיעוֹת שֶׁל עֲבוֹדַת יוֹם הַכִּיפּוּרִים: הַשִּׁי"ץ מֵתְחִיל לֹמַר בְּנִיגוֹן: 'וְכַךְ הִיָּה אֹמֵר', וְהַקֹּהֵל אֹמֵר עִמּוֹ מִלָּה בְּמִלָּה עַד 'לִפְנֵי ה'". אַחֲרַי כֵּךְ אֹמֵר הַקֹּהֵל בְּלִבּוֹ 'וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם', וּבִאֲמִירַת 'הָיוּ כוֹרְעִים' הַקֹּהֵל כוֹרֵעַ עַל הַבְּרָכִים, וּבִאֲמִירַת 'וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים' כּוֹפְפִים רִאשִׁיָּה, וּבִאֲמִירַת 'וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם' מִנִּיחִים פְּנֵיהֶם עַל חֲצִיצָה שֶׁעַל הָרַצְפָּה, וּבְגִמְרָה אֲמִירַת 'בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֵד' זֻקְפִים.

בסיימם, חוזר הש"ץ על הקטע 'והכהנים והעם', כורע ומשתחוה כמותם. כשאומר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', אומר זאת הקהל עמו. גם הנשים בעזרה שלהן כורעות ומשתחוות. מכים על הלב במילים הבאות: 'חטאתי, עויתי, פשעתי', 'כפר נא, לחטאים, ולעונות, ולפשעים, שחטאתי, ושעויתי, ושפשעתי'. כאשר מונים את הזריקות, הקהל אומרם בנעימה יחד עם הש"ץ ולא אחריו.

מנחה של יום הכפורים

הוצאת ספר תורה והכנסה בניגון שחרית שבת. 'לדוד מזמור' נאמר בלא נעימה. טעמי המקרא וברכות התורה בניגון רגיל ולא של ימים נוראים. קוראים לישראל לעלות לתורה, בלא הזכרת שמו, במילים: "יעמוד מפטיר". בסוף ההפטרה אין מוסיפים 'מי י' כמוך'.

נעילה

הרב עובר לפני התיבה, אם הוא מוכשר לכך. 'אשרי' עד סוף 'ובא לציון' בניגון מנחה של שבת. קדיש בניגון מיוחד לנעילה. פתיחת הארון וסגירתו, כבשאר התפילות. פותחים אותו שוב לפני הישמות' וסוגרים אחר התקיעה. ראשי הפזמונים הנאמרים בסליחות, נאמרים כל אחד בניגונו הקבוע כבעת אמירתו בימי הסליחות. אם הזמן קצר אומרם הקהל יחד עם הש"ץ. בפזמון 'זכור ברית', אחרי שהש"ץ אמר בנגינה את החרוז הראשון עד 'למען שמך', חוזר הקהל ואומר, כנהוג בשאר הפזמונים. אולם אחר שהש"ץ סיים לומר את החרוז השני, 'אבדנו' עד 'למען שמך', הקהל חוזר ואומר את ה**ראשון** עד 'למען שמך'. אחר 'רצה' אומרים 'ותערב' במקום 'ותחזינה'. כהנים עולים לדוכן אף אם נמשכת תפילת נעילה לתוך הלילה, כהוראת הראב"ה, אור זרוע, יראים, מהרי"ל, חות יאיר, שאילת יעב"ץ וסיעתם.

שמות ותקיעה

אחר קדיש 'תתקבל' אומרים את הישמות' לפי הסדר הנדפס במחזורי רעדעלהיים בתחתית העמוד, הוא הסדר דלהלן: ש"ץ אומר: 'ה' הוא האלהים', והקהל חוזר ואומר פסוק זה. על אמירה זו חוזרים חזן וקהל עוד שש פעמים. ש"ץ אומר פעם אחת: 'שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד', וקהל חוזר אחריו. כולם יחד אומרים פעם אחת **בלחש**: 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'. הרב קורא: 'תקיעה', והתוקע משמיע תקיעה אחת בלבד אצל הבימה. מיד אחר כך פותחים בתפילת ערבית.

ערבית מוצאי יום הכפורים

אומרים 'והוא רחום' ו'ברכו' בניגון מוצאי שבת.

מבדילים בבית הכנסת, ומברכים על יין ונר ששבת ולא על בשמים.
מברכים ברכת הלבנה מיד אחר ערבית, ולא ממתינים עד אחר אכילה.
אחר התפילה מאחלים איש לרעהו: 'גוט יום טוב'.
מחליפים את הפרוכת המעילים והכסויים לאלו של ימי חול.

בין יום הכפורים לראש חודש מרחשון

אין אָבֶל עובר לפני התיבה מפני שהם ימים שאין אומרים בהם תחנון, ומהאי טעמא מאריכים ב'ברכו' של ערבית ושחרית בניגון של מוצאי שבת.
למחרת יום הכפורים [מכונה גם בשם 'אסרו חג של יום הכפורים'] משכימים לשחרית יותר משאר הימים, השכמה המכונה: 'אין גאטעס נאמען', היינו 'בשם השם'. לפני הוצאת ספר התורה אומר הש"ץ 'ז' ארץ אפים' בניגון הימים שאין אומרים בהם תחנון, והקהל חוזר ואומרו אחריו. בקריאת התורה, הפסוק האחרון, 'ה' בדד ינחנו', נקרא בהרמת קול. אין אומרים 'למנצח'.

פרשת האזינו

הפסוק האחרון של קריאת לוי נאמר בהרמת קול. חמישי עד 'וחש עתדות למו'.
אין מזכירין נשמות.
קדיש יתקבל' שלאחר מוסף בניגון נבחר.
במנחה אין אומרים 'צדקתך', ולפיכך הש"ץ אומר את הקדיש השלם בניגון מ'יתקבל' עד הסוף.
במוצאי שבת אין אומרים 'ויהי נועם' ו'ואתה קדוש'.

ערב יום טוב

בשחרית אין אומרים 'למנצח'.
מחליפים את הפרוכת, המעילים, כסויי עמוד החזן והבימה באלה המיוחדים לחג.

נוסחי תפילה בחג ובחול המועד

הנוסח בסוף 'והשיאנו' כבשבת: 'וישמחו בך ישראל אוהבי שמך'.
במוסף, בברכה האמצעית, ב'ומפני חטאינו': שְׁשִׁתְּלָהּ (ולא 'השלוחה'), ובקטע 'אוֹיָא מֶלֶךְ רַחֲמִין', הנוסח הוא: שׁוּבָה עָלֵינוּ (ולא 'אלינו').
בחזרת הש"ץ של מוסף ביום טוב הנוסח הוא: וְתַעֲרֹב לְפָנֶיךָ עֲתִידָתֵנוּ (ולא 'ותערב עליך').

ליל ראשון של סוכות

בארץ ישראל: שרים 'מה טובו' לפני 'ברכו'.
אומרים מערבות 'אוחזי בידם'. (נמצאות גם במחזורי פולין-ליטא).
אחר 'השכיבנו' אומרים את הפסוק: 'וידבר משה'.

קידוש בתוך בית הכנסת עם ברכת 'שהחיינו'. 'עלינו'. 'יגדל' בניגון יום טוב.

שחרית יום ראשון של סוכות

'אדון עולם' נאמר בניגון סוכות (ניגון הנענועים בהלל). 'ברוך שאמר' – בניגון יום טוב.

הש"ץ פותח בנעימת יום טוב באמירת 'הגדול בכבוד שמך' ולא פותח ב'ה' בתעצומות'. את הברכה החל מ'א' ההודאות' אומר הוא בניגון סוכות וממשיך בו עד סוף חצי הקדיש.

אומרים יוצר 'אכתיר זר', אופן 'אאמיר אותך'. את סוף האופן מ'פוצחים' הש"ץ אומר בניגון 'רחם מצוקים' של פיוטי קדושת מוסף ר"ה. נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אנא הושיעה'. אומרים בחזרת הש"ץ את הקרובות 'אוימתי'. (קרובות אלה הם גם במחזורי פולין-ליטא). אומרים גם 'עד לא מצוקי רגב' (רק במחזורי אשכנז המובהקים) ו'א' נא', ואין מדלגים אותם. הש"ץ אומר בניגון 'מכלכל חיים בחסד' ואת סוף הסילוק. ברכת כהנים בשחרית נאמרת בניגון סוכות, ובמוסף בניגון סוכות או ניגון נבחר.

נענועים והלל

לפי גדולי הפוסקים באשכנז אין לברך על אתרוג שאין לו מסורת מדור דור, אף שיש לו סימנים. מסורת כזו היתה לבני אשכנז רק על אתרוגי קאלאבריה-יענעווע. לפני אמירת הלל הש"ץ מברך בקול רם את ברכת 'על נטילת לולב' בניגון של ברכת הלל, וביום הראשון מברך כן גם את ברכת 'שהחיינו'.

את פסוקי 'הודו' ו'אנא' אומרים ש"ץ ואחריו הקהל בניגון הנענועים של סוכות. פני המנענע למזרח, וסדר הרוחות: מזרח, דרום, מערב, צפון, מעלה, מטה. בנוסף לנענועי באמירת 'הודו' ו'אמר נא ישראל', הש"ץ מנענע גם ב'יאמרו נא בית אהרן' ו'יאמרו נא יראי ה'', והציבור מנענע בכל פעם שעונים 'הודו'. בכל אמירת הלל בפסוקי 'יאמרו נא' מכיון הש"ץ להוציא את הציבור כאשר הוא אומרם בקול רם והציבור שותק. יש הנוהגים לומר בלחש גם את פסוקי 'יאמרו נא', אבל מקפידים על ענייה משותפת ומסודרת של 'הודו' על כל אמירת 'יאמרו' של הש"ץ, כפי הדין, ואין משבשים את סדר הענייה מתוך רצון לומר את פסוקו של הש"ץ בקול רם.

במלה 'אנא' מנענעים לשתי רוחות, וכן במלה 'הושיעה' לשתי רוחות וכן במלה 'נא' לשתי רוחות, הן הש"ץ והן הקהל. אין מנענעים ב'אנא ה' הצליחה נא'. ביום טוב, קדיש 'יתקבל' שלאחר הלל – בניגון נבחר.

קריאת התורה בראשון של סוכות

פסוקי הוצאת ספר תורה והכנסתו נאמרים בניגוני יום טוב. יש הנוהגים לומר ברגלים י"ג מידות ותחינת 'רבון העולם' הנדפסות במחזורים. 'מי שברך' לעולה האחרון בספר הראשון נאמר אחר הגבתו. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת הספר השני.

חצי קדיש אחרי קריאת התורה בניגון סוכות.

הושענות

אחר מוסף, לפני קדיש 'תתקבל', אומרים סדר הושענות. מוציאים ספר תורה אחד ומחזיקים אותו על הבימה עד גמר ההקפה. אחרי הוצאת ספר התורה סוגרים את הארון מיד.

ש"ץ אומר: 'הושענא', וקהל עונה: 'הושענא'; ש"ץ אומר: 'למענד' להינו', וקהל עונה: 'הושענא'. וכן עונה הקהל בשאר שלוש אמירות 'למענד' של ש"ץ. לאחריו אומר הש"ץ בנעימה ידועה את הפיוט 'אערוד שועי' כולו, וקהל עמו. אין אומרים 'הושענא' אחר כל צמד מלים, מלבד בשני החרוזים האחרונים, אותם אומר הש"ץ בקול ובניגון של 'למענד' ואחרי כל אחד מהם עונה הקהל: 'הושענא', וכפי שנדפס בסידורים והמחזורים.

סדר פיוטי הושענות לפי ימי החג הוא קבוע בכל השנים, ונמצא בסדורי ומחזורי אשכנז המובהקים.

כך הוא סדר ההליכה בעת אמירתו. ש"ץ פונה לצפון ומתחיל להקיף, ואחרי הולך הרב, ואחריהם הולכים בני הספסל הראשון שחולפים על פניו, ואחריהם בני הספסל השני. בני הטורים הדרומיים מתחילים להקיף מיד אחרי הרב. בני הטור האמצעי נחלקים לשנים, הסמוכים לטור השמאלי הולכים עם בני הספסל הסמוך שמשמאל, והסמוכים לטור הימני הולכים עם בני הספסל הסמוך שמימין.

כאשר הציבור כולו סיים להקיף, המחזיק בספר התורה יורד ומחזירו לארון וסוגרו. לכן בקהילות גדולות חוזר הספר תורה רק סמוך לקדיש.

כשחוזר הש"ץ למקומו לפני התיבה אחר ההקפה אחרי ההושענא, אומר בקול רם: "אני והו הושיעה נא", והקהל אחרי. הש"ץ אומר בניגון כל חרוז של 'כהושעת אלי', וקהל עונה על כל חרוז: 'כן הושע נא'.

האָבֿל איננו מקיף.

ביום טוב ובשבת, קדיש 'תתקבל' שלאחר ההושענות נאמר בניגון נחר ובחול המועד בניגון חול.

שירת 'אין כֿלהינו' ושיר הכבוד, יש מזמרים בניגונים שיוחדו לימים טובים.

מנחה של יום טוב

'אשרי' עד סוף 'ובא לציון' נאמרים בניגון שבת; חצי הקדיש לפני העמידה, שתי הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ והקדושה – בניגון חול; 'לדור ודור' והברכה האמצעית – בניגון יום טוב; שלוש הברכות האחרונות – בניגון יום חול; קדיש 'תתקבל' – בניגון מיוחד למנחה של יום טוב.

בארץ ישראל

מוצאי יום טוב ראשון של סוכות

אין אומרים 'לדוד ברוך' אך מאריכים באמירת 'והוא רחום' ו'ברכו' כבמוצאי שבת. מבדילים בתוך בית הכנסת לפני 'עלינו'.

בחוץ לארץ

ליל שני של סוכות

שרים 'מה טובו' לפני 'ברכו'.
אומרים מערבות 'חג האסיף' (במחזורי אשכנז המובהקים).
אחר 'השכיבנו' אומרים את הפסוק 'וידבר משה'.
קידוש עם ברכת 'שהחיינו' בתוך בית הכנסת. 'עלינו'. 'יגדל' בניגון יום טוב.

שחרית יום שני של סוכות

אומרים יוצר 'אאמיץ' לנורא ואיום', 'המאיר לארץ', אופן 'אאמיר אותך'. בסוף
האופן הקטע מ'פוצחים' נאמר על ידי הש"ץ בניגון 'רחם מצוקים' של הפיוטים
בקדושת מוסף של ר"ה. נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים
אותו בניגון, זולת 'אנא הושיעה' (במחזורי פולין-ליטא נמצא ביום א' דסוכות).
אומרים בחזרת הש"ץ את הקרובות 'ארחץ'. (קרובות אלה הם גם במחזורי פולין-
ליטא).

תפילין בחול המועד

הנחת תפילין בחול המועד, לשיטת רבותינו הראשונים והאחרונים באשכנז בכל
הדורות, היא חובה גמורה הקיימת בארץ ישראל כמו בחוץ לארץ (ורבינו עקיבא
איגר הורה שגם מי שאבותיו חדלו מהנחת תפילין, עליו לחזור לקבלת אבות אבותיו
ולהניחם). בן אשכנז המתפלל בציבור שאינו מניח תפילין, מניחם בצנעה.
מי שמנהג אבותיו בברכה, כפי שהיה המנהג בקהילות אשכנז, מברך על התפילין
גם בארץ ישראל.

הש"ץ מברך על התפילין בלחש ולא בקול כבשאר ימים.
לפני נטילת לולב, וכן לפני הושענות, מתירים את הרצועה מהיד, כדי שלא תחצוץ
באחיזת הלולב.

אין הפסקה לפני מוסף לצורך חליצת תפילין.
יש החולצים אותן לפני הלל, יש החולצים לפני 'ובא לציון', יש החולצים לפני
חצי קדיש ויש החולצים כמנהג הראשונים אחר מוסף, והורו פוסקי אשכנז שמועדי
חליצת התפילין השונים בבית כנסת אחד אין בהם משום 'לא תתגודדו'.

שחרית חול המועד סוכות

'אדון עולם' בניגון סוכות.
מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון.
הלל ונענועים כמו ביום טוב של סוכות.
קדיש 'יתקבלי' שאחר הלל, בניגון חול.

קריאת התורה של חול המועד סוכות

בקריאת התורה יש הנוהגים בארץ ישראל כבחוף לארץ לקרוא גם את הקריאה של יום אתמול ויום המחר, כמסורת אשכנז שהובאה להלכה ברמ"א (כשיטת 'מור וקציעה', 'ביכורי יעקב' ו'בהר יראה', שגם בארץ ישראל יש מקום לקריאה לפי הסדר הזה, מפני שאינה מחמת ספיקא דיומא, וכעין סדר זה נהגו לקרוא גם הספרדים בארץ ישראל בימי מהרלב"ח).

כך סדר הקריאה. ביום א' של חול המועד הכהן קורא 'וביום השני', הלוי קורא 'וביום השלישי', ישראל ראשון קורא 'וביום הרביעי'. **בארץ ישראל**: ישראל שני קורא שוב 'וביום השני'. **בחוף לארץ**: ישראל שני קורא כל ספיקא דיומא, דהיינו 'וביום השני' ו'וביום השלישי'. מיום שני של חול המועד והלאה, הכהן קורא את ה'יום' של אתמול, הלוי קורא את ה'יום' הנוכחי, ישראל ראשון קורא את ה'יום' של מחר, וישראל שני קורא שוב את ה'יום' הנוכחי – בארץ ישראל, וספיקא דיומא – בחוף לארץ.

חצי קדיש בגמר הקריאה בכל ימי חול המועד נאמר בניגון סוכות.

מוסף של חול המועד סוכות

בחזרת הש"ץ אומרים קדושת 'נקדש'.
הש"ץ אומר את שתי הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ והקדושה – בניגון חול;
'לדור ודור' והברכה האמצעית – בניגון יום טוב; שלוש הברכות האחרונות – בניגון יום חול; סיום הברכה האחרונה – בניגון יום טוב, להודיע על אמירת הושענות.
פיוטי ה'הושענות' נאמרים לפני קדיש 'תתקבל'.

שבת חול המועד

סדר קבלת שבת נאמר בשלמות, כבכל שבתות השנה.
בערבית, 'ברכו', 'מלכותך', 'ונאמר', 'השכיבנו' וחלקו השני של חצי קדיש נאמרים בניגונים המיוחדים לשבתות בהן קוראים בשני ספרי תורה.
אומרים 'במה מדליקין' ואחר קידוש 'אמר רבי אלעזר'.

מקדשים בתוך בית הכנסת.

בשחרית, 'אדון עולם' בניגון סוכות.

'בפי ישרים' בניגון המיוחד לשבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה. אומרים יוצר 'את השם הנכבד', נוסח ברכת 'אמת ויציב' הקצר והחל מעל הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אזכרה מקדם פלאך'. (פיוטים אלה מופיעים רק במחזורי אשכנז המובהקים).

פסוקי 'הודו' ו'אנא ה' הושיעה נא' נאמרים בניגון הנענועים הידוע של סוכות. קדיש 'תתקבל' נאמר בניגון מיוחד לקדיש שלפני קריאת מגילה במועד, ויש שמתחילים בניגון זה כבר מ'אנא ה' הצליחה נא' ובאותו ניגון מסיים הש"ץ את הברכה החל מהמילים 'כי לך טוב', וממשיך בו ואומר קדיש 'תתקבל'.

לפני הוצאת ספר תורה קוראים קהלת בברכה מתוך מגילה של קלף. אין מברכים 'שהחיינו'. ובמקום בו נוהגים שהציבור כולו קורא את המגילה מתוך מחזורים מודפסים, אין מברכים עליה כלל. אחר הקריאה, קדיש יתום.

חצי קדיש אחר קריאת התורה נאמר בניגון סוכות.
 'מי שברך' לעולה השביעי נאמר אחרי הגבהת הספר הראשון. המגביה מוסר את
 הספר למכובד בהוצאת הספר השני.

בעמידה של מוסף בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן החג אומרים: **זֶה קֶרְבֵּן שִׁבְתָּ**
וְקֶרְבֵּן יוֹם הַחַטֹּאת כְּאָמֹר.

בחזרת הש"ץ של מוסף, אומר הש"ץ את שתי הברכות הראשונות והקדושה –
 בניגון שבת; 'לדור ודור' והברכה האמצעית – בניגון יום טוב (מלבד הקטעים 'וביום
 השבת' ו'ישמחו' שנאמרים בניגון שבת); שלוש הברכות האחרונות מ'רצה' – בניגון
 שבת; סיום הברכה האחרונה – בניגון יום טוב, להודיע על אמירת ההושענות.

בסוף קדושה אחר עניית הקהל 'אני ה' אלהיכם', אומרים את הפיוט: 'אֵלֵיכֶם
 ישיב'.

בגמר חזרת הש"ץ אומרים את סדר ההושענות.

אין מוציאים ספר תורה ואף אין פותחים את ארון הקודש.

ההושענות נאמרות באותה נעימה כמו בשאר ימי החג בהם מקיפים עם הלולב.

הש"ץ אומר בניגון את הפיוט 'אום נצורה', והקהל עמו. אין אומרים 'הושענא'
 אחר כל צמד מלים. את שני החרוזים האחרונים אומר הש"ץ בקול ובניגון של
 'למענך' **ושלא כבשאר הימים** עונה הקהל: 'הושענא' רק בפעם אחרונה בסוף הפיוט
 וכפי שנדפס בסידורים ובמחזורים.

הש"ץ אומר בניגון כל חרוז של 'כהושעת אב המון', וקהל עונה על כל חרוז: 'כן
 הושע נא'.

קדיש יתקבל! לאחר ההושענות – בניגון נבחר.

במנחה אין אומרים 'צדקתך', ולפיכך הש"ץ אומר את הקדיש השלם בניגון
 מ'יתקבל' עד הסוף.

במוצאי שבת מזמרים 'לדוד ברוך' ו'למנצח בנגינות' ומאריכים באמירת 'והוא
 רחום' ו'ברכו'. אין אומרים 'ויהי נועם' ו'ואתה קדוש'. אומרים 'ויתן לך' ומבדילים
 בתוך בית הכנסת.

תיקון ליל הושענא רבה

בליל הושענא רבה נוהגים רבים להיות נעורים עד לאחר חצות, וללמוד את סדר
 תיקון ליל הושענא רבה.

קוראים בחבורה בסוכה גדולה (או בבית), את כל ספר דברים ואת כל ספר
 תהלים.

אין קוראים משנה תורה מתוך ספר תורה, אלא מתוך חומשים, ואופן הקריאה
 דומה לקריאה של ליל שבועות. יושבים כולם סביב שולחן ובראשם הרב. מחלקים
 את ספר דברים לפרשיות. הרב פותח בקריאת פרשת דברים עד 'שני', וקורא בקול
 רם בטעמים, ואחריו כל אחד ואחד לפי תורו וסדר ישיבתו קורא בקול רם קטע
 אחד, והצבור קורא עמו בלחש.

נהגו לעמוד בשעת קריאת עשרת הדברות. יש המקדימים לקום כמה פסוקים
 לפני כן כדי שלא להבדיל בין דברי תורה.

הרב קורא את עשרת הדברות וכן את פרשת 'וזאת הברכה' כולה.

בגמר קריאת ספר דברים, אומרים קדיש יתום.

את מזמורי התהלים קוראים כדרך אמירת תהלים המקובלת מקדמת דנא, היינו המקריא – כל אחד בתורו – קורא פסוק אחד בקול רם (וקהל עמו בקול נמוך), והקהל עונה אחריו בקול רם את הפסוק שאחריו, וחוזר חלילה. לפני תחילת כל אחד מחמשת ספרי התהלים אומרים את ג' הפסוקים 'לכו נרננה', וגומר. ואחר סיום כל ספר אומרים את ג' הפסוקים 'מי יתן', וגומר, קדיש יתום ונוסח 'יהי רצון' המתאים לאותו ספר. במהלך הלימוד עומדים לרשות הלומדים מאכלים ומשקאות. יש העורכים הפסקה להגשתם בין סיום קריאת ספר דברים לבין התחלת אמירת תהלים.

שחרית הושענא רבה

אחת מחמש ההשכמות. לפני התפילה מסירים את טבעות הלולב, לפחות את הטבעת העליונה. מחליפים את הערבות של אגד הלולב בחדשות. שמים פרוכת ומעילים לבנים של ימים נוראים, עד סוף התפילה. הש"ץ אינו לובש 'סארגנס' (קיטל). 'אדון עולם' בניגון ימים נוראים, וכן ברכת 'על נטילת ידים', ברכת 'להתעטף בציצית' דש"ץ ו'ברוך שאמר'. ברכות השחר ופסוקי דזמרה בניגון חול. אין אומרים פסוקי דזמרה של שבת. 'אור חדש' עד 'לאורו' וכן 'והביאנו' עד 'וליחדך באהבה' אומר הש"ץ בניגון ימים נוראים, סיום הברכה – בניגון חול.

קריאת התורה בהושענא רבה

הוצאת ספר תורה בניגוני ימים נוראים. אומרים י"ג מדות ו'רבון' של ימים נוראים, 'ואני תפילתי'. אין אומרים 'על הכל'. ניגון הקריאה וברכות העולים לתורה וכן נוסח ה'מי שברך' – כבכל יום. כהן קורא 'וביום החמישי', לוי 'וביום הששי', שלישי 'וביום השביעי'. **בארץ ישראל**: הרביעי חוזר וקורא 'וביום השביעי'. **בחוץ לארץ**: הרביעי חוזר וקורא 'וביום הששי' ו'וביום השביעי'. חצי קדיש אחר קריאת התורה בניגון ימים נוראים וכופלים בו 'לעילא'. הכנסת ספר תורה בניגוני ימים נוראים.

מוסף הושענא רבה

חצי קדיש לפני מוסף נאמר בניגון יום חול, ומ'לעילא' עד סופו – בניגון שבת. הניגונים בחזרת הש"ץ דמוסף כבשאר ימי חול המועד ואומרים קדושת 'נקדש'. להושענות שבעה אנשים מוציאים שבעה ספרי תורה ומחזיקים אותם על הבימה. ארון הקודש נשאר פתוח במשך ההקפות בלבד. בגמר הקפה ראשונה מחזירים אחד מהספרים, בגמר הקפה שניה מחזירים ספר שני, וכן בגמר כל הקפה, ספר נוסף. ההקפה השניה היא 'אערוד שועי'. אחר הקפה שביעית והחזרת ספר שביעי, סוגרים את ארון הקודש. כשאין בבית הכנסת שבעה ספרי תורה, מחזירים לפי מנין הספרים המצויים, בחישוב שהאחרון יחזור בגמר ההקפה השביעית.

הש"ץ אומר 'אני והו הושיעה נא', והקהל חוזר אחריו. 'כהושעת אליס' נאמר כבשאר ימי סוכות. בסופו, לא חוזרים על 'אני והו הושיעה נא', אלא הש"ץ ממשיך 'אנא הושיעה נא'.

ניגוני הפיוטים של ההושענות הם כמו בשאר ימי חג הסוכות. המנהג הישן היה להחזיק את הערבות כבר מתחילת ההקפות (ויש שהקפידו שלא יחזיקם יחד עם ארבעת המינים), והמנהג המאוחר הוא להניח את ארבעת המינים וליטול את הערבות רק לפני אמירת 'תענה אמונים'.

בסוף הפיוט 'אז כעיני עבדים', יש האומרים 'שערי שמים פתח' בניגון סוף הפיוט 'אנסיכה' במלכיות של ראש השנה. בגמר אמירת 'הושיעה את עמך', הש"ץ אומר קדיש בניגון נבחר של יום טוב.

חובטים את ההושענות אחר קדיש 'תתקבל'. לאחר החבטות אומרים 'עלינו', שיר של יום ו'שיר מזמור לאסף'. את בדי הערבות והלולב, מצניעים לשריפת חמץ או לאפיית מצות.

בחץ לארץ

ערבית שמיני עצרת

אומרים מערבות של שמיני עצרת: 'שמיני אותותיו'. (במחזורי אשכנז המובהקים). אחר 'השכיבנו' אומרים את הפסוק 'וידבר משה'. בעמידה, בקידוש ובברכת המזון אומרים: 'את יום שמיני חג העצרת הזה. קידוש עם ברכת 'שהחינו'. 'עלינו'. 'יגדל' בניגון יום טוב.

ישיבת סוכה בשמיני עצרת

מנהג רוב בני אשכנז שלא לישן בסוכה אבל אוכלים בה את הסעודות בליל שמיני עצרת וביום, בלא ברכת 'לישב בסוכה'.

שחרית שמיני עצרת

הש"ץ של שחרית פותח במילים 'הגדול בכבוד שמך' (ולא ב'הא בתעצומות'). 'בא"י מלך' עד סוף ברכת 'ישתבח' עם קדיש – בניגון 'מתנת יד'. בקדיש זה כופלים 'לעילא ולעילא'.

אומרים יוצר 'אם כאישון ננצרת', 'המאיר לארץ', נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מעל הראשונים אומרים אותו בניגון. זולת 'אמונים אשר נאספו'. פסוקי 'יהודי' ו'אנא ה' הושיעה נא' נאמרים בניגון סוכות (ניגון הנענועים בהלל). קדיש 'תתקבל' שלאחר הלל – בניגון נבחר.

הוצאת ספרי התורה בניגוני יום טוב. יש הנוהגים לומר ברגלים י"ג מידות ותחינת 'רבון העולם' הנדפסות במחזורים. אומרים 'על הכל' בניגון. קוראים לחמשה קרואים בפרשת 'כל הבכור'. ב'מי שברך' לעולי התורה אומרים: 'לכבוד התורה ולכבוד הרגל', 'ויזכרו לעלות לרגל עם כל ישראל אחיו'. חצי קדיש אחר קריאת התורה נאמר בניגון סוכות. 'מי שברך' לעולה האחרון בספר הראשון נאמר אחר הגבתו. המגביה מוסר את

בחוץ לארץ

הספר למכובד בהוצאת הספר השני.
הרב הוא חיוב לעלות לתורה וכן מכובד בגלילת ספר שני, משום 'מי שברך' של 'מתנת יד'.
הפטרה יוהי ככלות שלמה' עד 'ולישאל עמו'.

מתנת יד

הרב הוא הש"ץ עד סוף הכנסת ספר תורה.
לאחר ההפטרה מברכים עבור 'מתנת יד'. אחד מראשי הקהל אוהז ספר תורה בידו ומברך את הרב ב'מי שברך' של 'מתנת יד', ואחר כך אוהז הרב את ספר התורה ומברך ב'מי שברך' של 'מתנת יד' את כל הקהל. (המעוה שכל אחד קיבל על עצמו לתת כמתנת יד עבור לומדי תורה ועניי ארץ ישראל וירושלים, נאספות אחר החג ונשלחות ליעדן).
אין אומרים 'זכור' ברגלים, כי אסור לעורר עצב בימי חיוב דאורייתא של שמחה, כמבואר בראשונים. המורגלים באמירתו כמנהג פולין, יכולים לאומרו בזמן 'מי שברך' של 'מתנת יד'.
הכנסת ספרי התורה, כולל 'אשרי' ו'תהילת ה' ידבר', בניגוני ימים נוראים. הרב בע

תפילת גשם

לפני מוסף תולים פרוכת לבנה. הש"ץ אינו לובש סארגנס (קיטל).
קדיש לפני מוסף – בניגון ימים נוראים, כופלים בו 'לעילא', ואומרים מ'לעילא' בניגון מיוחד לתפילות גשם וטל.
לפני תפילה בלחש מכריז הש"ץ: "משיב הרוח ומוריד הגשם". הקהל אומר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' (הגשם' הגימל בסגול ולא בקמץ) בתפילה זו ואילך.
תפילת גשם נאמרת בתוך חזרת הש"ץ.
פותחים את ארון הקודש בתחילת חזרת הש"ץ וסוגרים אותו לפני קדושה. ברכה ראשונה של חזרת הש"ץ נאמרת בניגון שבת.
אחרי 'אתה רב להושיע', עדיין אין אומרים 'יטריח לפלג', אלא ש"ץ אומר: 'משיב הרוח ומוריד הגשם', וממשיך 'מכלכל חיים בחדס' בניגון שבת עד אחרי 'ונאמן אתה להחיות מתים', ורק אז אומרים 'יטריח לפלג' וכל הפיוטים הנלוים לפי ניגונייהם המיוחדים. (כולם גם במחזורי פולין, מלבד האחרון 'איום זכור').
בסוף הפיוטים מקדימים: "לשובע ולא לרזון", ואחר כך אומרים: "לחיים ולא למות". אז ממשיך הש"ץ ואומר בניגון מיוחד: "ממית ומחיה ומצמיח ושוועה ואין דומה לך", ומסיים בניגון שבת: "בא"י מחיה המתים".
את הקדושה החל מ'כבודו מלא' אומר הש"ץ בניגון 'איום זכור נא'.
קדיש 'תתקבלי' בניגון נבחר, וכופלים בו 'לעילא'.
אין כ'אחינו' ו'אנעים זמירות', בניגון ימים נוראים.

מנחה של יום טוב

'אשרי' עד סוף 'ובא לציון' נאמרים בניגון שבת; חצי הקדיש לפני העמידה, שתי

בחוץ לארץ

הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ והקדושה – בניגון חול; 'לדור ודור' והברכה האמצעית – בניגון יום טוב; שלוש הברכות האחרונות – בניגון יום חול; קדיש 'תתקבל' – בניגוני פזמונים של סליחות ('פזמונים קדיש').

ערבית שמחת תורה

מכירת מצוות לכל השנה: יין לקידוש, יין להבדלה, נר להבדלה, חיפוש, קיפול מפה והושטה, עץ חיים, וכיוצא באלה. שרים 'מה טובו' לפני 'ברכו'.

בארץ ישראל: אומרים מערבות של שמיני עצרת: 'שמיני אותותיו' (במחזורי אשכנז המובהקים).

בחוץ לארץ: אומרים מערבות 'את יום השמיני'.

אחר 'השכיבנו' אומרים את הפסוק 'וידבר משה'.

בעמידה, בקידוש ובברכת המזון אומרים: 'את יום שמיני חג העצרת הזה'.

קדיש 'תתקבל' בניגוני מועדי השנה ('יאהרעס קדיש').

קידוש עם ברכת שהחיינו. 'עלינו'. 'יגדל' בניגון יום טוב.

שירה וריקודים ('הקפות')

מקום המחולות. ריקודים בתוך בית הכנסת לא היו נהוגים בדורות שלפנינו. מאז ימות רבותינו הראשונים נהגו באשכנז לצאת במחולות שיר לכבוד התורה, בשעות אחר הצהרים של שמחת תורה, סביב מדורה בחצר בית הכנסת, בלא לטלטל את ספרי התורה ובלא לקפץ עמם. היו עורכים שולחן לצד המחוללים וכל החפץ בכך היה מטיב את לבו במיני תרגימא ומשקה המונחים שם. בדורות האחרונים בטלה שמחה זו בצו השלטונות, שאסרו על עריכת מדורות מפני חשש דליקות ושריפות. מני אז לא היו מנהגי מחול קבועים בשמחת תורה בקהילות אשכנז. יש שלא רקדו כלל, ויש שבילל שמחת תורה יצאו במחולות באולמות מיוחדים, ויש שבאותו לילה עשו הקפות עם מחולות בבית הכנסת עם קריאה לילדים, זה בכה וזה בכה.

איסור קיפוף וריקוד בשבת ויו"ט. אסרו חז"ל לרקוד בשבת ויום טוב, והוא באופן ששתי רגלי הרוקד הן באויר בבת אחת, כמבואר בירושלמי ביצה פ"ה ה"ב: "ולא מרקדין, רבי ירמיה רבי זעורה בשם רב חונה 'קיפוף' – עוקר שתי רגליו כאחת, 'ריקוד' – עוקר אחת ומניח אחת". היינו ששתי הרגלים באויר, ועקירת הרגל השניה נעשית לפני הנחת הרגל הראשונה. ונפסק להלכה בחידושי דינין והלכות למחר"י ווייל סי' ז': "אותם דעבדי חייגי ביום טוב... אסור, ותנן: אין מטפחין ואין מרקדין, אף על גב דמפרש בירושלמי: 'קיפוף עוקר שתי רגליו כאחת, ריקוד עוקר רגלו אחת ומניח אחת', הא עבדי הכי כדעבדי חייגי, ואי איישר חילי אבטליניה". לפיכך קפיצות וריקודים אלה האסורים מעיקר הדין, לא נהגו בהן באשכנז אף בשמחת תורה שביום טוב שני של גלויות, ואותן קפיצות גבוהות בעקירת שתי רגלים יחד, שהונהגו בכמה מקומות בזמננו גם בשבת וביום טוב ראשון, באמירת 'משה אמת ותורתו אמת', וקפיצות אחרות כיוצא בהן, אין להן שורש במסורת אשכנז המובהקת. יסוד ההיתר לרקוד בשמחת תורה הוא בתשובת רב האי גאון (שו"ת הגאונים – שערי תשובה, סי' שי"ד): "ביום תשיעי ספק שמיני

לחג... שהוא אחרון, רגילין אצלנו שמרקדים אפילו כמה זקנים בשעה שאומרים קלוסין לתורה, אלא שזו משום שבות הוא, ונהגו בו היתר **ביום זה בלבד** לכבוד התורה". על תשובה זו סמכו המהרי"ק וכל הפוסקים שבאו אחריו להתיר את הריקודים בשמחת תורה. ברם, התירו אותם הגאונים רק ביום טוב שני של גלויות, שהוא מדרבנן, ולא ביום טוב ראשון ובודאי לא בשבת, שאין יום שמחת תורה חל בשבת בחוץ לארץ. (בני ארץ ישראל עד לימי רבותינו הראשונים נהגו בקריאת תורה תלת-שנתית, ובשמיני עצרת לא סיימו את התורה ולא ערכו בו שום שמחה לגמר קריאתה).

היתר מחול בשבת ויום טוב. היתר גמור הוא לעסוק בשירה הנעשית בהקפות סביב הבימה במעגל, כדרך שמקיפין בלולב, כי אין בה מדיני הריקוד. לפיכך היו אבותינו 'מחנגין' בשמחת תורה, היינו יוצאים במחול, כי "המחול הוא שהולכים רבים איש ביד חברו סביב סביב", וכל אחד "נמשך לו תנועת רגליו ללכת מתנועת קול השיר התנועה במחולות".

איסור שירת פסוקים. באשכנז הקפידו על שורת הדין שלא להשמיע פסוקים דרך שיר, אלא בתוך התפילה בלבד דרך העבודה שקבעו חז"ל. בזמני שמחה הרבו לומר פיוטים וזמירות אך לא פסוקים. לפיכך בעת ריקודי שמחת תורה שרים רק מילים של קדושה שאינם פסוקים, הן פיוטים והן מילות תפילה והתעוררות. בין ההקפות שרים שירים שונים בלשון הקודש ואף בלשון אשכנז, כגון 'עס גיבט קיין גאט וויא אונזער גאט אין כאלקינו', 'נחית כצאן עמך', 'וויאתיו כל לעבדך', וכן אומרים בנעימה יפה שני מזמורי תהלים שלמים 'אודה ה' בכל לבבי' ו'אשרי איש ירא ה'".

נשים ונערות בבית הכנסת. היות ולפי עיקר המסורת לא נערכו ריקודים ומחולות בתוך בית הכנסת, לא הורגלו באשכנז להתיר כניסת נשים ונערות לבית הכנסת בשמחת תורה, מלבד ילדות קטנות בגיל שאין מונעים מהן את הכניסה לבית הכנסת בכל השנה כולה.

שמחה בליל יום טוב לכבודה של תורה

בבתי הכנסת כמנהג אשכנז המובהק בארץ ישראל, התקבלה ההנהגה לסיים את תפילת ערבית לגמרי, והחפץ ללכת לביתו, לקדש ולסעוד, יכול לעשות כן. האחרים נשארים בבית הכנסת ונוהגים לפי הסדר דלהלן שאינו חלק מתפילת ערבית, ושאוּב מהנהגות של קהילות אחדות באשכנז בדורות האחרונים.

פסוקי 'אתה הראת' נאמרים בקול רם על ידי הש"ץ בזה אחר זה והקהל אומרם עמו בקול נמוך. לפני 'שמע ישראל' פותחים את ארון הקודש, ואומרים את הפסוק 'שמע' בניגון ימים נוראים, את הפסוק 'ויהי בנסוע' בניגון שבת. לפני 'גדלו' מוציאים ספרי תורה לשם 'חיפוש' (ועמם את שאר הספרים, "דרך כבוד של מעלה").

בתוך ארון הקודש הריק, נהגו לשים נר דולק, עד שיוחזרו ספרי התורה. הש"ץ אוחז את אחד מספרי התורה ואומר 'גדלו' בניגון ימים נוראים. הקפות בשירה ורננה. 'אנא ה', 'אהי הרוחות' וכוליה, אומרים בניגון הקפות שמחת תורה ('אנא ה' הושיעה נא').

כל מי שמכובד באחיזת ספר תורה בהקפות, מתעטף בטלית.

בין ההקפות שרים שירים שונים, כגון 'אודה ה' בכל לבב', 'עס גיבט קיין גאט וויא אונזער גאט אין כאלקינו', 'נחית כצאן עמד', 'ויאתיו כל לעבדך' (השירים מופיעים בתדפיס מיוחד).

אחר ההקפות עושים את ה'חיפוש', היינו שגוללים את ג' ספרי התורה למקום הקריאה של מחר.

נערים שאינם בני מצוה, שהתכוונו והודיעו לגבאים לפני החג, קוראים בספרי התורה הללו בלא ברכה בטעמי המקרא בפרשיות שעומדים לקרוא מחר. כל נער קורא כשלשה פסוקים ולאחר מכן הקהל אומר לו בקול: 'ישר כח'.

בשעת הקריאה, על הקהל לישיב במקומות מסודרים, כבקריאה רגילה, לכבוד המקום ולכבוד התורה, ולא להסתובב ולהרעיש.

הכנסת ספר תורה בשירה: 'יהללו', 'לדוד מזמור', 'ובנחה יאמר'. מוציאים את הנר מן הארון לפני הכנסת ספרי התורה.

שחרית שמחת תורה

'אדון עולם' נאמר בניגון הקפות שמחת תורה ('אנא ה' הושיעה נא'), 'ברוך שאמר' – בניגון יום טוב.

הש"ץ של שחרית פותח במילים 'הגדול בכבוד שמך' (ולא ב'ה' בתעצומות'). 'הגדול' נאמר בניגון יום טוב, 'המלך' – בניגון ימים נוראים, 'שוכן עד' – בניגון שבת, 'וכתוב' – בניגון ברכת המגילה, 'בפי ישרים' – בניגון שבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה, וסופו בניגון יום טוב.

בארץ ישראל: 'בא"י ז' מלך' עד סוף ברכת ישתבח בניגון הקפות שמחת תורה או 'מתנת יד'. קדיש בניגון 'מתנת יד'. בקדיש זה כופלים 'לעילא ולעילא'.

בחוצ לארץ: 'בא"י ז' מלך' עד סוף ברכת ישתבח עם קדיש לפני 'ברכו' – בניגון הקפות שמחת תורה.

תפילת שחרית מברכת יוצר עד 'הבוחר בעמו ישראל באהבה' מורכבת מניגוני השנה. אומרים יוצרות של שמחת תורה: יוצר 'אשרי העם' (גם במחזורי פולין), סלוק היוצר 'אשריך ישראל' (רק במחזורי אשכנז), אופן 'אשרי אום קדוש' (רק במחזורי אשכנז). את סוף האופן מ'על כסא' אומר הש"ץ בניגון 'רחם מצוקים' של פיוטי קדושת מוסף של ר"ה. נוסח ברכת 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון. אומרים בניגון את הזולת 'אז בקשוב' (נמצא גם במחזורי פולין). את הקטע המתחיל במילים 'ממצרים גאלתנו' אומר הש"ץ בניגון שביעי של פסח, 'ושירה חדשה' – בניגון ברית מילה.

ברכת כהנים וקדיש 'תתקבלי' – בניגוני מועדי השנה ('יאהרעס קדיש').

את פסוקי 'יהודי' ו'אנא' אומרים ש"ץ ואחריו הקהל בניגוני מועדי השנה.

פסוקי 'אתה הראת' נאמרים בעת שהש"ץ והמכובד בהוצאה עומדים לפני ארון הקדש. הש"ץ אומר בקול רם את הפסוקים בזה אחר זה והקהל אומר עמו בקול נמוך. לפני 'שמע ישראל' פותחים את ארון הקדש, והש"ץ אומר את הפסוק 'שמע' בניגון ימים נוראים. לפני 'גדלו' מוציאים את כל ספרי התורה ואין מכבדים בחורים בנשיאתם.

בתוך ארון הקדש הריק, נהגו לשים נר דולק, עד שיוחזרו ספרי התורה.

הש"ץ אוהז אחד מספרי התורה ואומר 'גדלו'. אחר כך אומרים 'רוממו' עד 'בישועתו'.

נושאי ספרי התורה מקיפים סביב הבימה ג' פעמים, הקפות ממש "כמו שמקיפים עם הלולב" (כמבואר ברמ"א), והקהל אינו מקיף אלא מנשק את ספרי התורה בעברם על פניהם. בכל אחת מהקפות אלה אומר החזן 'אנא ה'', 'אֵלֵהי הַרוּחוֹת', בניגון הידוע של הקפות אלה.

בגמר הקפה שלישית מחזירים את רוב ספרי התורה לארון הקודש, מלבד ג' ספרי התורה שקוראים בהם. מוציאים את הנר מן הארון לפני הכנסת ספרי התורה. החזן ושנים שעמו מביאים את ג' הספרים לבימה, ואומרים 'על הכל' בניגון.

קריאת התורה דשמחת תורה

'ויעזור ויגן' אומרים בניגון בר מצוה.
לקריאת התורה בפרשת 'וזאת הברכה' עולים חמשה קרואים בלבד לפני עליית חתן תורה.

כהן עולה עם כל הכהנים החפצים לצאת בברכתו ולוי עולה עם כל הלויים החפצים לצאת בברכתו וישראל עם כל הישראלים החפצים לצאת בברכתו.
כהן קורא עד 'מצריו תהיה', לוי – עד 'ובין כתפיו שכן', שלישי – עד 'אלפי מנשה', רביעי – עד 'עם ישראל', חמישי עם כל הנערים – עד 'ובגאותו שחקים'.
ברכות עולי התורה וקריאתה הן בניגון הרגיל ולא בניגון של ימים נוראים.
בארץ ישראל: ב'מי שברך' לעולי התורה אומרים: 'לכבוד התורה ולכבוד הרגל', 'ויזכחו לעלות לרגל עם כל ישראל אחיו'. הרב הוא חיוב לעלות לתורה וכן מכובד בגלילת ספר שלישי, משום 'מי שברך' של 'מתנת יד'.

העולה ליכל הנערים מברך את ברכות התורה במתון מהרגיל, כדי שיוכלו הנערים הרכים לברך עמו. אחר ברכה אחרונה של 'כל הנערים' אומר כל הקהל את הפסוק 'המלאך הגואל' בטעמי המקרא. ש"ץ מברך ב'מי שברך' משותף את העולה החמישי עם כל הנערים.

בימינו יש בתי כנסת בהם נהגו אחר אמירת 'מרשות' לחתן תורה (וכן לחתן בראשית), לילך אל מושב החתן, לפרוס מעליו טלית ולהולילו אל הבימה בשירת הפסוק 'ויהי בישורון מלך', ויש הנמנעים מכך גם מטעם שאין לשיר פסוקים. את שלושת הפסוקים האחרונים מקדים הקהל ואומרם בקול רם, ולאחר מכן חוזר הקורא בתורה על שני הפסוקים שלפני הפסוק האחרון, ואז חתן התורה קורא בעצמו את הפסוק האחרון 'ולכל היד החזקה'.

בסיום הספר קורא הציבור בקול רם כלפי המסיים את שתי המילים: "חֲזַק וְנִתְחַזַּק", כלשון המקרא ודקדוקו בשמואל-ב י, יב (ולא שלש מילים: "חזק חזק ונתחזק"), חתן תורה שותק מפני הפסק לברכה אחרונה.

שרים את החרוז הראשון של הפיוט 'אחד יחיד' לחתן תורה ולחתן בראשית, מיד אחר סיום ברכת 'אשר נתן'.

לפני הגבהת ספר התורה הראשון, מניחים על הבימה את ספר התורה השני. אחר גלילת ספר התורה הראשון, מברכים את חתן התורה ב'מי שברך', ואז אומרים 'מרשות' של חתן בראשית. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת הספר השני. חתן בראשית קורא בעצמו את פרשתו.

כשמגיע הקורא ל'ויהי ערב' של כל אחד מימי הבריאה, מקדים הקהל לומר בנעימה ידועה: 'ויהי ערב ויהי בוקר יום...!', וחוזר על כך הקורא.

אחר קריאת יום הששי, ממשיך הקהל לומר 'ויכלו' עד 'ברא אלהים לעשות', וחוזר הקורא על ניגון הקהל של 'ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי', וממשיך לקרוא בטעמי המקרא את פרשת 'ויכלו' בהרמת קול יתירה.

לפני אמירת חצי הקדיש מכסים את ספר התורה השני ומניחים את ספר התורה השלישי לשמאל השני. אך אין חוזרים להניח את ספר התורה הראשון על התיבה.

חצי קדיש אחר הקריאה נאמר בניגון הקפות שמחת תורה (ויש – בניגוני 'יאהרעס קדיש').

לאחר גלילת ספר שני מברכים את חתן בראשית ב'מי שברך'. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת הספר השלישי.

לחתן תורה ולחתן בראשית בשובם מן הבימה למקומם אומר להם כל אחד מהעומדים בדרכם: 'מזל טוב', והם עונים: 'ברוך תהיה'.

מתנת יד בארץ ישראל

הרב הוא הש"ץ עד סוף הכנסת ספר תורה.

לאחר ההפטרה מברכים עבור 'מתנת יד'. אחד מראשי הקהל אוהז ספר תורה בידו ומברך את הרב ב'מי שברך' של 'מתנת יד', ואחר כך אוהז הרב את ספר התורה ומברך ב'מי שברך' של 'מתנת יד' את כל הקהל. (המעוֹת שכל אחד קיבל על עצמו לתת כמתנת יד עבור לומדי תורה ועניי ארץ ישראל וירושלים, נאספות אחר החג ונשלחות ליעדן).

אין אומרים 'יזכור' ברגלים, כי אסור לעורר עצב בימי חיוב דאורייתא של שמחה, כמבואר בראשונים. המורגלים באמירתו כמנהג פולין, יכולים לאומרו בזמן 'מי שברך' של 'מתנת יד'.

שירה וזמרה עם ספרי התורה והכנסתם

בארץ ישראל: 'אשרי', תחילתו וסופו, בניגון ימים נוראים.

הש"ץ נוטל ספר תורה של מפטיר, חתן תורה נוטל ספרו וחתן בראשית נוטל ספרו, ובעמדם יחד כשבדיהם ג' ספרי התורה אומרים בנעימה: 'אשר בגלל אבות', 'שישו וגילו', 'אשריכם ישראל' ו'אגיל ואשמח'. באמרם את החרוז החוזר: 'נגיל ונשיש', הם מכרכרים קלות וסובבים במקומם, וכן מכרכרים באמרם: 'תורה היא עץ חיים'.

בפיוט 'התקבצו מלאכים', אחר כל אחד מעשר שמותיו של משה רבנו ע"ה, אומרים: '...עלה למרום והוריד עז מבטחה', ואומרים שוב בנעימה: 'התקבצו' ו'מי עלה' לפני השם הבא אחריו, לפי הסדר. בפיוט 'אגיל ואשמח' מזמרים לכל אחד משמות אבות העולם את כל הבית: '...שמח בשמחת תורה בא יבוא צמח בשמחת תורה, תורה היא עץ חיים לכולם חיים כי עמך מקור חיים', ובמחזורים קיצרו המדפיסים.

בארץ ישראל	בחוץ לארץ
פסוקי הכנסת ספרי התורה נאמרים בניגוני ימים נוראים. הרב בעצמו מניח את הספרים בתוך הארון.	פסוקי הכנסת ספרי התורה נאמרים בניגוני יום טוב.

בארץ ישראל	בחוץ לארץ
<p>מוסף ותפילת גשם</p> <p>ראה בלוח המקביל לבני חוץ לארץ בשמיני עצרת, אלא שקדיש 'תתקבל' נאמר בניגוני מועדי השנה ('יאהרעס קדיש').</p>	<p>מוסף דשמחת תורה</p> <p>כהנים עולים לדוכן גם בתפילה זו, ואומרים את ברכת כהנים בניגוני מועדי השנה. קדיש 'תתקבל' בניגוני מועדי השנה ('יאהרעס קדיש').</p>

ממתקים לילדים

מחמת ההקפדה לא לאכול בתוך בית הכנסת, חלוקת חבילות תשורה-מזכרת מחתני תורה ובראשית לילדים, נעשית בצורה מסודרת מחוץ לכתלי בית הכנסת, אחר סיום תפילת מוסף.

מנחה של יום טוב

'אשרי' עד סוף יובא לציון' נאמרים בניגון שבת; חצי הקדיש לפני העמידה, שתי הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ והקדושה – בניגון חול; 'לדור ודור' והברכה האמצעית – בניגון יום טוב; שלוש הברכות האחרונות – בניגון יום חול.

בארץ ישראל: קדיש 'תתקבל' – בניגוני פזמונים של סליחות ('פזמונים קדיש').

בחוץ לארץ ביום טוב שני: קדיש 'תתקבל' – בניגון מיוחד למנחה של יום טוב. עלינו.

שמחה לכבוד התורה

בשעות אחר הצהרים, לפני מנחה או לאחריה, מתאסף הקהל למחולות לכבוד התורה.

אין מוציאים ספרי תורה, ואין אומרים 'אתה הראת'. מחוץ לבית הכנסת מכינים מזונות, פירות ומיני מתיקה עם משקאות, ואוכלים ושותים ושמחים שמחה של מצוה.

יש שחזרו והנהיגו את המנהג הישן (שנתבטל בדורות עברו בגזרת השלטונות הגרמניים בתואנה של בטיחות) לצאת במחולות שיר לכבוד התורה סביב מדורה בחצר בית הכנסת, לצד השולחן הערוך במזונות.

מוצאי יום טוב

אין אומרים 'לדוד ברוך' אך מאריכים באמירת 'והוא רחום' ו'ברכו' כבמוצאי שבת. מבדילים לפני 'עלינו'.

אסרו חג וסוף חודש תשרי

בתפילות שחרית וערבית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת אך אין מאריכים ב'והוא רחום', כנהוג בכל יום שאין בו תחנון. אין אומרים תחנון עד סוף החדש ובאסרו חג אין אומרים 'למנצח'. בב' וה' לפני הוצאת ספר התורה אומר הש"ץ 'א' ארץ אפים' בניגון הימים שאין אומרים בהם תחנון, והקהל חוזר ואומרו אחריו.

שבת בראשית

אומרים יוצר 'א' נשא', אופן 'לבעל התפארת' בניגון ידוע, נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אחשבה לדעת'. לפנים בישראל היו שאמרו את הזולת בניגון הפזמון של צום גדליה 'הורית דרך תשובה'. חתן בראשית עולה לתורה.

כהן קורא עד 'יום שלישי', לוי עד 'יום חמישי', שלישי עד 'לעשות', רביעי עד 'הוא שמו', חמישי עד 'וילבשם', ששי עד 'לקח אתו אֵהים'.

מחציתו השניה של קדיש שאחר קריאת התורה נאמרת בניגון מיוחד מחמת ברכת החודש, ויש שאומרים בניגון שבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה (בנעימה של חצי קדיש שלפני ערבית בשבת שני ספרי תורה).

מסיימים את ההפטרה במילים: 'יגדיל תורה ויאדיר'.

אין מזכירים נשמות ואין אומרים 'מי שברך' לקהל.

מברכים החדש. הש"ץ נוטל ספר תורה בידו ומכריז: "ראש חודש מרחשון יהיה ביום השלישי וביום הרביעי". הקהל אינו חוזר על הכרזה זו, אלא אומר תיכף 'יחדשהו', בנוסח הקצר, והש"ץ חוזר עליו, והחל מהמילים 'לחיים ולשלום' אומרו בניגון 'הלכה ותוספות', וממשיך בו בתחילת 'אשרי'.

בסוף קדושה של מוסף אחר עניית הקהל 'אני ה' אֵהיכם', אומרים את הפיוט: 'אֵהיכם ישכיל'. נוסח מלא ומדויק על פי כתבי יד מופיע בתדפיס 'קובץ פיוטים וסליחות' של 'מכון מורשת אשכנז'.

הש"ץ אומר קדיש 'תתקבלי' בניגון נבחר.

מסיבת חתן בראשית לכל הקהל אחר תפילת מוסף.

במנחה אין אומרים 'צדקתך', ולפיכך הש"ץ אומר את הקדיש השלם בניגון מ'תתקבלי' עד הסוף.

מרחשון

ראש חודש מרחשון

בראש חודש אין אָבֵל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'יארצייט' עובר.

בערבית ובשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון, אך לא מאריכים באמירת 'והוא רחום'.

בליל א' דראש חודש לפני שמונה עשרה מכריזים: 'יעלה ויבא'; בליל ב' דראש חודש מכריזים: 'ראש חודש'.
 'הודו' ו'אנא' שבהלל נאמרים בניגון נבחר.
 אין הפסקה בין חצי קדיש למוסף. יש החולצים תפילין לפני הקדיש, ויש שחולצים אחר מוסף.
 במוסף של חדשי שנה מעוברת אין מוסיפים 'ולכפרת פשע' (מלבד בחדש העיבור עצמו אדר שני).
 בחזרת הש"ץ של מוסף, הש"ץ אומר את הקטע מ'לטובה ולברכה' עד 'ולסליחת עון' בניגון 'הלכה ותוספות' (כמו ב'יחדשהו' של ברכת חדש מרחשון), וממשיך בניגון יום חול.

פרשת נח

בקבלת שבת יש שאומרים את הפסוק 'ה' למבול ישב' בניגון מיוחד לשבת זו. תענית בה"ב של מרחשון מאחרים למחצית השניה של החדש. בקהילות שאין להם ציבור בפני עצמו לתענית בה"ב, ומתענים בה"ב עם בני פולין בתחילת החדש, אז בימי שברך' של קהל, אחר 'וצדקה לעניים', מוסיפים בשבת זו את המילים: 'וכל מי שיתענה שני וחמישי ושני'. במנחה, לוי קורא עד 'ונסוע הנגבה'.

'שאלה' בארץ ישראל

בערבית ליל שלישי, לפני שמונה עשרה, מכריזים בקול רם: 'שאלה', כדי להזכיר לקהל לומר: 'ותן טל ומטר'.

פרשת לך לך

במנחה כהן קורא עד 'מעל עבדך'.

ט"ז במרחשון

בליל ט"ז במרחשון תרצ"ט חרבו בתי הכנסת בגרמניה והחלה רדיפת היהודים באכזריות חמה, שהמשיכה בהשמדתם בשנות הזעם הנוראות ת"ש-תש"ה. הקפידו הרבנים שלא לכוות את ליל שריפת קדשי ישראל בשם 'ליל הבדולח', שהוא השם שניתן על ידי הפושעים הנאצים מתוך לעג, אלא בשם 'ט"ז במרחשון' (כמו ט' באב, י' בטבת, י"ז בתמוז וכיו"ב). לזכר ליל פורענות זה הנהיגו רבני גרמניה הניצולים כמה ענינים, זה בכה וזה בכה, והבוחר יבחר:
 תענית יחידים.

תענית חברה קדישא שנקבעה דוקא ליום זה.
 השמעת דברי הספד.

אמירת מזמור תהלים אחר ערבית, היינו מזמור ע"ד (או מזמור ע"ט, או מזמור פ', או מזמור פ"ג).

סיום ש"ס משניות מצטבר של בני קהילה מלווה בדברי הספד וזכרון (בלא סעודה, שנערכת רק כאשר הציבור למד בצוותא את אותה מסכת).

אמירת סליחה 'ה' 'זהי רבתי' ביום שני של תענית בה"ב הסמוך לט"ז במרחשון.

פרשת וירא

מסיימים את ההפטרה במילים: 'ותאמר שלום'.
ב'מי שברך' של קהל, אחר 'וצדקה לעניים', מוסיפים את המילים: 'וכל מי שיתענה שני וחמישי ושני' (מלבד באותן קהילות שעשו כן כבר בפרשת נח).

תענית שני קמא (של בה"ב)

יש המתענים כל היום כולו כמבואר בשולחן ערוך, ויש המתענים רק תענית שעות.
כאשר יש עשרה מתענים בבית הכנסת, אומרים סליחות בברכת 'סלח לנו' של חזרת הש"ץ אחר המילים 'כי פשענו'. לפני ברכת 'רפאנו' אומר הש"ץ ברכת 'עננו'.
כאשר אין עשרה מתענים, אין אומרים 'עננו' ואת הסליחות אומרים לאחר חזרת הש"ץ, ובתחילתן משמיטים את משפט הפתיחה 'סלח לנו' ופותחים מיד באמירת 'א' ארך אפים'.

סדר הסליחות הוא כמנהג אשכנז המובהק.
בסליחה המתחילה 'ישראל עמך תחינה עורכים' יש הרבה שיבושי צנזורה. הנוסח המקורי מופיע בקובץ מיוחד של 'מכון מורשת אשכנז'.
התחינות שנתקנו לימי הסליחות ועשרת ימי תשובה, 'עננו' וכוליה, אינן נאמרות לאחר סליחות של תעניות ציבור ובה"ב.
סדר 'אבינו מלכנו' ניתקן לאמירה בעשרת ימי תשובה בלבד, ואין אומרים אותו בתעניות ציבור בשאר ימות השנה.

אחר 'והוא רחום' הגדול, נפילת אפים ו'ה' 'זהי ישראל', אומרים 'שומר ישראל' שהוא פיוט הנועד לימי תענית ציבור בלבד. ש"ץ אומר כל חרוז של 'שומר ישראל' בנעימת תענית ציבור, והציבור חוזר עליו באותה נעימה.
כאשר יש עשרה מתענים קוראים בתורה בפרשת 'ויחל'.

במנחה כאשר יש עשרה מתענים בבית הכנסת מוציאים ספר תורה וקוראים בו 'ויחל' ובתפילת שמונה עשרה אומרים 'עננו', 'שים שלום' במקום 'שלום רב'. 'רבון העולמים' של תענית. אין אומרים 'שומר ישראל' אחר נפילת אפים אלא ממשיכים כרגיל 'ואנחנו לא נדע'.

תענית חמישי

נוהגים כבשני קמא, ואומרים את הסליחות המיוחדות לתענית חמישי כמנהג אשכנז המובהק.

בסליחה המתחילה 'איה כל נפלאותיך' ובחטאנו 'גדול עוני' יש שיבושי צנזורה. הנוסח המקורי מופיע בקובץ מיוחד של 'מכון מורשת אשכנז'.
הפזמון 'רעה ישראל' נאמר בניגון 'מלאכי רחמים'. החרוז החוזר הוא: 'ה' 'זהים סלח נא, מי יקום יעקב כי קטן הוא'.

פרשת חיי שרה

לוי קורא עד 'עם אדני אברהם', רביעי – עד 'לבן אדני', חמישי – עד 'וישתחו ארצה לה'', ששי – עד 'אחרי אמו'.

מחציתו השניה של קדיש שאחר קריאת התורה, נאמרת בניגון מיוחד מחמת ברכת החדש.

אין מזכירים נשמות ואין אומרים 'מי שברך' לקהל. מברכים החדש. הש"ץ נוטל ספר תורה בידו ומכריז: "ראש חודש כסלו יהיה ביום החמישי וביום הששי". הקהל אינו חוזר על הכרזה זו, אלא אומר תיכף: 'יחדשהו', בנוסח הקצר, והש"ץ חוזר עליו, והחל מהמילים 'לחיים ולשלום' אומרו בניגון 'מעוז צור', וממשיך בו בתחילת 'אשרי'.

תענית שני בתרא

נוהגים כבשני קמא, ואומרים את הסליחות המיוחדות לתענית שני בתרא, כמנהג אשכנז המובהק.

בסוף הסליחה המתחילה 'אזון תחן' יש שיבושי צנזורה רבים. הנוסח המקורי מופיע בקובץ מיוחד של 'מכון מורשת אשכנז'.

כסלו

ראש חודש כסלו

בראש חודש אין אָבֶל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'ארציט' עובר.

בערבית ובשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון, אך לא מאריכים באמירת 'והוא רחום'.

בליל א' דראש חודש לפני שמונה עשרה מכריזים: 'יעלה ויבא'; בליל ב' דראש חודש מכריזים: 'ראש חודש'.

'הודו' ו'אנא' שבהלל נאמרים בניגון חנוכה.

אין הפסקה בין חצי קדיש למוסף. יש החולצים תפילין לפני הקדיש, ויש שחולצים אחר מוסף.

במוסף של חדשי שנה מעוברת אין מוסיפים 'ולכפרת פשעי' (מלבד בחדש העיבור עצמו אדר שני).

בחזרת הש"ץ של מוסף, הש"ץ אומר את הקטע מ'לטובה ולברכה' עד 'ולסליחת עון' בניגון חנוכה, וממשיך בניגון יום חול.

פרשת תולדות

חמישי קורא עד 'ויברכהו', ששי – עד 'ברוך יהיה'.

ששי נחשבת לעליה חשובה בגלל הברכות שבפסוקי 'ויתן לך', ויש מקומות שהיא נמכרת בפני עצמה, ויש שמעלים בה את הרב.

פרשת ויצא

בשם 'יששכר' קוראים רק שי"ן אחת, וכן בכל 'יששכר' בתורה כולה. מפטירים 'ויברח יעקב' ומסיימים ב'יכשלו בס' בלי להוסיף שום פסוקים מספר יואל מאלו שמוסיפים בשבת שובה.

פרשת וישלח

מפטירים 'חזון עובדיה'.

פרשת וישב

מחציתו השניה של קדיש שאחר קריאת התורה, נאמרת בניגון מיוחד מחמת ברכת החדש.

אין מזכירים נשמות ואין אומרים 'מי שברך' לקהל. מברכים החדש. הש"ץ נוטל ספר תורה בידו ומכריז: 'ראש חודש טבת יהיה ביום שבת קדש הבא עלינו לטובה ולמחרתו ביום הראשון'. הקהל אינו חוזר על הכרזה זו, אלא אומר תיכף: 'יחדשהו', בנוסח הקצר, והש"ץ חוזר עליו, והחל מהמילים 'לחיים ולשלום' אומרו באחד מניגוני חנוכה, וממשיך בו בתחילת 'אשרי'.

'שאלה' בחוץ לארץ

בחוץ לארץ בערבית מוצאי שבת פרשת וישב לפני שמונה עשרה, מכריזים בקול רם: 'שאלה', כדי להזכיר לקהל לומר: 'ותן טל ומטר'.

הדלקת נר חנוכה

נהגו בכל תפוצות אשכנז להדליק נר חנוכה בבית לאחר צאת הכוכבים. מאז ימות רבותינו הראשונים נהגו בכל תפוצות האשכנזים להתפלל ערבית מבעוד יום, והדלקת נר חנוכה אחרי תפילת ערבית. בדורות האחרונים מעת שנוסדו חברות 'מעריב בזמנו', יש שהקדימו את הדלקת נר חנוכה לערבית, ויש שהקדימו ערבית לנר חנוכה.

בבית הכנסת מדליקים לפני ערבית.

מדליקים בבית הכנסת נרות זקופים, הן של שעוה הן של שמן בבזיכים זקופים בהם הלהב עולה כבמנורת בית המקדש.

המנורה מוצבת דרומית לארון הקודש, והמדליק עומד כשאחוריו לדרום ופניו לצפון. ביום הראשון מתחיל מימינו, שהוא הנר הסמוך לארון הקודש, ובשאר ימים מתחיל מהשמאלי הנוסף ופונה לימינו.

הש"ץ אומר בנגינה מיוחדת את הברכות ולאחריהן: 'הנרות הללו'.

לילי חנוכה

נהוג שהציבור כולו מגיע להדלקת הש"ץ, בפרט בלילה הראשון, להגדיל את פרסום הנס ברוב עם.
 לפני ערבית אומרים: 'שיר המעלות הנה ברכו' וחצי קדיש, כבכל מעריב בזמנו בחול.
 'ברכו' מאריכים לומר בניגון כבמוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין אומרים בו תחנון.
 אין מכריזים 'על הנסים' לפני שמונה עשרה. הנוסח הוא 'על הנסים' בלא וי"ו החיבור ('ועל הנסים').
 בגמר התפילה שרים 'מעוז צור' בציבור.
 מהפיוט 'מעוז צור' שרים רק את חמשת הבתים שבודאי נתחברו על ידי הפייטן ר' מרדכי, בלא תוספות שנתפרסמו בתקופה מאוחרת כמו 'חשוף זרוע' ודומיו.
 נרות חנוכה של בית הכנסת דולקים ברציפות מעת לעת, ואם אי אפשר, חוזרים ומדליקים אותם בשחרית.
 אבל אינו עובר לפני התיבה בכל תפילות חנוכה, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'ארציט' עובר, מלבד בקהילות גדולות שתיקנו שרק החזן מתפלל לפני התיבה.

שחרית ימי חנוכה

'אדון עולם' נאמר בניגון 'מעוז צור'. 'ועלו מושיעים בהר ציון' – בניגון המאורה 'שני זיתים'.
 מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון.
 'הודו ו'אנא' שבהלל – בניגון 'מעוז צור'.

קריאת התורה של חנוכה

ביום הראשון כהן קורא מ'ויהי ביום כלות' עד 'אהרן הכהן'; לוי עד 'לחנכת המזבח'.
 אף בארץ ישראל קוראים כנהוג בחוץ לארץ, היינו מיום שני עד יום חמישי של חנוכה, כהן ולוי קוראים בנשיא של אותו יום וישראל בנשיא של מחר. ביום אחרון של חנוכה, כהן ולוי קוראים בנשיא של יום שמיני וישראל גומר את פרשת נשא ואינו מוסיף פסוקים מתחילת פרשת בהעלותך.
 חצי קדיש אחרי קריאת התורה נאמר בניגון ה'מאורה' של שבת חנוכה 'שני זיתים'.

ליל שבת חנוכה וראש חודש

לפני שבת, מעמידים את שלשת ספרי התורה לקריאה של מחר באמצע השורה הראשונה של ארון הקדש. הספר שבו קוראים את פרשת השבוע מוצב באמצע, מימינו הספר לקריאת פרשת ראש חודש, ומשמאלו הספר לקריאת מפטיר.
 בערב שבת לפני מנחה מדליקים נר חנוכה בבית הכנסת.

'לכה דודי', לפחות את החרוז האחרון, מזמרים בניגון מיוחד לשבת זו. 'ברכו', 'מלכותך', 'ונאמר', 'השכיבנו' וחלקו השני של חצי קדיש נאמרים בניגונים המיוחדים לשבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה. סיום ברכת 'השכיבנו' והחלק הראשון של חצי קדיש – בניגון מיוחד לשבת זו. לפני העמידה, מכריזים: 'יעלה ויבא'. אחר 'יגדל' שרים 'מעוז צור' בציבור.

שחרית שבת חנוכה וראש חודש

'אדון עולם' נאמר בניגון 'מעוז צור'. 'ועלו מושיעים בהר ציון' – בניגון המאורה 'שני זיתים'. 'בפי ישרים' בניגון המיוחד לשבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה. אומרים יוצר של שבת חנוכה 'אודך כי אנפת', אופן 'לך אלי' של שבת ראש חודש בניגון, מאורה של שבת חנוכה 'שני זיתים' בניגון. חתימת הברכה מ'אור חדש' נאמרת בניגון 'כי י' שומרנו' של שבת חנוכה. נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אין צור חלף'.

מוציאים שלושה ספרי תורה, וששה קרואים עולים בספר ראשון. ששי קורא עד סוף פרשת השבוע. לפני הגבהת ספר התורה הראשון, מניחים על הבימה את ספר התורה השני. 'מי שברך' לעולה הששי נאמר אחרי הגבהת ספר התורה הראשון. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת ספר התורה השני. לעולה השביעי קוראים את פרשת ראש חודש. באמירת חצי קדיש אחר עליית שביעי בספר התורה השני מכסים את הספר השני ומניחים את ספר התורה השלישי לשמאל השני. אך אין חוזרים להניח את ספר התורה הראשון על התיבה. החלק הראשון של חצי קדיש אחרי קריאת התורה נאמר בניגון ראש חודש, וחלקו השני – בניגון מיוחד לשבת חנוכה. 'מי שברך' לעולה השביעי נאמר אחרי הגבהת ספר התורה השני. המגביה מוסר את ספר התורה למכובד בהוצאת ספר התורה השלישי. למפטיר קוראים בספר שלישי בפרשת נשא, מ'ביום הששי' עד 'קרבן אליסף בן דעואל'.

אין מזכירים נשמות. ש"ץ נוטל בידו את ספר התורה בו קראו מפטיר. בהחזרת הספרים לארון הקודש הולך אחר הש"ץ המכובד בהוצאת הספר השני ואחריו הולך המכובד בהוצאת הספר השלישי. כשמגיעים לארון הקדש, נוטל המכניס מידי הש"ץ את ספרו ומניחו בארון בצד ימין, את הספר של קריאת פרשת ראש חודש מניח בצד שמאל ואת של פרשת השבוע מניח בתוך. בעמידה של מוסף, בברכת 'אתה יצרת', בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן ראש חודש, אומרים: 'זה קרבן שבת וקרבן ראש חודש פָּאָמור'. במוסף של חדשי שנה מעוברת אין מוסיפים 'ולכפרת פשע' (מלבד בחדש העיבור עצמו אדר שני). בסוף קדושה אחר עניית הקהל 'אני ה' אלהים', אומרים את הפיוט: 'אֵהִיכֶם יזריח'.

'לדור ודור' נאמר בניגון שבת, 'ה' הקדוש' – בניגון יו"ט, עד 'כאמור', 'וביום השבת' – בניגון שבת, עד 'זה קרבן שבת', ומ'וקרבן ראש חודש כאמור, ובראשי חדשיכם' ממשיך בניגון יו"ט, 'ישמחו' – בניגון שבת, 'להינו' עד 'לטובה ולברכה' – בניגון יו"ט, 'לששון ולשמחה' עד 'ולסליחת עון' – בניגון 'שני זיתים', 'כי בעמך' עד סוף העמידה – בניגון שבת.
קדיש 'תתקבל' אחר מוסף נאמר בניגון נבחר.

מנחה בשבת חנוכה

במנחה אין אומרים 'צדקתך', ולפיכך ש"ץ אומר את הקדיש השלם בניגון מ'תתקבל' עד הסוף.

מוצאי שבת חנוכה

לפני שמונה עשרה מכריזים 'ראש חודש'.
בעת אמירת 'ויהי נועם' עורכים את הנרות.
אחר קדיש 'תתקבל', לפני 'ויתן לך', מדליק ש"ץ נרות חנוכה, ומבדיל לפני 'שיר המעלות' כבכל מוצאי שבת.
אף במוצאי שבת בגמר התפילה שרים 'מעוז צור' בציבור.

טבת

ראש חודש טבת

בראש חודש אין אָבֵל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'יארצייט' עובר, מלבד בקהילות גדולות שתיקנו שרק החזן מתפלל לפני התיבה בחנוכה. גם בשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון.
'הודו' ו'אנא' שבהלל נאמרים בניגון חנוכה.
חצי קדיש אחרי קריאת התורה נאמר בניגון ה'מאורה' של שבת חנוכה 'שני זיתים'.
אין הפסקה בין חצי קדיש למוסף. יש החולצים תפילין לפני הקדיש, ויש שחולצים אחר מוסף.
במוסף של חדשי שנה מעוברת אין מוסיפים 'ולכפרת פשע' (מלבד בחדש העיבור עצמו אדר שני).
בחזרת הש"ץ של מוסף, הש"ץ אומר את הקטע מ'לששון ולשמחה' וכוליה עד 'ולסליחת עון' בניגון 'שני זיתים', וממשיך בניגון יום חול.

פרשת ויגש

שלישי קורא עד 'רוח יעקב אביהם', רביעי – עד 'הביא אתו מצרימה'.

עשרה בטבת

עוטפים את ספר התורה במעיל שחור עד אחרי קריאת התורה של מנחה. אומרים סליחות בברכת 'סלח לנו' של חזרת הש"ץ אחר המילים 'כי פשענו'. סדר הסליחות הוא כמנהג אשכנז. את הפזמון 'אבתי כי בטחו' אומר הש"ץ בנעימה המיוחדת לפזמונים של צום גדליה, עשרה בטבת ותענית אסתר. אחר אומרו את החרוז הראשון חוזר עליו הקהל באותה נעימה. הש"ץ ממשיך בניגון לומר את שאר החרוזים, והקהל עמו בקול נמוך. בסופו חוזר הקהל לומר את החרוז הראשון בקול רם ובנעימה.

בפזמון 'אבתי כי בטחו' יש הרבה שיבושי צנזורה. הנוסח המקורי מופיע בקובץ מיוחד של 'מכון מורשת אשכנז'.

לפני ברכת 'רפאנו' אומר הש"ץ ברכת 'עננו'.

יש מקומות שהש"ץ מסיים ברכת 'עננו' בניגון 'שומע תפלה'.

סדר 'אבינו מלכנו' ניתקן לאמירה בעשרת ימי תשובה בלבד, ואין אומרים אותו בתעניות ציבור בשאר ימות השנה.

אחר נפילת אפים אומרים 'שומר ישראל', שהוא פיוט הנועד לימי תענית ציבור בלבד. הש"ץ אומר כל חרוז של 'שומר ישראל' בנעימת תענית ציבור, והציבור חוזר עליו באותה נעימה.

לפני הוצאת ספר התורה אומר הש"ץ 'לא ארך אפים', והקהל חוזר ואומרו אחריו, כבכל תענית ציבור.

במנחה, קוראים לישראל לעלות לתורה, בלא הזכרת שמו, במילים: "יעמוד מפטיר".

'עננו'. 'שים שלום' במקום 'שלום רב'. 'רבון העולמים' של תענית.

בארץ ישראל: הכהנים עולים לדוכן.

אין אומרים 'אבינו מלכנו' ולא 'שומר ישראל'.

פרשת ויחי

רביעי קורא עד 'ולבן שנים מחלב', חמישי – עד 'קויתי ה'", ששי – עד 'עם רב'. חמישי נחשב לעליה חשובה, בגלל קריאת הפסוק 'לשועתך קויתי ה'" שבסופה, ויש מקומות שהיא נמכרת בפני עצמה, ויש שמעלים בה את הרב (ואם עולה לסיום הספר, מעלים את ראש הקהל וכיוצא בו). בקריאת מילים אלו הקורא מרים קולו. בסיום הספר קורא הציבור כלפי המסיים את שתי המילים: 'חֶזֶק וְנִתְחַזַּק', כלשון המקרא ודקדוקו בשמואל ב' י, יב (ולא שלש מילים: "חזק חזק ונתחזק"), העולה שותק מפני הפסק לברכה אחרונה, ורק הקורא בתורה חוזר על קריאה זו. קדיש שאחר קריאת התורה, לפחות מחציתו השניה, נאמר בניגון נבחר לכבוד סיום הספר.

פרשת וארא

מחציתו השניה של קדיש שאחר קריאת התורה נאמרת בניגון מיוחד מחמת ברכת החודש.

אין מזכירים נשמות ואין אומרים 'מי שברך' לקהל. מברכים החדש. הש"ץ נוטל ספר תורה בידו ומכריז: "ראש חודש שבט יהיה ביום השני". הקהל אינו חוזר על הכרזה זו, אלא אומר תיכף 'יחדשהו' בנוסח הקצר והחל מהמילים 'לחיים ולשלום' אומרו בניגון נבחר, וממשיך בו בתחילת 'אשרי'.

שבט

ראש חודש שבט

בראש חודש אין אָבֵל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'יארצייט' עובר.

בערבית ובשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון, אך לא מאריכים באמירת 'והוא רחום'.

בליל ראש חודש לפני שמונה עשרה מכריזים: 'ראש חודש'.

'הודו' ו'אנא' שבהלל נאמרים בניגון נבחר.

אין הפסקה בין חצי קדיש למוסף. יש החולצים תפילין לפני הקדיש, ויש שחולצים אחר מוסף.

במוסף של חדשי שנה מעוברת אין מוסיפים 'ולכפרת פשע' (מלבד בחדש העיבור עצמו אדר שני).

בחזרת הש"ץ של מוסף, הש"ץ אומר את הקטע מ'לששון ולשמחה' וכוליה עד 'ולסליחת עון' בניגון נבחר, וממשיך בניגון יום חול.

פרשת בא

במנחה, כהן קורא עד 'מזה אתכם', לוי עד 'לפני העם'.

פרשת בשלח

בפסוקי דזמרה אומר הש"ץ את שירת הים בניגון קריאתה בתורה בשבת זו.

את הקטע המתחיל במילים 'ממצרים גאלתנו' אומר הש"ץ בניגון מיוחד לפרשת בשלח ושביעי של פסח. יש הממשיכים בניגון זה עד גאל ישראל, ויש שהחל מהמילים שירה חדשה ועד גאל ישראל אומרים בניגון הידוע לברית מילה.

הפסוק האחרון של קריאת לוי, 'ה' ילחם לכם ואתם תחרשון', נאמר בהרמת קול.

שלישי ורביעי הן עליות חשובות, שלישי בגלל פרשת 'ויסעו-ויבאו-ויוטו', ורביעי בגלל שירת הים. יש מקומות שהן נמכרות כל אחת בפני עצמה, ויש שמעלים לשלישי את הרב ולרביעי את ראש הקהל וכיוצא בו.

בקריאת שלישי, שלשת הפסוקים המתחילים 'ויסע', 'ויבא', 'ויט' נקראים בהרמת קול, ובמלה האחרונה לפני כל אחד מהפסוקים האלה, הקורא מאריך בנגינה. גם המחצית השניה של הפסוק האחרון של קריאת שלישי, מן 'ויאמר מצרים', נאמרת בהרמת קול.

בקריאת רביעי בפסוק האחרון, המילים מ'כל המחלה', נקראים בהרמת קול.

בקריאת שביעי הפסוק האחרון נקרא בהרמת קול.

אוכלים תבשיל של חטים ונותנים חטים לפני העופות. יש המקפידים ליתנם לעופות לפני כניסת שבת, ויש המקילים להניחם בשבת לפני החלון ולא לפניהם ממש.

ט"ו בשבט ('חמשה עשר')

במנחה שלפניו אומרים תחנון.

בשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון.

אין אומרים תחנון בשחרית אבל במנחה אומרים.

לפני הוצאת ספר התורה אומר הש"ץ בניגון 'א' ארך אפים', והקהל חוזר ואומר אחריו.

אין האבל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אף לא ל'אשרי' ו'למנצח', אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'ארציט' עובר.

ט"ו בשבט הוא יומא דמפגרי ביה המלמדים ותלמידיהם.

מרבין באכילת פירות. יש האוכלים חמשה עשר פירות כמנין ט"ו, בתוכם משבעת המינים, ולא פירות האדמה.

פרשת יתרו

בשחרית אומר החזן בניגון מיוחד: 'ישמח משה', עד 'וכן כתוב בתורתך', ויש האומרים בניגון עד 'שבת וינפש'.

שלישי קורא עד 'אשר תדבר אל בני ישראל', רביעי – עד 'המה יעלו בהר', חמישי – עד 'יעננו בקול'.

ששי נחשבת לעליה חשובה בגלל עשרת הדברות, ויש מקומות שהיא נמכרת בפני עצמה, ויש שמעלים בה את הרב. נהגו לעמוד בשעת קריאת עשרת הדברות. יש המקדימים לקום כמה פסוקים לפני כן כדי שלא להבדיל בין דברי תורה, ולפיכך נהגו שאין עושים 'אנכי' תחלת פרשה.

עד 'לאמר' קוראים בנגינה רגילה ובמלה 'לאמר' מאריך בנגינה.

את עשרת הדברות קוראים בציבור בטעם העליון, וביחיד – בטעם התחתון.

פרשת 'אנכי' נקראת בקול רם. הקורא מאריך בנגינה בסיומי הפסוקים שלפני הדברות (לפי 'דברי קהלת' היינו במלים: 'מצותי', 'לשוא' השניה, 'ויקדשהו', 'לך', 'תרצח', 'תנאף', 'תגנב', 'שקר').

פרשת משפטים

לוי קורא עד 'המבעיר את הבערה'.

מחציתו השניה של קדיש שאחר קריאת התורה נאמרת בניגון מיוחד מחמת ברכת החדש.

אין מזכירים נשמות ואין אומרים 'מי שברך' לקהל. מברכים החדש. הש"ץ נוטל ספר תורה בידו ומכריז: "ראש חודש אדר הראשון יהיה ביום השלישי וביום הרביעי". הקהל אינו חוזר על הכרזה זו, אלא אומר תיכף: 'יחדשהו', בנוסח הקצר, והש"ץ חוזר עליו, והחל מהמילים 'לחיים ולשלום' אומרו בניגון נבחר או באחד מניגוני פרשת שקלים, וממשיך בו בתחילת 'אשרי'.

אדר ראשון

ראש חודש אדר ראשון

בראש חודש אין אָבֶל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'ארציט' עובר.

בערבית ובשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון, אך לא מאריכים באמירת 'והוא רחום'.

בליל ראשון דראש חודש לפני שמונה עשרה מכריזים: 'יעלה ויבא'; בליל שני דראש חודש מכריזים: 'ראש חודש'.

'הודו' ו'אנא' שבהלל נאמרים בניגון נבחר או באחד מניגוני פרשת שקלים. אין הפסקה בין חצי קדיש למוסף. יש החולצים תפילין לפני הקדיש, ויש שחולצים אחר מוסף.

במוסף של חדשי שנה מעוברת אין מוסיפים 'ולכפרת פשע' (מלבד בחדש העיבור עצמו אדר שני).

בחזרת הש"ץ של מוסף, הש"ץ אומר את הקטע מ'לששון ולשמחה' וכוליה עד 'ולסליחת עון' בניגון נבחר או באחד מניגוני פרשת שקלים, וממשיך בניגון יום חול.

פרשת תרומה

לוי קורא עד 'לפני תמיד', שלישי – עד 'מראה בהר', רביעי – עד 'מלמעלה', חמישי – עד 'הראית בהר', ששי – עד 'כן יעשו'.

במנחה, כהן קורא עד 'לכבוד ולתפארת', לוי – עד 'ואת הששי'.

פורים קטן ושושן פורים קטן

אין אָבֶל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'ארציט' עובר.

בערבית ובשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון, אך לא מאריכים באמירת 'והוא רחום'.

אין אומרים תחנון אף במנחה, ובשחרית אין אומרים 'למנצח'. אוכלים ושותים ושמחים בשני הימים האלה בשמחה של מצוה.

פרשת כי תשא

כהן קורא עד 'לדרתם', לוי – עד 'אשר צויתך יעשו', שלישי – עד 'לעשות לעמו', רביעי – עד 'היום ברכה', חמישי – עד 'ונחלתנו'. תחילת ההפטרה בפסוק 'וישלח אחאב'.

פרשת ויקהל-שקלים

לקראת כל אחת משבתות ארבע הפרשיות תולים פרוכת ומניחים כיסויים מיוחדים של עמוד הש"ץ וה'אלממור' (בימה). בליל שבת 'ברכו', 'מלכותך', 'ונאמר', 'השכיבנו' וחלקו השני של חצי קדיש נאמרים בניגונים המיוחדים לשבתות בהן קוראים בשני ספרי תורה. 'ופרוש עלינו', 'ושמרו' וחלקו הראשון של חצי קדיש – בניגוני פרשת שקלים. בשחרית אומר הש"ץ 'בפי ישרים' בניגון שבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה. אומרים יוצר 'א' מתנשא לכל'. נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אתה אהבת'. בחזרת הש"ץ אומרים קרובות 'אז מאז זמות'. 'מי שברך' לעולה השביעי נאמר אחרי הגבהת ספר התורה הראשון. המגביה מוסר את ספר התורה למכובד בהוצאת ספר התורה השני. מחציתו השניה של קדיש שאחר קריאת התורה, בניגון פרשת שקלים. מפטירים 'בן שבע שנים יהואש'. אין מזכירים נשמות ואין אומרים 'מי שברך' לקהל. מברכים החדש. הש"ץ נוטל ספר תורה בידו ומכריז: "ראש חודש אדר יהיה ביום החמישי וביום הששי". הקהל אינו חוזר על הכרזה זו, אלא אומר תיכף: 'יחדשהו', בנוסח הקצר, והש"ץ חוזר עליו, והחל מהמילים 'לחיים ולשלום' אומרו באחד מניגוני פורים (ניגון 'ויתלו את המן' אינו של פורים, אלא מושאל מהולכת חתן וכלה ל'מיין'). במוסף בחזרת הש"ץ אומרים קרובות 'אשכול איווי', בניגוני פרשת שקלים, בהם מזמרים חלק מהקדושה. קדיש 'יתקבל' – בניגון פרשת שקלים.

אדר שני ('ואדר')

ראש חודש

חודש אדר שני מכונה בספרי רבותינו בשם: 'ואדר'. בראש חודש אין אָבֵל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'ארציט' עובר. בערבית ובשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון, אך לא מאריכים באמירת 'והוא רחום'.

בליל א' דראש חודש לפני שמונה עשרה מכריזים: 'יעלה ויבא'; בליל ב' דראש חודש מכריזים: 'ראש חודש'.
 'הודו' ו'אנא' שבהלל נאמרים באחד מניגוני פורים.
 אין הפסקה בין חצי קדיש למוסף. יש החולצים תפילין לפני הקדיש, ויש שחולצים אחר מוסף.
 את המילים 'ולכפרת פשע' מוסיפים רק במוסף של ראש חודש זה ולא בשאר חדשי השנה המעוברת.
 בחזרת הש"ץ של מוסף, הש"ץ אומר את הקטע מ'לששון ולשמחה' וכוליה עד 'ולכפרת פשע' באחד מניגוני פורים, וממשיך בניגון יום חול.

בדיקת מזוזות

יש שנהגו לבדוק תמיד את המזוזות בשנה מעוברת בחודש העיבור.

פרשת פקודי – הפסקה ראשונה

בשחרית אומרים יוצר 'אור זרוע'.
 בסיום הספר קורא הציבור כלפי המסיים את שתי המילים: חֶזֶק וְנִתְחַזַּק, כלשון המקרא ודקדוקו בשמואל ב י, יב (ולא שלש מילים: "חזק חזק ונתחזק"), העולה שותק מפני הפסק לברכה אחרונה, ורק הקורא בתורה חוזר על קריאה זו.
 קדיש שאחר קריאת התורה, לפחות מחציתו השניה, נאמר בניגון נבחר לכבוד סיום הספר.
בארץ ישראל: מפטירים 'ותשלם כל המלאכה'. **בחוצ לארץ:** מפטירים: 'ויעש חירום' ומוסיפים בסופה את שני הפסוקים 'ותשלם' ו'אז יקהל'.
 במנחה כהן קורא עד 'לרצנו לפני ה'".

פרשת ויקרא – פרשת זכור

בליל שבת 'ברכו', 'מלכותך', 'ונאמר', 'השכיבנו' וחלקו השני של חצי קדיש נאמרים בניגונים המיוחדים לשבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה. חלקו הראשון של הקדיש נאמר בניגון שבת.
 בשחרית אומר הש"ץ את המילים 'וכתוב רננו צדיקים בה' לישירים נאווה תהלה', בניגון 'ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם' של ברכת המגילה. 'בפי ישרים' – בניגון המיוחד לשבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה.
 אומרים יוצר 'זכור את אשר עשה', נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אתה מלא רחמים'.
 בחזרת הש"ץ אומרים קרובות 'אזכיר סלה'. בסילוק 'להים אל דמי' אומר החזן את הקטע 'והמזכירים את ה' עד 'שוש אשיש בה', בניגון פרשת זכור.
 בקריאת התורה, לוי קורא עד 'תקריב מלח', שלישי עד 'ריח ניחח לה', רביעי עד 'לא תאכלו'.
 חצי קדיש שאחר קריאת התורה נאמר בניגון פרשת זכור.
 'מי שברך' לעולה השביעי נאמר אחרי הגבהת הספר הראשון. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת הספר השני.

רבים מקפידים על הוראת רבינו נתן אדלר שנשים תשמענה את קריאת פרשת זכור.
למפטיר מעלים את הרב.
הקריאה המקובלת היא 'תמחה את זכר עמלק', הזי"ן של 'זכר' בצירה, ולא נהגו לכפול את הקריאה.
בהפטרה את המלה 'ומה' (קול הצאן הזה באזני), יש האומרים אותה בהטעמה מיוחדת כדי להבליט את הרמז של הנביא לגעיית הצאן.
אין מזכירים נשמות.
קדיש 'תתקבלי' אחר מוסף נאמר בניגון פרשת זכור.

שחרית תענית אסתר

עוטפים את ספר התורה במעיל שחור עד אחרי קריאת התורה של מנחה.
אומרים סליחות בברכת 'סלח לנו' של חזרת הש"ץ אחר המילים 'כי פשענו'. סדר הסליחות הוא כמנהג אשכנז.
את הפזמון 'במתי מספר' אומר הש"ץ בנעימה המיוחדת לפזמונים של צום גדליה, עשרה בטבת ותענית אסתר. אחר אומרו את החרוז הראשון חוזר עליו הקהל באותה נעימה. הש"ץ ממשיך בניגון לומר את שאר החרוזים, והקהל עמו בקול נמוך. בסופו חוזר הקהל לומר את החרוז הראשון בקול רם ובנעימה.
סדר 'אבינו מלכנו' ניתקן לאמירה בעשרת ימי תשובה בלבד, ואין אומרים אותו בתעניות ציבור בשאר ימות השנה.
אחר נפילת אפים אומרים 'שומר ישראל', שהוא פיוט הנועד לימי תענית ציבור בלבד. הש"ץ אומר כל חרוז של 'שומר ישראל' בנעימת תענית ציבור, והציבור חוזר עליו באותה נעימה.
לפני הוצאת ספר תורה אומר הש"ץ 'א' ארך אפים', כבכל תענית ציבור גם כשאינה בימי שני וחמישי, והקהל חוזר ואומרו אחריו.
בבית הכנסת אין לימוד אחרי התפילה.

מחצית השקל

נותנים כספי צדקה לפני מנחה לתוך שלוש קערות מיוחדות, המסומנות במילים: 'מעות פורים', 'מחצית השקל' ו'צדקה'.

'מעות פורים'. עבור: חלוקה לעניי העיר לסעודת פורים, היינו מתנות לאביונים. סכום הנתינה: ג' מחציות מטבע של אותה מדינה.
'מחצית השקל'. עבור: לומדי תורה בירושלים, זכר לשקלים שנשלחו לירושלים. סכום הנתינה: ערך מחצית השקל בזמן שבית המקדש היה קיים, שהוא קרוב לעשרה גרם כסף טהור - העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. (מרן ה'חתם סופר' נתן מחצית שקל עתיקה אמיתית שהיתה ברשותו, ופדאה אחר כך).
'צדקה'. עבור: מטרות צדקה שונות, מצד אגרא דתעניתא צדקתא. סכום הנתינה: דמי הסעודות שלא נאכלו בתענית, ככל אשר ידבנו לבו.

מנחה של תענית אסתר

קוראים לישראל לעלות לתורה, בלא הזכרת שמו, במילים: "יעמוד מפטיר". בפסוק אחרון של 'ויחל', קוראים את המילים 'אשר אתה בקרבנו' בניגון קדמא ואזלא של מגילת אסתר.

'עננו'. 'שים שלום' במקום 'שלום רב'. 'רבון העולמים' של תענית.

בארץ ישראל: כהנים עולים לדוכן.

אין אומרים לא 'אבינו מלכנו' ולא תחנון.

ליל פורים

מרבית באורות ונרות בבית הכנסת.

אבל אינו עובר לפני התיבה בכל תפילות פורים, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'יארצייט' עובר, מלבד בקהילות גדולות שתיקנו שרק החזן מתפלל לפני התיבה.

'שיר המעלות' וחצי קדיש נאמרים לפני ערבית, כבכל מעריב בזמנו בחול. 'ברכו' – בניגון ימים שאין אומרים בהם תחנון.

אחר שמונה עשרה אומרים קדיש 'תתקבל', וקוראים את המגילה.

בגמר קריאת המגילה והברכה שאחריה, אומרים 'אשר הניא' ומזמרים 'שושנת יעקב'. הגירסא הישנה היא 'ברוכה אסתר בעדי' בלי המלה 'מגנה' שנוספה בסידורי רעדעלהיים. לפני 'וגם חרבונה' יש להוסיף את הקטע שהושמט בידי הצנזורה: 'אֲרוּרִים כָּל הָעָרְלִים. בְּרוּכִים כָּל יִשְׁרָאֵל (ולא): 'ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים'.

אומרים 'ואתה קדוש' ושוב קדיש 'תתקבל'. עלינו.

קריאת המגילה

לקריאת המגילה עומד הרב לימין הקורא והגבאי – לשמאלו.

פותחים את המגילה ופושטים אותה עד סופה וכופלים את היריעות זו על זו באופן שתהיינה היריעות הראשונות לעיני החזן בתחילת הקריאה.

יש הנהגות שלא לגעת במגילה בעת הקריאה משום 'האוחז ערום', ואוחזים אותה בעמוד ונרתיק המחברים לה.

לפני אמירת הברכות מכריזים: "שתיקה יפה בשעת קריאת המגילה והברכות".

בקריאה של ליל פורים ראוי לכון בברכת 'שהחינו' על משלוח מנות וסעודת פורים של מחר, מפני שאין מברכים 'שהחינו' ביום.

את הפסוקים הבאים אומר הקהל תחילה ואחר כך הש"ץ: 'איש יהודי עד ימינו' (ב, ה) / 'ומרדכי עד יושמחה' (ח, טו) / 'ליהודים עד יוקרי' (ח, טז) / 'חמש מאות איש עד יעשרתי' (ט, ו-י) / 'כי מרדכי עד הסוף (הפסוק האחרון).

בפסוקים הבאים קוראים בניגון איכה: 'וכלים מכלים שונים' (א, ז) / 'אשר הגלה מירושלים עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה, אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל' (ב, ו) / 'והמלך והמן עד יומרה' (ג, טו - ד, א) / 'אבל גדולי עד לרבים' (ד, ג) / 'וכאשר אבדתי אבדתי' (ד, טז) / 'כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי' (ח, ו).

בפסוקים הבאים משמיעים ניגוני שמחה ידועים: 'להראות' עד 'היא' (א, יא) / 'להיות' עד 'עמו' (א, כב) / 'והנערה' עד 'ויעש כ' (ב, ד) / 'ובהגיע תור אסתר בת אביחיל' (ב, טו) / 'ויאהב' עד 'ושתי' (ב, יז) / 'בלילה הוא נדדה שנת המלך' (ו, א) ומלת 'המלך' שאחריו בנגון 'המלך' שבימים נוראים לפני 'יושב על כסא' / 'מהר' עד 'אשר דברתי' (ו, י) / 'ויתלוי' עד 'שככה' (ז, י) / 'הרצים' עד 'הבירה' (ח, יד) / 'ומרדכי' עד 'ושמחה' (ח, טו) / 'ליהודים' עד 'ויקר' (ח, טז) / 'וכל מעשה' עד 'יפרס' (י, ב) / 'כי מרדכי' עד הסוף (הפסוק האחרון).

בפסוקים הבאים מרים הקורא את קולו, מפני שהשם הוי' מופיע בראשי התיבות או בסופן: 'היא וכל הנשים יתנו' (א, כ) / 'יבא המלך והמן היום' (ה, ד) / 'זה איננו שוה לי' (ה, יג).

וכן מרים קולו באמירת: 'רוח והצלה' עד 'אחר' (ד, יד) / 'ככה' עד 'ביקרו' (ו, יא).

שחרית פורים

אחת מחמש ההשכמות.

אומרים 'אדון עולם' באחד מניגוני פורים, וכן 'ועלו מושיעים' עד 'לאמר'. מאריכים באמירת 'ברכו' בנגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון. בחזרת הש"ץ אומרים קרובות 'ויאהב אומן'. בסוף כל קטע הש"ץ אומר את שני החרוזים האחרונים בנגון, ובמלה הנזכרת מפסוק במגילה הש"ץ מגביה את קולו. בברכת המינים, אומר הש"ץ בנגון זה את החרוזים 'לכד' ו'רנן'. לפני סיום ברכת המינים, הש"ץ אומר מ'יום ליום' בנגון פורים עד 'לנצור'. באמירת 'שובר אויבים ומכניע זדים' מרים הש"ץ את קולו בנגון הנהוג בברכת 'שומע תפילה'. לפני הוצאת ספר תורה אין אומרים 'א-ל ארך אפים' אף כשחל ביום חמישי. חצי קדיש לאחר קריאת התורה נאמר בנגון של פורים. אין מברכים 'שהחיינו' בקריאת המגילה של שחרית, שכבר יצאו בברכה של אתמול.

אין אומרים 'אשר הניא', מפני שאמרו קרובות בחזרת הש"ץ, אך מזמרים את סופו 'שושנת יעקב'. אם יש ברית מילה, מלים בסוף התפילה כבשאר ימים. בבית הכנסת אין לימוד אחרי התפילה.

סעודת פורים

מתפללים מנחה גדולה ומהדרים להקדים את הסעודה בעוד היום גדול. אוכלים בשר מעושר המכונה 'המן' (מפני שבשר זה נתלה לצורך עישונו), ואת המאפה בצורת אדם הקרוי 'המן'. יש נוהגים לומר 'אגני קם לאבד ידידים', או זמירות ושירים אחרים בלשון הקודש וביידיש-דייטש.

שושן פורים בערי הפרזים

בערבית ושחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בנגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון.

אין אומרים תחנון ולמנצח.

פורים דמוקפין

בני ירושלים נוהגים ביום פורים שלהם, כמבואר לעיל במנהגי פורים דפרזים, אלא שמקדימים יותר את הסעודה מפני כניסת שבת ומשתדלים להתחילה לפני חצות.

פרשת צו – הפסקה שניה

בשחרית אומרים יוצר 'אורות מאופל'.

פרשת שמיני – פרשת פרה

בליל שבת 'ברכו', 'מלכותך', 'ונאמר', 'השכיבנו' וחלקו השני של חצי קדיש נאמרים בניגונים המיוחדים לשבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה. חלקו הראשון של הקדיש נאמר בניגון שבת.

בשחרית אומר הש"ץ 'בפי ישרים' בניגון המיוחד לשבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה. אומרים יוצר 'אום אשר בד' דבוקה', נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אשרי כל חוסי בד'. בחזרת הש"ץ אומרים קרובות 'אצולת אומן'. אין אומרים בהם את הקטע 'זאת הקשה'.

מחציתו השניה של קדיש שאחר קריאת התורה נאמרת בניגון מיוחד מחמת ברכת החודש, ויש שאומרים בניגון שבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה (בנעימה של חצי קדיש שלפני ערבית בשבת שני ספרי תורה). 'מי שברך' לעולה השביעי נאמר אחרי הגבהת הספר הראשון. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת הספר השני.

אין מזכירים נשמות ואין אומרים 'מי שברך' לקהל. מברכים החדש. הש"ץ נוטל ספר תורה בידו ומכריז: "ראש חודש ניסן יהיה ביום שבת קדש הבא עלינו לטובה". הקהל אינו חוזר על הכרזה זו, אלא אומר תיכף 'יחדשהו', בנוסח הקצר, והש"ץ חוזר עליו, והחל מהמילים 'לחיים ולשלום' אומרו בניגון פסח ('אדיר הוא'), וממשיך בו בתחילת 'אשרי'. קדיש 'תתקבלי' אחר מוסף – בניגון נבחר.

ניסן

פרשת תזריע – פרשת החודש – ראש חודש

לפני שבת, מעמידים את שלשת ספרי התורה לקריאה של מחר באמצע השורה הראשונה של ארון הקדש. הספר שבו קוראים את פרשת השבוע מוצב באמצע, מימינו הספר לקריאת פרשת ראש חודש, ומשמאלו הספר לקריאת מפטיר.

בליל שבת 'ברכו', 'מלכותך', 'ונאמר', 'השכיבנו' וחלקו השני של חצי קדיש נאמרים בניגונים המיוחדים לשבתות בהן קוראים בשני ספרי תורה. 'ופרוש עלינו', 'ושמר' וחלקו הראשון של חצי קדיש – בניגוני פרשות שקלים והחודש. לפני תפילת העמידה מכריזים: 'ראש חודש'.

בשחרית אומר הש"ץ 'בפי ישרים' בניגון המיוחד לשבתות של קריאת שני ספרי תורה.

אומרים יוצר של פרשת החדש 'אות זה החודש', אופן של שבת ראש חודש 'לך אלים' בניגון, נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת של פרשת החדש 'א' עושה נפלאות'.

בחזרת הש"ץ אומרים קרובות של 'אתית עת דודים'.

פסוקי 'יהודי' ו'אנא ה' נאמרים בניגון פרשות שקלים והחודש.

ששי קורא עד סוף פרשת השבוע. לפני הגבהת ספר התורה הראשון, מניחים על הבימה את ספר התורה השני. 'מי שברך' נאמר לעולה הששי אחרי הגבהת של ספר ראשון. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת הספר השני. לעולה השביעי קוראים את פרשת ראש חודש. באמירת חצי קדיש אחר עליית שביעי בספר שני מכסים את הספר השני ומניחים את ספר התורה השלישי לשמאל השני. אך אין חוזרים להניח את ספר התורה הראשון על התיבה.

החלק הראשון של חצי קדיש אחרי קריאת התורה נאמר בניגון ראש חודש, וחלקו השני – בניגון פרשות שקלים והחדש.

'מי שברך' לעולה השביעי נאמר אחרי הגבהת הספר השני. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת הספר השלישי.

מפטירים 'כה אמר ה' אלהים' עד 'עולת תמיד'.

אין מזכירים נשמות.

ש"ץ נוטל בידו את ספר התורה בו קראו מפטיר. בהחזרת הספרים לארון הקודש הולך אחר הש"ץ המכובד בהוצאת הספר השני ואחריו הולך המכובד בהוצאת הספר השלישי.

כשמגיעים לארון הקדש, נוטל המכניס מידי הש"ץ את ספרו ומניחו בארון בצד ימין, את הספר של קריאת פרשת ראש חודש מניח בצד שמאל ואת של פרשת השבוע מניח בתוך.

בעמידה של מוסף, בברכת 'אתה יצרת', בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן ראש חודש, אומרים: 'זה קרבן שבת וקרבן ראש חודש כפאמור'.

בחזרת הש"ץ אומרים קרובות 'ראשון אמצת'. בסוף קדושה אחר עניית הקהל 'אני ה' אלהים', אומרים את הפיוט: 'להיכם יזריח' של שבת ראש חודש.

'לדור ודור' נאמר בניגון שבת, 'הא' הקדוש' – בניגון יו"ט, עד 'כאמור', 'וביום השבת' – בניגון שבת, עד 'זה קרבן שבת', ומיקרבן ראש חודש כאמור, ובראשי חדשיכם' ממשיך בניגון יו"ט, 'ישמחו' – בניגון שבת, 'להינו' עד 'לטובה ולברכה' – בניגון יו"ט, 'לששון ולשמחה' עד 'ולסליחת עון' – בניגון 'אדיר הוא', 'כי בעמד' עד סוף העמידה (חוץ מהפיוטים הנאמרים בניגוני פרשות שקלים והחודש) – בניגון שבת.

קדיש 'תתקבלי' – בניגון פרשת שקלים והחודש.

במנחה אין אומרים 'צדקתך', ולפיכך ש"ץ אומר את הקדיש השלם בניגון מ'תתקבלי' עד הסוף.

ימי חול

אין אומרים תחנון בכל חודש ניסן, אבל בימי שני וחמישי אומרים 'לא ארך אפים', גם אם חלים בערב פסח ואסרו חג. מאריכים באמירת 'ברכו' בשחרית ובערבית כניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון. אכל אינו עובר לפני התיבה, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'יארצייט' עובר. הקדיש שלאחר קריאת התורה נאמר בניגון מיוחד לחודש ניסן.

פרשת מצורע – שבת הגדול

בשחרית אומרים יוצר 'אתי מלבנון'. 'הכל יודוך' אומרים לסירוגין עם הש"ץ החל משבת זו עד לימי הסליחות. נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון. זולת 'אומרת אני'. בחזרת הש"ץ של שחרית אומרים קרובות 'אוני פטרי'. לאחר קדיש 'תתקבלי', לפני הוצאת ספר תורה, הרב דורש את דרשת שבת הגדול מענייני פסח. את דרשתו פותח באגדה, ממשיך בהלכה ומשלים באגדה. הוא מסיים במלים: "ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן". אחר הדרשה אומרים קדיש דרבנן. הרב חיוב לעלות לתורה. הקדיש שלאחר קריאת התורה נאמר בניגון מיוחד לחודש ניסן. מפטירים בשל פרשת השבוע ולא 'וערבה'. אין מזכירים נשמות. קדיש 'תתקבלי' אחרי מוסף נאמר בניגון נבחר. במנחה אין אומרים 'צדקתך', ולפיכך ש"ץ אומר את הקדיש השלם בניגון מ'תתקבלי' עד הסוף. אין אומרים בציבור 'עבדים היינו'. בערבית של מוצאי שבת אומרים 'ויהי נעם' ו'ואתה קדוש' כבכל מוצאי שבת.

ערב פסח

אין אומרים 'מזמור לתודה' ולא 'למנצח'. מכריזים בבית הכנסת סוף זמני אכילת חמץ ושריפתו. מחליפים את הפרוכת, המעילים, כסויי עמוד החזן והבימה באלה המיוחדים לחג.

תענית בכורות

הבכורים מתענים בערב פסח, ונהגו מני קדם להשלים את התענית עד ליל הסדר. רבינו ה'קרנן נתנאל' הקיל לאכול רוטב צלול אחר הכרפס, ולבסוף אף התייר לשתות משקה מבעוד יום אחרי השעה התשיעית כדי שלא להשלים את התענית.

ויש שהקילו יותר והצריכו להתענות רק עד חצות. ויש מי שהקל בזה רק כשהאב מתענה תחת בנו הקטן, אבל לא בבכור המתענה בשביל עצמו.

בכורים קטנים שעדיין לא מסוגלים להתענות, אביהם או אמם מתענים במקומם. כאשר גם האב בכור, נחשבת התענית שמתענה לעצמו אף לבנו הקטן. בדורות המאוחרים יש שהחמירו במקרה כזה שהאם תתענה עבור בנה. אם האב חלש, יכול לפדות את תענית בנו הקטן.

בכור המתענה בערב פסח, אומר 'עננו' בברכת 'שמע קולנו' שבתפילת מנחה. אם חלה ברית מילה בערב פסח מותרים לאכול הבכורים שהם בעלי הברית, היינו אבי הבן, המוהל והסנדק, אך צריכים התרת נדרים או שיפרעו תעניתם ביום אחר.

אבל המתענה בשביל בנו, והוא מבעלי הברית, מותר לו לאכול גם ללא התרה ובלא לפרוע תענית ביום אחר. ונשים בכורות של בעלי הברית (אם קיבלו על עצמן תענית בכורות) מותרות אף הן באכילה.

יש אומרים שהיתר האכילה הזה הוא רק לבעלי הברית עצמם, אבל לא לשאר הבכורים המשתתפים בברית, ויש שהתירו אכילה גם לשאר הבכורים המשתתפים. בכור חלוש שקשה לו לקיים את מצוות ליל הסדר במוצאי תענית, יש שהתירו לו ללמוד מסכת מן הש"ס ולכוין לסיים אותה בערב פסח ובכך לפטור את עצמו מחובת תענית בכורות, ובלבד שיפרע את התענית ביום אחר או יעשה התרת נדרים. אמנם לבכור בריא לא התירו לכוין לסיים מסכת לערב פסח ולאכול, אם לא שאירע לו הסיום בדיוק באותו יום.

בדורות האחרונים יש שהקילו, שלא רק המסיימים עצמם מותרים לאכול בסעודת המצוה, אלא אף שאר הבכורים המשתתפים, שלא סיימו מסכת, גם הם נפטרים מחובת התענית. ויש מפקפקים בהיתר זה.

נזהרים מאוד שלא לאכול בבית הכנסת, לא סעודת סיום ולא סעודת מצוה אחרת, מלבד שתיית יין לקידוש, להבדלה ולברית מילה.

עירובי חצרות

הנהיגו קדמונינו לעשות עירובי חצרות במצה שמתקיימת ימים רבים ואינה מתעפשת, ולכן קבעו לערב החצרות בערב פסח, שהוא זמן אפיית המצות.

לפנים בישראל היו מכינים לעירוב זה מצה גדולה ביותר שנאפתה מקמח שנאסף מכל בני הקהילה, ובדורות האחרונים אחר שהורגלו לאפות מצות במאפיות ציבוריות ואין אוספים קמח מבני הקהילה, יש שנהגו לאפות מצה גדולה מיוחדת לשם עירובי חצרות ולהקנותה לבני הקהילה באופן המבואר להלן.

כדי להימנע מברכה לבטלה, אין מברכים על העירוב אלא אם ברור לחלוטין שעל פי הדין אותו המקום חייב בעירוב.

בשנים רגילות, בקהילות בהן מתפללים ערבית של ליל פסח מבעוד יום, עושים עירובי חצרות לפני 'ברכו', ובקהילות המאחרות להתפלל ערבית בלילה, עושים כן לפני תפילת מנחה. שנה זו שחל בה ערב פסח בערב שבת, על הכל להקפיד שהעירוב ייעשה לכל המאוחר לפני קבלת שבת.

הרב, או החשוב שבקהל, עולה ל'אלממור' (בימה), נוטל את המצה ומוסרה לידי השמש או לאחד מבני הקהילה ואומר לו בלשון הקודש או בשפה אחרת המובנת להם: זכה בעירוב זה לאחינו בני ישראל הדרים פה עמנו ושיבואו לדור במשך השנה בעיר

הזאת [בְּחֶצֶר הַזֶּה, בְּבֵית הַזֶּה] שִׁסְמְכוּ עָלָיו לְטַלְטַל עַל יְדֵי מְרִשּׁוֹת לְרִשּׁוֹת בְּשָׂבָתוֹת וּבְיָמֵי טוֹבִים הַבָּאִים. השמש מגביה את המצה טפח ומתכוון לזכות עבורם ואומר: הָרִינִי זוֹכָה. הרב נוטל את המצה מידי השמש ומברך בקול רם (אין לברך בשם ומלכות בבית כנסת בעיר שעושים בה ערוב חצירות כללי מטעם רבני העיר): בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֲרוּב. וממשיך ואומר: בְּדֵן עֲרוּבָא יְהִי שְׂרָא לָנָא, לְאַפּוּקִי וּלְעִיּוּלִי וּלְטַלְטוּלִי, בְּרַחֲוִבוֹת וְחֲצֵרוֹת וּבָתִּים, וּמִהַבְתִּים לְחֲצֵרוֹת וְהַרְחֻבוֹת, וּמִהַרְחֻבוֹת וְהַחֲצֵרוֹת לְבָתִּים, וּמִבֵּית לְבֵית, וּמִחֶצֶר לְחֶצֶר, וּמִגֶּג לְגֶג, וּמִהַבְתִּים וְהַחֲצֵרוֹת לְגִגוֹת, וּלְכָל אֲמֵר דְּצִרִּיךְ לָן, בְּכָל שָׂבָתוֹת הַשָּׁנָה (וְיָמֵי טוֹבִים), לָנוּ וּלְכָל הַדְּרִים וְהַעֲתִידִים לְדוֹר בְּעִיר הַזֹּאת.

בכמה מקומות הורגלו לקרוא כן מתוך נוסח הרשום ב'ממורבוך' המונח על הבימה, ויש אומרים זאת בנוסחים שונים קצת.

מניחים את העירוב בבית הכנסת במקום משומר שלא יאבד ושלא יאכלוהו עכברים או מזיקים אחרים, ונהגו לתלותו סמוך לתקרה במערב בית הכנסת במקום גלוי לעין בתוך קופסת עץ מפוארת, שדלתה בצורת מגן דוד וניתן לראות דרכה את המצה. אם התעפשה מצת העירוב במרוצת השנה או התליעה, עושים מחדש עירובי חצרות כפעם בפעם, כפי הצורך.

במשך דורות רבים, כאשר מצת העירוב נאפתה מקמח הנאסף מהקהל, היו מחלקים בערב שבת הגדול בין בני הקהל את מצת העירוב של אשתקד, ולאותה שבת בלבד היו עושים עירוב מפת של חמץ. משחדלו לאסוף קמח לאפיית המצה, לא חילקוה בערב שבת הגדול, אלא שרפוה עם החמץ בערב פסח, וכן היה מנהג הקדמונים.

בעיר או שכונה שאסור לטלטל בהם בשבת, אין עושים עירובי חצרות, אך כדי שלא תשתכח תורת עירוב, יש העושים עירובי חצרות בלא ברכה.

נוסחי תפילות בחג ובחול המועד

הנוסח בסוף 'והשיאנו' כבשבת: "וישמחו בך ישראל אוהבי שמך".
במוסף, בברכה האמצעית, ב'ומפני חטאינו': שִׁנְשַׁתְּלָהּ (ולא 'השלוחה'), ובקטע 'או"א מלך רחמן', הנוסח הוא: שׁוּבָה עָלֵינוּ (ולא 'אלינו').
בחזרת הש"ץ של מוסף ביום טוב הנוסח הוא: וְתַעֲרַב לְפָנֶיךָ עֲתִידָתֵנוּ (ולא 'ותערב עליך').

ליל ראשון של פסח בשבת

קבלת שבת כבכל שבתות השנה.

בארץ ישראל: שרים 'מה טובו' לפני 'ברכו'.

אומרים מערבות 'ליל שימורים, אותו ו' חצה' (נמצאות גם במחזורי פולין-ליטא).
בברכת 'השכיבנו' אומרים את הביכור 'אזכרה שנות' (רק במחזורי אשכנזים המובהקים).

לפני הקדיש אומרים 'ושמרו' ואת הפסוק 'וידבר משה'.

אומרים 'ויכלו', ש"ץ מברך ברכת מעין שבע ואומרים 'במה מדליקין'.

אין אומרים הלל ואין עושים קידוש בבית הכנסת.

יגדל' בניגון יום טוב.

אחר התפילה מאחל איש לרעהו: 'בויא גוט' ('בנה היטב', בבנין בית המקדש – כלשון פיוט ההגדה החביב 'אלמעכטיגר גאט נון בויא דיין טעמפל שירה' – 'אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב').

שחרית ראשון של פסח בשבת

'אדון עולם' נאמר בניגון 'אדיר הוא'; 'ברוך שאמר' – בניגון יום טוב; הלל הגדול בפסוקי דזמרה – בניגון 'אדיר הוא'.

הש"ץ פותח בנעימת יום טוב באמירת 'הגבור לנצח' ולא פותח ב'ה' בתעצומות'. את הברכה החל מ'בא"י ז' מלך' אומר הש"ץ בניגון 'אדיר הוא' וממשיך בו עד סוף חצי הקדיש.

אומרים יוצר 'אור יִשְׁע'.

'הכל יודוך' עד 'יפארוך סלה' בניגוני שבת. 'תתברך צורנו' בניגון 'אדיר הוא'. אופן 'ראשו כתם'. את סוף האופן מ'יחכו ממתקים' אומר הש"ץ בניגון 'רחם מצוקים' של פיוטי קדושת מוסף ראש השנה, נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אהבוך', גאולה 'ברח דודי עד שתחפץ' בניגון (פיוטים אלה הם גם במחזורי פולין-ליטא).

אין אומרים קרובות בחזרת הש"ץ.

ברכת כהנים נאמרת בניגון 'אדיר הוא'.

אין אומרים תחינות בברכת כהנים מחמת השבת.

פסוקי 'הודו' ו'אנא ה' הושיעה נא' נאמרים בניגון 'אדיר הוא'.

בארץ ישראל: קדיש 'תתקבל' נאמר בניגון מיוחד לקדיש שלפני קריאת מגילה במועד, ויש שמתחילים בניגון זה כבר מ'אנא ה' הצליחה נא' ובאותו ניגון מסיים הש"ץ את הברכה החל מ'כי לך טוב להודות', ובו ממשיך ואומר קדיש 'תתקבל'. לפני הוצאת ספר תורה קוראים שיר השירים בברכה מתוך מגילה של קלף. אין מברכים 'שהחיינו'. ובמקום בו נוהגים שהציבור כולו קורא את המגילה מתוך מחזורים מודפסים, אין מברכים עליה כלל. אחר קריאת המגילה, קדיש יתום.

בחוץ לארץ: קדיש תתקבל נאמר בניגון נבחר.

בהוצאת ספר תורה בשבת אין אומרים י"ג מידות ותחינת 'רבון העולם'.

'מי שברך' לעולה האחרון בספר הראשון נאמר אחר הגבהתו. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת הספר השני. קדיש אחר קריאת התורה בניגון 'אדיר הוא'. מתחילים את ההפטרה מהפסוק 'בעת ההיא', ומסיימים 'אין יוצא ואין בא'. אין מזכירים נשמות.

תפילת טל בשבת

תולים פרוכת לבנה. הש"ץ אינו לובש סארגנס (קיטל).

תחילת 'אשרי' וסופו, 'יהללו' וסדר הכנסת ספר תורה נאמרים בניגוני ימים נוראים.

קדיש לפני מוסף – בניגון ימים נוראים, כופלים בו 'לעילא', ואומרים מ'לעילא' בניגון מיוחד לתפילות גשם וטל.

לפני התפילה בלחש הש"ץ מכריז: "מכלכל חיים בחדש", ואין אומרים לא 'משיב הרוח' ולא 'מוריד הטל', כל ימי הקיץ. בקהילות בארץ ישראל הנוהגות לומר 'מוריד הטל' בקיץ, מכריז הש"ץ: "מוריד הטל".

בעמידה בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן החג אומרים: זֶה קֶרְבֵּן שִׁשָּׁת יָקָרְבָן יוֹם חַג הַמִּצּוֹת כָּאֲמֹר.

תפילת טל נאמרת בתוך חזרת הש"ץ. פותחים את ארון הקודש בתחילת חזרת הש"ץ וסוגרים אותו לפני קדושה. ברכה ראשונה של חזרת הש"ץ נאמרת בניגון שבת.

אחרי 'אתה רב להושיע' עדיין אין אומרים 'תהומות', אלא הש"ץ ממשיך בניגון שבת: 'מכלכל חיים בחדש' [באותן קהילות בארץ ישראל הנוהגות לומר 'מוריד הטל' בקיץ, ממשיך 'מוריד הטל מכלכל'] עד אחרי 'ונאמן אתה להחיות מתים', ורק אז אומרים 'תהומות' וכל הפיוטים הנלוים לפי ניגוניהם המיוחדים. (כולם גם במחזורי פולין).

בסוף הפיוטים מקדימים: לְשׁוֹבֵעַ וְלֹא לְרִזּוֹן, ואחר כך אומרים: לְחַיִּים וְלֹא לְמָוֶת. יש האומרים את שלוש הבקשות הללו בניגון 'היום תאמצנו'. לאחריהן ממשיך הש"ץ בניגון מיוחד: מְמִית וּמְחַיֶּה וּמְצַמֵּחַ וְשׁוֹעֵר וְאֵין דּוֹמָה לָךְ, ומסיים בניגון שבת: בִּאֲ"י מַחִיָּה הַמֵּתִים.

את הקדושה החל מ'כבודו מלא' אומר הש"ץ בניגון 'טל תן לרצות'. ברכת כהנים נאמרת בניגון ראש השנה. אין אומרים תחינות בברכת כהנים מחמת השבת.

קדיש 'תתקבלי' נאמר בניגון נבחר, וכופלים בו 'לעילא'. 'אין כֹּאֲהִינוּ' נאמר בניגון ראש השנה.

מנחה ראשון של פסח בשבת

'אשרי' עד סוף 'ובא לציון' וחצי הקדיש שאחריהם נאמרים בניגון שבת; חצי הקדיש לפני העמידה – בניגון חול.

שתי הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ והקדושה – בניגון חול; 'לדור ודור' והברכה האמצעית – בניגון יום טוב; שלוש הברכות האחרונות – בניגון שבת; קדיש 'תתקבלי' – בניגון מיוחד למנחה של יום טוב.

בארץ ישראל

מוצאי שבת ויום טוב ראשון של פסח

מזמרים 'לדוד ברוך' ו'למנצח בנגינות'. מאריכים ב'והוא רחום' ו'ברכו' כבכל מוצאי שבת.

אין אומרים 'ויהי נעם' ו'ואתה קדוש'.
סופרים העומר ואחר כך אומרים 'ויתן לך'.
מבדילים בבית הכנסת כבכל מוצאי שבת.

ספירת העומר

אין אומרים 'לשם יחוד'. יש האומרים לפני הברכה 'הנני מקיים', ויש שאינם אומרים כלום.

הרב (או החזן) מברך וסופר בקול רם, ואחריו חוזר על כך הציבור. אומרים 'לעומר' בלמ"ד.

בליל שבת סופרים לפני 'עלינו לשבח'. במוצאי שבת סופרים לפני 'ויתן לך'. אחר הספירה אומרים 'הרחמן', 'יהי רצון', ויש אומרים גם 'למנצח בנגינות'. נשים ממברכות וסופרות.

בחוץ לארץ

ליל יום טוב שני של פסח

שרים 'מה טובו' לפני 'ברכו'.
אומרים מערבות 'ליל שימורים אור ישראל'. בברכת 'השכיבנו' אומרים את הביכור 'אור יום הנף'.
לפני הקדיש אומרים את הפסוק 'וידבר משה'.
בעמידה אומרים 'ותודיענו'. הנוסח הוא: 'לעשות בהם חקי רצונך', וכוליה, 'ותבדילנו ה' אהינו', וכוליה.
אין אומרים הלל ואין עושים קידוש בבית הכנסת.
לפני 'עלינו' סופרים את העומר.
'יגדל' בניגון יום טוב.
אחר התפילה מאחל איש לרעהו: 'בויא גוט'

שחרית יום שני של פסח

אומרים יוצר 'אפיק רנן ושירים', אופן 'גן נעול'. את סוף האופן החל מ'יחכו ממתקים', אומר הש"ץ בניגון 'רחם מצוקים' של פיוטי קדושת מוסף ראש השנה. נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אודך כי עניתני', גאולה 'ברח דודי אל מכון לשבתך' בניגון. (פיוטים אלה הם גם במחזורי פולין-ליטא).
בחזרת הש"ץ אומרים את הקרובות 'אסירים אשר בכשר'.
מפטירים 'ויצו המלך את חלקיהו', ומדלגים מאחרי המילים 'בתוך אחיהם' עד 'ויצו המלך את כל העם'.

מנחה של יום טוב

'אשרי' ו'ובא לציון' נאמרים בניגון שבת; חצי הקדיש לפני העמידה ושתי הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ והקדושה – בניגון חול; 'לדור ודור' והברכה האמצעית – בניגון יום טוב; שלוש הברכות האחרונות – בניגון יום חול; קדיש 'תתקבל' בניגון מיוחד למנחה של יום טוב.

מוצאי יום טוב שני של פסח

אין אומרים 'לדוד ברוך' אבל מאריכים באמירת 'והוא רחום' ו'ברכו' כבמוצאי שבת. ספירת העומר לפני הבדלה.

תפילין בחול המועד

הנחת תפילין בחול המועד, לשיטת רבותינו הראשונים והאחרונים באשכנז בכל הדורות, היא חובה גמורה הקיימת בארץ ישראל כמו בחוץ לארץ (ורבינו עקיבא איגר הורה שגם מי שאבותיו חדלו מהנחת תפילין, עליו לחזור לקבלת אבות אבותיו ולהניחם). בן אשכנז המתפלל בציבור שאינו מניח תפילין, מניחם בצנעה. מי שמנהג אבותיו בברכה, כפי שהיה המנהג בקהילות אשכנז, מברך על התפילין גם בארץ ישראל.

השי"ץ מברך על התפילין בלחש ולא בקול כבשאר ימים. אין הפסקה לפני מוסף לצורך חליצת תפילין. יש החולצים אותן לפני הלל, יש החולצים לפני 'ובא לציון', יש החולצים לפני חצי קדיש ויש החולצים כמנהג הראשונים אחר מוסף, והורו פוסקי אשכנז שמועדי חליצת התפילין השונים בבית כנסת אחד אין בהם משום 'לא תתגודדו'.

שחרית חול המועד

'אדון עולם', 'הודו' ו'אנא' בהלל, חצי קדיש אחר קריאת התורה, נאמרים בניגון 'אדיר הוא'.

מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון. בקריאת התורה ביום חמישי של פסח, פרשת 'פסל לך', כהן קורא עד 'עשה עמך'. שי"ץ אומר את שתי הברכות הראשונות של חזרת השי"ץ של מוסף בניגון יום חול. אומרים קדושת 'נקדש' בניגון יום חול. 'לדור ודור' והברכה האמצעית נאמרים בניגון יום טוב; שלוש הברכות האחרונות – בניגון יום חול.

ערב שביעי של פסח

בערב יום טוב אחר תפילת מוסף ואחר תפילת מנחה (וכשמתפללים סמוך לשקיעה, לפני מנחה), מזכירים בהכרזה את הצורך לעשות עירוב תבשילין.

ליל שביעי של פסח

בארץ ישראל: שרים 'מה טובו' לפני 'ברכו'. אומרים מערבות 'אורי וישעי'. (במחזורי אשכנז המובהקים). בברכת 'אמת ואמונה' נאמר הקטע מ'המעביר בניו' עד 'לך ענו שירה' בנעימה מיוחדת.

בברכת 'השכיבנו' אומרים את הביכור 'מתי אבוא'. אחר ברכת 'השכיבנו' אומרים את הפסוק 'ידבר משה'.

קידוש בלא 'שהחיינו'. ספירת העומר. 'עלינו'. 'יגדל' בניגון יום טוב.

שחרית שביעי של פסח

'אדון עולם' נאמר בניגון 'אדיר הוא'; 'ברוך שאמר' – בניגון יום טוב; הלל הגדול בפסוקי דזמרה – בניגון 'אדיר הוא'.

ש"ץ פותח בנעימת יום טוב באמירת 'הגבור לנצח' ולא פותח ב'ה' בתעצומות'.

בארץ ישראל: את הברכה החל מ'בא"י' מלך' אומר בניגון המיוחד לימי 'מתנת יד' וממשיך בו את חצי הקדיש (ויש שממשיכים בניגון זה גם באמירת 'ברכו'). בקדיש זה כופלים 'לעילא ולעילא'.

בחוצ לארץ: את הברכה החל מ'בא"י' מלך' אומר בניגון 'אדיר הוא' וממשיך בו עד סוף חצי הקדיש.

אומרים יוצר 'ויושע שושני'. אין אומרים אופן. נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אי פתרוס'.

את הקטע המתחיל במילים 'ממצרים גאלתנו' אומר הש"ץ בניגון מיוחד לפרשת בשלח ושביעי של פסח. יש הממשיכים בניגון זה עד גאל ישראל, ויש שהחל מהמילים שירה חדשה ועד גאל ישראל אומרים בניגון הידוע לברית מילה. אין אומרים גאולה.

בארץ ישראל: קרובות בחזרת הש"ץ 'אותותיך ראינו' (פיוטים אלה הם גם במחזורי פולין-ליטא). בפיוט 'איילי הצדק ידועים' אומר הש"ץ סוף כל קטע בנעימה ידועה. הקהל מצטרף אל הש"ץ באמירת חצאי הפסוקים שבסוף כל קטע. בקטע האחרון, 'שם יקרא', פותח הש"ץ ב'ציון יקנא', ואומרו עד סופו בניגון נבחר. ומסיימים חזן וקהל ביחד את הפסוק האחרון בניגון של הפסוקים. בסילוק 'חסדי ה' אזכיר', הקטע באמצע הסילוק המתחיל 'חסדי ה' כי לא תמנו' שובש מאוד בידי הצנזורה. נוסח הפייטן מופיע בקובץ פיוטים וסליחות של 'מכון מורשת אשכנז'.

בחוצ לארץ: קרובות בחזרת הש"ץ 'אימת נוראותיך' (פיוטים אלה מופיעים במחזורים ליום אחרון של פסח, גם במחזורי פולין-ליטא). החרוז 'בעטותו קנאה וכוליה הוא מנוסח הפיוט והקהילות שהשמיטהו בדורות האחרונים עשו כן מאימת הצנזורים. אין אומרים 'נא'. בפיוט 'אצולים מפרך סונים' אומר הש"ץ סוף כל קטע בנעימה ידועה. הקהל מצטרף אל הש"ץ באמירת חצאי הפסוקים שבסוף כל קטע. בקטע האחרון, 'מלכות עד', פותח הש"ץ ב'אז יהפוך', ואומרו עד סוף בניגון נבחר. ומסיימים חזן וקהל ביחד את הפסוק האחרון בניגון של הפסוקים. ברכת כהנים נאמרת בניגון 'אדיר הוא'.

'הודו ו'אנא' שבהלל נאמרים בניגון 'אדיר הוא' קדיש 'תתקבלי' אחר הלל נאמר בניגון נבחר.

קריאת התורה

הוצאת ספרי התורה בניגוני יום טוב. יש הנוהגים לומר ברגלים י"ג מידות ותחינת 'רבון העולם', הנדפסות במחזורים.

בארץ ישראל: 'על הכל' בהוצאת ספר תורה נאמר בניגון.

הפסוק האחרון של קריאת שלישי, 'ה' ילחם לכם ואתם תחרשו', נאמר בהרמת קול.
 רביעי וחמישי הן עליות חשובות.
 בקריאת רביעי, שלשת הפסוקים המתחילים 'ויסע', 'ויבא', 'ויט' נקראים בהרמת קול, ובמלה האחרונה לפני כל אחד מהפסוקים האלה, הקורא מאריך בנגינה. גם המחצית השניה של הפסוק האחרון, מן 'ויאמר מצרים', נאמרת בהרמת קול.
 בקריאת חמישי בפסוק האחרון, המילים מ'כל המחלה', נקראים בהרמת קול.
 'מי שברך' לעולה האחרון בספר הראשון נאמר אחר הגבהתו. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת הספר השני.

בארץ ישראל

ב'מי שברך' לעולי התורה אומרים: 'לכבוד התורה ולכבוד הרגל', 'ויזכהו לעלות לרגל עם כל ישראל אחיו'.

הרב הוא חיוב לעלות לתורה וכן מכובד בגלילת ספר שני, משום 'מי שברך' של 'מתנת יד'.

מתנת יד

הרב הוא הש"ץ עד סוף הכנסת ספר תורה.
 לאחר ההפטרה מברכים עבור 'מתנת יד'. אחד מראשי הקהל אוזן ספר תורה בידו ומברך את הרב ב'מי שברך' של 'מתנת יד'. ואחר כך אוזן הרב את ספר התורה ומברך ב'מי שברך' של 'מתנת יד' את כל הקהל. (המעוות שכל אחד קיבל על עצמו לתת כמתנת יד עבור לומדי תורה ועניי ארץ ישראל וירושלים נאספות אחר החג ונשלחות ליעדן).

אין אומרים 'יזכור' ברגלים, כי אסור לעורר עצב בימי חיוב דאורייתא של שמחה, כמבואר בראשונים. המורגלים לאומרו כמנהג פולין, יכולים לאומרו בשעת אמירת 'מי שברך' של 'מתנת יד'.

הכנסת ספרי התורה, כולל 'אשרי' ו'יתהילת ה' ידבר', בניגוני ימים נוראים. הרב בעצמו מניח את הספרים בתוך הארון.

מוסף שביעי של פסח

ברכת כהנים נאמרת בניגון 'מתנת יד'.
 קדיש 'תתקבל' אחר מוסף נאמר בניגון נבחר.

בחוץ לארץ

מוסף

ברכת כהנים נאמרת בניגון 'אדיר הוא'. קדיש 'תתקבל' אחר מוסף נאמר בניגון נבחר.

מנחה של יום טוב

'אשרי' ו'ובא לציון' נאמרים בניגון שבת; חצי הקדיש לפני העמידה ושתי הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ והקדושה – בניגון חול; 'לדור ודור' והברכה האמצעית – בניגון יום טוב; שלוש הברכות האחרונות – בניגון יום חול; קדיש 'תתקבל' בניגון מיוחד למנחה של יום טוב.

שמיני של פסח בחוץ לארץ

ליל שמיני של פסח

סדר קבלת שבת נאמר בשלמות, כבכל שבתות השנה (ואין שרים 'מה טובו' לפני 'ברכו').
אומרים מערבות 'אמונת אמן' (במחזורי אשכנז המובהקים). לפני הקדיש אומרים 'ושמרו' ואת הפסוק 'ידבר משה'.
אומרים 'ויכלו' וברכת מעין שבע.
אין אומרים 'במה מדליקין' ויאמר רבי אלעזר. בליל זה מקדימים ספירת העומר לקידוש. אין מברכים 'שהחיינו' בקידוש. 'עלינו'. 'יגדל' בניגון יום טוב.

שחרית שמיני של פסח

'אדון עולם' והלל הגדול בפסוקי דזמרה נאמרים בניגון 'אדיר הוא'.
הש"ץ פותח באמירת 'הגבור לנצח' ולא ב'ה' בתעצומות'. את הברכה החל מ'בא"י' מלך' אומר בניגון המיוחד לימי 'מתנת יד' וממשיך בו את חצי הקדיש (ויש שממשיכים בניגון זה גם באמירת 'ברכו'). בקדיש זה כופלים 'לעילא ולעילא'.
אומרים יוצר 'אהוביך אהובך' של שבת חול המועד (צורת אמירתו וניגונו כמו ביו"ט ראשון).
אופן 'דודי שליט'. את סוף האופן מ'דודי נותן' אומר הש"ץ בניגון 'רחם מצוקים' של פיוטי קדושת מוסף ראש השנה. נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אלה וכאלה', גאולה 'ברח דודי אל שאנן' (פיוטים אלה הם גם במחזורי פולין-ליטא. בכמה מחזורים נדפסו בתחתית עמודי פיוטי שביעי של פסח).
קרובות בחזרת הש"ץ 'אותותיך ראינו' (פיוטים אלה מופיעים במחזורים ליום שביעי של פסח, גם במחזורי פולין-ליטא).
בפיוט 'אילי הצדק ידועים' אומר הש"ץ סוף כל קטע בנעימה ידועה. הקהל מצטרף אל הש"ץ באמירת חצאי הפסוקים שבסוף כל קטע. בקטע האחרון, 'שם יקרא', פותח הש"ץ ב'ציון יקנא', ואומרו עד סוף בניגון נבחר. ומסיימים חזן וקהל ביחד את הפסוק האחרון בניגון של הפסוקים.
בסילוק 'חסדי ה' אזכיר', הקטע באמצע הסילוק המתחיל 'חסדי ה' כי לא תמנו', שובש מאוד בידי הצנזורה. נוסח הפייטן מופיע בקובץ פיוטים וסליחות של מכון מורשת אשכנז.

שמיני של פסח בחוץ לארץ

אין אומרים תחינות בברכת כהנים מחמת השבת.
קדיש 'תתקבל' נאמר בניגון מיוחד לקדיש שלפני קריאת מגילה במועד, ויש שמתחילים בניגון זה כבר מ'אנא ה' הצליחה נא' ובאותו ניגון מסיים הש"ץ את הברכה החל מהמילים 'כי לך טוב להודות', ובו ממשיך ואומר קדיש 'תתקבל'.
לפני הוצאת ספר תורה קוראים שיר השירים בברכה מתוך מגילה של קלף. אין מברכים 'שהחיינו'. ובמקום בו נוהגים שהציבור כולו קורא את המגילה מתוך מחזורים מודפסים, אין מברכים עליה כלל. אחר קריאת המגילה, קדיש יתום.
הוצאת ספרי התורה תורה בניגוני יום טוב. בהוצאתם בשבת אין אומרים 'יג מידות ותחינת רבון העולם'.
'על הכל' בהוצאת ספר תורה נאמר בניגון. ב'מי שברך' לעולי התורה אומרים: 'לכבוד התורה ולכבוד הרגל', 'ויזכהו לעלות לרגל עם כל ישראל אחיו'.
הרב הוא חיוב לעלות לתורה וגם מכבדים אותו בגלילת ספר השני משום 'מי שברך' של 'מתנת יד'.
קדיש שאחר קריאת התורה בניגון 'אדיר הוא'.
אין מזכירים נשמות.

'מתנת יד' ומוסף

בסוף 'מי שברך' לקהל של שבת לפני המילים 'עם כל ישראל אחיהם', מוסיף הש"ץ: 'ויזכם לעלות לרגל'.
'מתנת יד' – ראה בלוח המקביל לבני ארץ ישראל במנהגי שביעי של פסח.
הכנסת ספר תורה, כולל 'אשרי' ו'תהילת ה' ידבר', בניגוני ימים נוראים. הרב בעצמו מניח את הספרים בארון.
בעמידה בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן החג אומרים: זֶה קִרְבֵּן שֶׁבֶת וְקִרְבֵּן יוֹם חַג הַמִּצּוֹת קָצָמוֹר.
ברכת כהנים נאמרת בניגון 'מתנת יד'. אין אומרים תחינות בברכת כהנים מחמת השבת.
קדיש 'תתקבל' אחר מוסף נאמר בניגון נבחר.

מנחה דשמיני של פסח בשבת

'אשרי' עד סוף 'ובא לציון' וחצי הקדיש שאחריהם נאמרים בניגון שבת; חצי הקדיש לפני העמידה – בניגון חול.
שתי הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ והקדושה – בניגון חול; 'לדור ודור' והברכה האמצעית – בניגון יום טוב; שלוש הברכות האחרונות – בניגון שבת; קדיש 'תתקבל' – בניגון מיוחד למנחה של יום טוב.

מוצאי פסח ושבת

מזמרים 'לדוד ברוך' ו'למנצח בנגינות'. מאריכים ביותר ב'והוא רחום' ו'ברכו', ומכנים אותו: 'ברכו של חמץ' ('חמצדיגען ברכו').
סופרים העומר ואחר כך אומרים 'ויתן לך'.

שמיני של פסח בחוץ לארץ

מבדילים בבית הכנסת כבכל מוצאי שבת.

אסרו חג של פסח

אין אומרים תחנון ולא 'למנצח'.

פרשת אחרי מות – אסרו חג בארץ ישראל

סדר קבלת שבת נאמר בשלמות כבכל שבתות השנה.
אין אומרים 'במה מדליקין' ויאמר רבי אלעזר' משום מוצאי יום טוב.
הקדיש אחר קריאת התורה נאמר בניגון מיוחד לחודש ניסן.
הקריאה למפטיר מתחילה מ'ושמרתם אתם'.
אין מזכירים נשמות.
קדיש 'תתקבל' אחרי מוסף נאמר בניגון נבחר.
במנחה קורא הכהן עד 'אני ה' אלהיכם' שלפני 'אל תפנו'.
אין אומרים 'צדקתך', ולפיכך ש"ץ אומר את הקדיש השלם בניגון מ'יתתקבל' עד הסוף.
אין אומרים פרקי אבות בשבת זו.
במוצאי שבת מאריכים ביותר ב'והוא רחום' ו'ברכו', ומכנים אותו: 'ברכו של חמץ' ('חמצדיגען ברכו').

פרשת קדושים בארץ ישראל / אחרי מות בחוץ לארץ

'לכה דודי' נאמר בניגוני שבתות רגילות ולא בניגון ספירה. בשחרית אין אומרים 'זולת'.
מחציתו הראשונה של קדיש שאחר קריאת התורה נאמרת בניגון מיוחד לחודש ניסן, ומחציתו השניה - בניגון מיוחד מחמת ברכת החדש.
בחוץ לארץ הקריאה למפטיר מתחילה מ'ושמרתם אתם'.
מפטירים 'ויאמר לו יהונתן'.
אין מזכירים נשמות ואין אומרים 'מי שברך' לקהל.
מברכים חדש אייר. הש"ץ נוטל ספר תורה בידו ומכריז: "ראש חודש אייר יהיה למחר ביום הראשון וביום השני". הקהל אינו חוזר על הכרזה זו, אלא אומר תיכף 'יחדשהו', בנוסח הקצר, והש"ץ חוזר עליו, והחל מהמילים 'לחיים ולשלום' אומרו בניגון 'הלכה ותוספות' או ניגון 'לכה דודי' של שבתות הספירה, וממשיך בו בתחילת 'אשרי'.
קדיש 'תתקבל' אחרי מוסף נאמר בניגון נבחר.
בחוץ לארץ במנחה קורא הכהן עד 'אני ה' אלהיכם' שלפני 'אל תפנו'.
אין אומרים 'צדקתך', ולפיכך הש"ץ אומר את הקדיש השלם בניגון מ'יתתקבל' עד הסוף.

אחר מנחה מתחילים לשנות פרקי אבות, ובשבת זו שונים פרק ראשון. במוצאי שבת אין האבל עובר לפני התבה, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. קודם תפילת העמידה של ערבית מכריזים: 'יעלה ויבא'.

פרקי אבות

בשבתות בין פסח ושבועות שונים מידי שבת אחר מנחה פרק אחד; בין שבועות וי"ז בתמוז שונים מידי שבת שני פרקים. אחר י"ז בתמוז אין שונים פרקים כלל. לאחר הפרקים אומרים קדיש יתום.

אייר

ראש חודש אייר

בראש חודש אין אָבֶל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'ארציט' עובר. בערבית ליל ראשון של ראש חודש זה מאריכים ב'והוא' רחום' ו'ברכו' כבכל מוצאי שבת. בשחרית של שני ימי ראש חודש מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון, אך בליל שני של ראש חודש מאריכים רק באמירת 'ברכו' ולא באמירת 'והוא רחום'. בליל א' דראש חודש לפני שמונה עשרה מכריזים: 'יעלה ויבא'; בליל ב' דראש חודש מכריזים: 'ראש חודש'. 'הודו' ו'אנא' שבהלל נאמרים בניגון 'לכה דודי' של ימי הספירה. אין הפסקה בין חצי קדיש למוסף. יש החולצים תפילין לפני הקדיש, ויש שחולצים אחר מוסף. בחזרת הש"ץ של מוסף, הש"ץ אומר את הקטע מ'לששון ולשמחה' עד 'ולסליחת עון' בניגון 'לכה דודי' של ימי הספירה. 'כי בעמך' עד סוף העמידה – בניגון יום חול.

תקופת האבלות

מנהגי אבלות של ימי הספירה מתחילים ביום ב' אייר ונמשכים עד יום ערב שבועות, ולא עד בכלל, בהפסקת יום ל"ג בעומר. נישואין בימי הספירה אסורים עד ערב שבועות, מלבד ראש חודש אייר ובי"ח בו הוא ל"ג בעומר. 'לכה דודי' בשבתות שבין ראש חודש אייר וחג השבועות נאמר בניגון המיוחד לימי הספירה. אחר ראש חודש אייר אומרים מידי שבת זולת אחד. אומרים את נוסח ברכת 'אמת ויציב' הרגיל והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בנעימת עצב, וכן אומרים בנעימה את תחילת הזולת וסופו.

פרשת אמור בארץ ישראל / קדושים בחוץ לארץ

זולת 'אזכרך דודי'.
ב'מי שברך' של קהל, אחר 'וצדקה לעניים', מוסיפים את המילים: 'וכל מי שיתענה שני וחמישי ושני'.
אחר מנחה שונים פרק ב' של אבות.

תענית בה"ב

תעניות בה"ב של אייר מנהגן כמו בתעניות בה"ב של חודש מרחשון.

פרשת בהר בארץ ישראל / אמור בחוץ לארץ

בארץ ישראל: זולת 'אחרי נמכר'.
בחוץ לארץ: זולת 'אתה אלהים'.
אחר מנחה שונים פרק ג' של אבות.

פסח שני

אומרים תחנון כרגיל.

ל"ג בעומר

בשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון.
אין אומרים תחנון בשחרית אבל במנחה שלפניו ובמנחה בו ביום אומרים.
אין האבל עובר לפני התיבה בכל התפילות אף לא ל'אשרי' ו'למנצח', אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'ארציט' עובר.
לפני הוצאת ספר תורה אומר הש"ץ 'א' ארץ אפים', בניגון הימים שאין אומרים בהם תחנון, והקהל חוזר ואומרו אחריו.
ל"ג בעומר הוא יומא דפגרי ביה המלמדים ותלמידיהם, ואוכלים ושותים מעט יותר לשמחת היום.
נמנעים מלהשתתף בהילולות לציון פטירת רשב"י ושאר צדיקי עולם.

פרשת בהר בחוץ לארץ

זולת 'אחרי נמכר'.
אחר מנחה שונים פרק ד' של אבות.

פרשת בחוקתי בארץ ישראל

זולת 'אתה אלהים'.
לתוכחה קוראים לעלות לתורה בזה הלשון: "יעמוד מי שירצה".

פרשת בחוקתי בארץ ישראל

בתוכחה הקורא מנמיד את קולו מהפסוק 'ואם לא תשמעו' עד 'ואז ירצו את עונם' ומרים את קולו בפסוק 'וזכרת', מנמיד בפסוק 'והארץ' ומרים מ'ואף גם זאת' עד סופה של התוכחה.

אחרי עלייתו, עושים לו 'מי שברך' בנוסח מיוחד בנוסף ל'מי שברך' הרגיל, ובשניהם מזכירים אותו בשמו.

בסיום הספר קורא הציבור כלפי המסיים את שתי המילים: "חֲזַק וְנִתְחַזֵּק", כלשון המקרא ודקדוקו בשמואל ב' י, יב (ולא שלש מילים: "חזק חזק ונתחזק"), העולה שותק מפני הפסק לברכה אחרונה, ורק הקורא בתורה חוזר על קריאה זו.

קדיש שאחר קריאת התורה, לפחות מחציתו השניה, נאמר בניגון נבחר לכבוד סיום הספר.

הקריאה למפטיר מתחילה מ'וכל מעשר בקר'.

אחר מנחה שונים פרק ד' של אבות.

פרשת במדבר בארץ ישראל / בחוקתי בחוץ לארץ

זולת 'להים אל דמי לך'.

סדר קריאת התוכחה והמפטיר לחוץ לארץ הוא כפי שנרשם לעיל לבני ארץ ישראל.

מחציתו השניה של קדיש שאחר קריאת התורה, נאמרת בניגון מיוחד מחמת ברכת החדש.

אין מזכירים נשמות ואין אומרים 'מי שברך' לקהל.

מברכים חדש סיון. הש"ץ נוטל ספר תורה בידו ומכריז: "ראש חודש סיון יהיה ביום השלישי". הקהל אינו חוזר על הכרזה זו, אלא אומר תיכף 'יחדשהו', בנוסח הקצר, והש"ץ חוזר עליו, והחל מהמילים 'לחיים ולשלום' אומרו בניגון שבועות (תחילת 'אקדמות'), וממשיך בו בתחילת 'אשרי'.

בארץ ישראל: במנחה קריאת התורה מסתיימת ב'בן אהרן הכהן' לפני 'ויפקד'.

אחר מנחה שונים פרק ה' של אבות.

סיון

ראש חודש סיון

בראש חודש אין אָבֵל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'ארציט' עובר.

בערבית ובשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון, אך לא מאריכים באמירת 'והוא רחום'.

בליל ראש חודש לפני שמונה עשרה מכריזים: 'ראש חודש'.

'הודו' ו'אנא' שבהלל נאמרים בניגון שבועות (תחילת 'אקדמות').

אין הפסקה בין חצי קדיש למוסף. יש החולצים תפילין לפני הקדיש, ויש שחולצים אחר מוסף.

בחזרת הש"ץ של מוסף, הש"ץ אומר את הקטע מ'לששון ולשמחה' וכוליה עד יולסליחת עון' בניגון שבועות, וממשיך בניגון יום חול.

עשבים ואילנות

לקראת יום טוב של שבועות, מקשטים את בית הכנסת בעשבים ומעמידים בו ענפי אילנות סרק.

ילדים קולעים מחרוזות בשלל צבעים מפרחים ריחניים (שנלקטו ממקומות שאין בהם חשש גזל), מעטרים בס את ארון הקודש והבימה ומקשטים בס את פתחי בית הכנסת ובתי המגורים.

לעיתור ספרי התורה יש הקולעים כתרים מפרחים צבעוניים ומניחים אותם על ספרי התורה במקום כתרי הכסף ורימוני הכסף. רבותינו הקפידו שלא לבטל מנהג קדמונים זה, לשמחת הרגל ולכבוד התורה.

שבת לפני שבועות – 'שווארץ שבת' – פרשת נשא בארץ ישראל / במדבר בחוץ לארץ

(שבת זכרון קהילות אשכנז שחרבו בגזירות תתנ"ו)

לפני חתימת ברכת 'אהבה רבה', אחר המילים 'וליחדך באהבה', אומרים את האהבה 'אותך כל היום' בניגונה המיוחד, ואז אומרים את חתימת הברכה: 'בא"י הבוחר בעמו ישראל באהבה', בניגון שבת. הנוסח הנכון ללא שיבושי הצנזורה מופיע בקובץ מיוחד של 'מכון מורשת אשכנז'.

נוסח 'אמת ויציב' הרגיל, ובשבת זו אין הש"ץ משמיע 'על הראשונים' בנעימה, אך מסיימו בניגון שבת, זולת 'אהים באזנינו' בניגונה המיוחד.

בארץ ישראל: כהן קורא עד 'בן אהרן הכהן' לפני 'ויפקד'. רביעי נחשב לעליה חשובה, בגלל קריאת ברכת כהנים שבסופה, ויש מקומות שהיא נמכרת בפני עצמה, ויש שמעלים בה את הרב. בברכת כהנים, הקורא מאריך בנגינה במלות 'אמור להם' וקורא את שלשת הפסוקים של הברכה בהרמת קול.

לאחר אמירת 'יקום פורקן' מזכירים נשמות בלחש מתוך ספר הזכרת נשמות המכונה 'ממורבוד'. תחילה קורא הש"ץ כנהוג בכל שבת את ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את ההזכרה של שלושה נפטרים קודמים, לפי סדר הופעתם בספר. לאחר מכן מתחיל את ההזכרה המיוחדת לשבת זו, היינו את נשמות הרוגי הקהילות בגזירות תתנ"ו, גזירות ק"ט ושאר גזירות, וכן את נשמות גדולי החכמים הנזכרים בספר. אם ארוכה מאוד רשימת ההזכרות, יש המחלקים את קריאת ההזכרות, דהיינו שמלבד הש"ץ אומר אחר עמו חלק מסדר ההזכרה בזמן שהש"ץ אומר את חלקו.

אחרי 'אשרי', הקהל עומד על רגליו והש"ץ אומר בנעימה עצובה 'אב הרחמים' והקהל אומר עמו בלחש. הנוסח הנכון הוא: 'וְיִקְוֶם בְּיָמֵינוּ לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דָּם עֲבָדֶיךָ הַשְּׁפוּךְ'. (הנוסח המודפס קוצר בידי הצנזורה). ש"ץ נוטל את ספר התורה ומתחיל לומר 'יהללו' בניגון שבו מסיימין לומר 'אב הרחמים'.

במוסף אומרים את הקדושה בניגון, כדי להבדיל בין שבת זו לשבת חזון. קדיש 'תתקבל' – בניגון נבחר.

בחוץ לארץ: במנחה קריאת התורה מסתיימת ב'בן אהרן הכהן' לפני 'ויפקד'.
אין אומרים 'צדקתך', ולפיכך ש"ץ אומר את הקדיש השלם בניגון מיתתקבלי עד הסוף.
אחר מנחה שונים פרק ו' של אבות.

נוסחי תפילה בחג

הנוסח בסוף 'והשיאנו' כבשבת: "וישמחו בך ישראל אוהבי שמך".
במוסף, בברכה האמצעית, ב'ומפני חטאינו': שְׁנִשְׁתַּלְחָה (ולא 'השלוחה'), ובקטע
'או"א מלך רחמן', הנוסח הוא: שׁוּבָה עֲלֵינוּ (ולא 'אלינו').
בחזרת הש"ץ של מוסף ביום טוב הנוסח הוא: וְתַעֲרֹב לְפָנֶיךָ עֲתִיקֵתָנוּ (ולא 'ותערב
עליך').

ליל שבועות שחל במוצאי שבת

שרים 'מה טובו' לפני 'ברכו'.
אחר צאת הכוכבים מחליפים את הפרוכת, המעילים, כסויי עמוד החזן והבימה
באלה המיוחדים לחג.
אומרים מערבות 'וירד אביר'. (כל פיוטי שבועות דידן הם גם במחזורי פולין-
ליטא).
אחר 'השכיבנו' אומרים את הפסוק 'וידבר משה'.
בעמידה אומרים 'ותודיענו'. הנוסח הוא: 'לעשות בהם חקי רצונך', וכוליה,
'ותבדילנו ה' אֱלֹהֵינוּ, וכוליה.
קידוש לפני 'עלינו' בסדר יקנה"ז.
'יגדל' בניגון יום טוב.

תיקון ליל שבועות – 'שבועות לערנען'

נעורים כל הלילה ולומדים בחבורה את סדר 'תיקון ליל שבועות'.
ילדים גדולים משתתפים בלימוד זה.
בני החבורה יושבים סביב שולחן ובראשם הרב. כל אחד מהנוכחים, לסירוגין לפי
סדר הישיבה, קורא בקול רם קטע מהתיקון, ושאר בני החבורה אומרים עמו
בלחש. כשגמר הראשון את הקטע שלו, מתחיל היושב לימינו בקריאת הקטע הבא.
וכן הלאה עד הסוף. הואיל והקטעים מרובים הם, חוזר כל אחד לקרוא בהגיע תורו
כמה פעמים.
חלק התורה נקרא בטעמי המקרא, חלק הנביאים – בנגינת ההפטרה, חלק
הכתובים – בנגינת המגילות או נגינת אמירת תהלים, וחלק המשניות – בניגון
לימוד תורה שבעל פה.
באמירת עשרת הדברות נוהגים לעמוד, ויש המקדימים לעמוד כמה פסוקים לפני
כן, שלא להבדיל בין דברי תורה.

אבל אומר קדיש יתום בסיום התורה, וכן בנביאים וכן בכתובים. אחר גמר כל סדר מששה סדרי משנה אומרים 'ר' חנניא בן עקשיא' וקדיש דרבנן.
בארץ ישראל: במגילת רות יש האומרים רק את ג' הפסוקים הראשונים וג' הפסוקים האחרונים, מפני שבארץ ישראל קוראים את כולה בשחרית.
 פסוקי מגילת איכה נאמרים בלחש. מזמורי התהלים נאמרים לסירוגין פסוק בפסוק.
 יש מרבתינו שנמנעו מלומר את התחינות הקבליות והתפילה על תיקון כרת שבסוף הלימוד.
 בכמה קהילות בגמר הלימוד נהגו לומר 'יגדל' ו'אדון עולם' בנגונים מיוחדים.
 במהלך הלימוד עומדים לרשות הלומדים מאכלים ומשקאות. יש העורכים הפסקה להגשתם בין לימוד תורה שבכתב לתורה שבעל פה.

שחרית שבועות

'אדון עולם' נאמר בניגון תחילת 'אקדמות'.
 אחד המתפללים אשר ישן בלילה אומר את הברכות בקול רם מ'על נטילת ידים' עד 'גומל חסדים טובים' וגם את ברכות התורה, ומכוין להוציא את המכוונים לצאת.
 'ברוך שאמר' נאמר בניגון יום טוב.
 ש"ץ פותח בנעימת יום טוב באמירת 'ה' בתעצומות'.
בארץ ישראל: את הברכה החל מ'בא"י' ו'מלך' אומר בניגון המיוחד לימי 'מתנת יד' וממשיך בו את חצי הקדיש (ויש שממשיכים בניגון זה גם באמירת 'ברכו'). בקדיש זה כופלים 'לעילא ולעילא'.
בחוצ' לארץ: את הברכה החל מ'בא"י' ו'מלך' אומר בניגון תחילת 'אקדמות' וממשיך בו עד סוף חצי הקדיש.
 אומרים יוצר 'אדון אמנני', אופן 'ועתה בניס'. את סוף האופן מ'דרכי' עד 'יצורים' אומר הש"ץ בניגון 'רחם מצוקים' של פיוטי קדושת מוסף ראש השנה. הקהל ממשיך מ'ישמרו' עד 'קדושו' והש"ץ חוזר על כך באותו ניגון. נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אנכי שמעת'.
 בחזרת הש"ץ אומרים קרובות 'אורח חיים' (במחזורי פולין-ליטא הן הקרובות לשחרית יום ב' דשבועות). אומרים 'א' נא'.
 בסדר 'אלוף מסובל' אומר הש"ץ סוף כל קטע בנעימה ידועה. הקהל מצטרף אל הש"ץ באמירת חצאי הפסוקים שבסוף כל קטע. הקטע המתחיל 'תעתועים המה'. שובש מאוד בידי הצנזורה, נוסח הפייטן ללא שיבושי הצנזורה מופיע בקובץ מיוחד של 'מכון מורשת אשכנז'. בקטע האחרון, 'שכן רעד', פותח הש"ץ ב'קרוץ מחמר', ואומרו עד סופו בניגון נבחר. ומסיימים חזן וקהל ביחד את הפסוק האחרון בניגון של הפסוקים.
 בסוף הסילוק הש"ץ מתחיל בנעימה מ'חילי מעלה'.
 ברכת כהנים של שחרית, נאמרת בניגון תחילת 'אקדמות'.

בחוץ לארץ הלל	בארץ ישראל הלל ומגילה
<p>'הודו' ו'אנא' שבהלל, נאמרים בניגון תחילת 'אקדמות'. קדיש 'תתקבל' נאמר בניגון מיוחד לקדיש שלפני קריאת מגילה במועד, ויש שמתחילים בניגון זה כבר מ'אנא ה' הצליחה נא' ובאותו ניגון מסיים הש"ץ את הברכה החל מ'כי לך טוב להודות', ובו ממשיך ואומר קדיש 'תתקבל'.</p> <p>לפני הוצאת ספר תורה קוראים מגילת 'רות' בברכה מתוך מגילה של קלף. אין מברכים 'שהחיינו'. ובמקום בו נוהגים שהציבור כולו קורא את המגילה מתוך מחזורים מודפסים, אין מברכים עליה כלל. אחר הקריאה אומרים קדיש יתום.</p>	<p>פסוקי 'הודו' ו'אנא ה' הושיעה נא' נאמרים בניגון תחילת 'אקדמות'. קדיש 'תתקבל' נאמר בניגון מיוחד לקדיש שלפני קריאת מגילה במועד, ויש שמתחילים בניגון זה כבר מ'אנא ה' הצליחה נא' ובאותו ניגון מסיים הש"ץ את הברכה החל מ'כי לך טוב להודות', ובו ממשיך ואומר קדיש 'תתקבל'.</p> <p>לפני הוצאת ספר תורה קוראים מגילת 'רות' בברכה מתוך מגילה של קלף. אין מברכים 'שהחיינו'. ובמקום בו נוהגים שהציבור כולו קורא את המגילה מתוך מחזורים מודפסים, אין מברכים עליה כלל. אחר הקריאה אומרים קדיש יתום.</p>

אקדמות וקריאת התורה

הוצאת ספרי התורה בניגוני יום טוב.

יש הנוהגים לומר ברגלים י"ג מידות ותחינת 'רבונו העולם' הנדפסות במחזורים.

בארץ ישראל: 'על הכל' נאמר בניגון.

'אקדמות' אומרים אחר קריאת פסוק ראשון בתורה. בעת אמירת 'אקדמות' מכסים את ספר התורה. העולה לתורה אינו אומר 'אקדמות' כלל, לא את חרוזי הש"ץ ולא את חרוזי הציבור, משום הפסק ברכה שלו. על פי גדולי פוסקי אשכנז ראוי לקרוא בתורה להמנע מלומר 'אקדמות' בעצמו ולהניח לאיש זולתו לאומרו, שהוא כדמות המתורגמן.

אין אומרים 'ארכי'.

בעשרת הדברות נוהגים לעמוד, ויש המקדימים לעמוד כמה פסוקים לפני כן.

עשרת הדברות קוראים בטעם עליון. כשאומר הקורא את המלה 'לאמר' שלפניהן, מאריך בנגינה, פרשת 'אנכי' נקראת בקול רם. הקורא מאריך בנגינה בסיומי הפסוקים שלפני הדברות (לפי 'דברי קהלת' היינו: 'מצותי', 'לשוא' השניה, 'ויקדשהו', 'לך', 'תרצח', 'תנאף', 'יתגב', 'שקר').

חצי קדיש שאחר קריאת התורה נאמר בניגון תחילת 'אקדמות'.

'מי שברך' לעולה האחרון בספר הראשון נאמר אחר הגבהתו. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת הספר השני.

להפטר מ'מרכבה דיחזקאל' קוראים את הרב (שבארץ ישראל הוא חיוב גם משום 'מתנת יד').

בארץ ישראל

ב'מי שברך' לעולי התורה מוסיפים: 'לכבוד התורה ולכבוד הרגל', 'ויזכהו לעלות לרגל עם כל ישראל אחיו'.

מכבדים את הרב בגלילת ספר שני משום 'מי שברך' של 'מתנת יד'.

מתנת יד

הרב הוא הש"ץ עד סוף הכנסת ספר תורה.

בארץ ישראל

לאחר ההפטרה מברכים עבור 'מתנת יד'. אחד מראשי הקהל אוחז ספר תורה בידו ומברך את הרב ב'מי שברך' של 'מתנת יד', ואחר כך אוחז הרב את ספר התורה ומברך ב'מי שברך' של 'מתנת יד' את כל הקהל. (המעוות שכל אחד קיבל על עצמו לתת כמתנת יד עבור לומדי תורה ועניי ארץ ישראל וירושלים, נאספות אחר החג ונשלחות ליעדן).

אין אומרים 'יזכור' ברגלים, כי אסור לעורר עצב בימי חיוב דאורייתא של שמחה, כמבואר בראשונים. המורגלים לאומרו כמנהג פולין, יכולים לאומרו בשעת אמירת 'מי שברך' של 'מתנת יד'.

הכנסת ספרי התורה, כולל 'אשרי' ו'תחילת ה' ידבר', בניגוני ימים נוראים. הרב בעצמו מניח את הספרים בתוך הארון.

מוסף שבועות

בחזרת הש"ץ אומרים את אזהרות 'אתה הנחלת'.

אחר האזהרות הש"ץ אומר 'אז שש מאות' בניגון 'בראש השנה יכתבון'.

ברכת כהנים **בארץ ישראל**: בניגון 'מתנת יד'; **בחוצ לארץ**: בניגון תחילת 'אקדמות'.

קדיש 'תתקבל' בניגון נבחר.

מנחה של יום טוב

'אשרי' עד סוף 'ובא לציון' נאמרים בניגון שבת; חצי הקדיש לפני העמידה, ושתי הברכות הראשונות של חזרת הש"ץ והקדושה – בניגון חול; 'לדור ודור' והברכה האמצעית – בניגון יום טוב; שלוש הברכות האחרונות – בניגון יום חול; קדיש 'תתקבל' – בניגון מיוחד למנחה של יום טוב.

בחוצ לארץ

ליל שני של שבועות

שרים 'מה טובו' לפני 'ברכו'.

אומרים מערבות 'אֱלֹהִים ה'" (רק במחזורי אשכנז המובהקים).

בברכת 'השכיבנו' אומרים את הביכור 'אשריך ישראל'.

אחר 'השכיבנו' אומרים את הפסוק 'ידבר משה'.

קידוש עם ברכת 'שהחיינו'. 'עלינו'. 'יגדל' בניגון יום טוב.

שחרית יום שני של שבועות

'אדון עולם' נאמר בניגון תחילת 'אקדמות'.

הש"ץ מתחיל בנעימת יום טוב באמירת 'הא' בתעצומות'.

בחוץ לארץ

את הברכה החל מ'בא"י' מלך' אומר בניגון המיוחד לימי 'מתנת ידי' וממשיך בו את חצי קדיש (ויש שממשיכים בניגון זה גם באמירת 'ברכו'). בקדיש זה כופלים 'לעילא ולעילא'.

אומרים יוצר 'אילת אהבים', אופן 'ועתה בניס'. את סוף האופן מ'דרכי' עד 'וצורים' אומר הש"ץ בניגון 'רחם מצוקים' של פיוטי קדושת מוסף ראש השנה. הקהל ממשיך מ'ישמר' עד 'קדושו', והש"ץ חוזר על כך באותו ניגון. נוסח 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אנכי גדול בנועדים' (במחזורי אשכנז המובהקים).

בחזרת הש"ץ אומרים קרובות 'ארץ מטה ורעשה' (במחזורי פולין-ליטא הן הקרובות לשחרית א' דשבעות).
אומרים 'א' נא'.

בסדר המתחיל 'ובכן ה' קנני ראשית דרכו', השמיטו המדפיסים כמה שורות בקטעים המתחילים באותיות ע"ן עד רי"ש. נוסח הפיוט המלא מופיע בקובץ 'פיוטים וסליחות', תדפיס של 'מכון מורשת אשכנז'.
ברכת כהנים בניגון תחילת 'אקדמות'.

פסוקי 'הודו' ו'אנא ה' הושיעה נא' נאמרים בניגון תחילת 'אקדמות'. קדיש 'תתקבל' נאמר בניגון מיוחד לקדיש שלפני קריאת מגילה במועד, ויש שמתחילים בניגון זה כבר מ'אנא ה' הצליחה נא' ובאותו ניגון מסיים הש"ץ את הברכה החל מ'כי לך טוב להודות', ובו ממשיך ואומר קדיש 'תתקבל'.

מגילה וקריאת התורה

לפני הוצאת ספר תורה קוראים מגילת 'רות' בברכה מתוך מגילה של קלף. אין מברכים 'שהחיינו'. ובמקום בו נוהגים שהציבור כולו קורא את המגילה מתוך מחזורים מודפסים, אין מברכים עליה כלל. אחר הקריאה אומרים קדיש יתום.
הוצאת ספרי התורה בניגוני יום טוב.

יש הנוהגים לומר ברגלים י"ג מידות ותחינת 'רבון העולם' הנדפסות במחזורים.
על הכל' נאמר בניגון.

ב'מי שברך' לעולי התורה אומרים: 'לכבוד התורה ולכבוד הרגל', ויזכרו לעלות לרגל עם כל ישראל אחיו'.

הרב הוא חיוב לעלות לתורה משום 'מתנת ידי'.

מכבדים את הרב בגלילת ספר שני משום 'מי שברך' של 'מתנת ידי'.

בהפטרה אין אומרים 'יציב פתגם'.

אומרים 'מי שברך' של 'מתנת ידי', כפי המפורט בקטע המקביל לבני ארץ ישראל ביום ראשון של שבועות.

הכנסת ספרי התורה, כולל 'אשרי' ו'תהילת ה' ידבר', בניגוני ימים נוראים. הרב בעצמו מניח את הספרים בארון.

מוסף יום שני של שבועות

בחזרת הש"ץ אומרים את האזהרות 'אזהרת ראשית'. אחר האזהרות אומר הש"ץ

בחוץ לארץ

'אז שש מאות' בניגון 'בראש השנה יכתבון'.
ברכת כהנים נאמרת בניגון 'מתנת יד'.
קדיש 'תתקבל' אחר מוסף נאמר בניגון נבחר.

מוצאי יום טוב

במוצאי יום טוב אין אומרים 'לדוד ברוך' אך מאריכים באמירת 'והוא רחום' ו'ברכו' כבמוצאי שבת. הבדלה וברכת הלבנה.

אסרו חג

בשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון.
אין נופלים אפים ואין אומרים 'למנצח'.
בארץ ישראל: לפני הוצאת ספר התורה אומר הש"ץ 'לא ארץ אפים' בניגון הימים שאין אומרים בהם תחנון, והקהל חוזר ואומרו אחריו.
למחרת אסרו חג עד סוף שבעת ימי התשלומים אומרים תחנון (ו'צדקתך' במנחה של שבת).

פרשת בהעלתך בארץ ישראל / נשא בחוץ לארץ

בארץ ישראל: את פסוקי המסעות קוראים בניגון מיוחד. חמישי קורא עד 'ויסעו', ששי – עד 'את רוחו עליהם'.
בחוץ לארץ: כהן קורא עד 'בן אהרן הכהן' לפני 'ויפקד'. רביעי נחשב לעליה חשובה, בגלל קריאת ברכת כהנים שבסופה, ויש מקומות שהיא נמכרת בפני עצמה, ויש שמעלים בה את הרב. בברכת כהנים, הקורא מאריך בנגינה במלות 'אמור להם' וקורא את שלשת הפסוקים של הברכה בהרמת קול
אחר מנחה שונים פרקים א'-ב' של אבות.

פרשת שלח בארץ ישראל / בהעלתך בחוץ לארץ

בארץ ישראל: לוי קורא עד 'יכל נוכל לה', שלישי – עד 'מאד מאד', רביעי – עד 'את כל הארץ', חמישי – עד 'ריח ניחח לה', ששי – עד 'הגר אתכם'.
בחוץ לארץ: את פסוקי המסעות קוראים בניגון מיוחד. חמישי קורא עד 'ויסעו', ששי – עד 'את רוחו עליהם'.
אחר מנחה שונים פרקים ג'-ד' של אבות.

פרשת קרח בארץ ישראל / שלח בחוץ לארץ

בארץ ישראל: שלישי קורא עד 'ביד משה לוי'.

בחוץ לארץ: לוי קורא עד 'יכל נוכל לה', שלישי – עד 'מאד מאד', רביעי – עד 'את כל הארץ', חמישי – עד 'ריח ניחח לה', ששי – עד 'הגר אתכם'. מחציתו השניה של קדיש שאחר קריאת התורה, נאמרת בניגון מיוחד מחמת ברכת החדש.

אין מזכירים נשמות ואין אומרים 'מי שברך' לקהל. מברכים החדש. הש"ץ נוטל ספר תורה בידו ומכריז: "ראש חודש תמוז יהיה ביום הרביעי וביום החמישי". הקהל אינו חוזר על הכרזה זו, אלא אומר תיכף 'יחדשהו', בנוסח הקצר, והש"ץ חוזר עליו, והחל מהמילים 'לחיים ולשלום' אומרו בניגון 'לכה דודי' של בין המצרים ובו מתחיל אמירת 'אשרי'.

בארץ ישראל: במנחה לוי קורא עד 'לחוקת עולם'.

אחר מנחה שונים פרקים ה'–ו' של אבות.

תמוז

ראש חודש תמוז

בראש חודש אין אָבֵל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'יארצייט' עובר.

בערבית ובשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון, אך לא מאריכים באמירת 'והוא רחום'.

בליל א' דראש חודש לפני שמונה עשרה מכריזים: 'יעלה ויבא'; בליל ב' דראש חודש מכריזים: 'ראש חודש'.

'הודו ו'אנא' שבהלל נאמרים בניגון 'לכה דודי' של ימי המצרים.

אין הפסקה בין חצי קדיש למוסף. יש החולצים תפילין לפני הקדיש, ויש שחולצים אחר מוסף.

בחזרת הש"ץ של מוסף, הש"ץ אומר את הקטע מ'לששון ולשמחה' עד 'ולסליחת עון' בניגון 'לכה דודי' של בין המצרים. 'כי בעמך' עד סוף העמידה – בניגון יום חול.

פרשת חוקת בארץ ישראל / קרח בחוץ לארץ

בחוץ לארץ: שלישי קורא עד 'ביד משה לוי' ובמנחה לוי קורא עד 'לחוקת עולם' אחר מנחה שונים פרקים א'–ב' של אבות.

פרשת בלק בארץ ישראל / חוקת בחוץ לארץ

אחר מנחה שונים פרקים ג'–ד' של אבות.

פרשת פינחס בארץ ישראל / בלק בחוץ לארץ

אחר מנחה שונים פרקים ה'–ו' של אבות.

תענית שבעה עשר בתמוז

ביום זה מתחיל הש"ץ לנגן את ניגוני התפילה המיוחדים לבין המצרים (ראה להלן). עוטפים את ספר התורה במעיל שחור עד אחרי קריאת התורה של מנחה. אומרים סליחות בברכת 'סלח לנו' של חזרת הש"ץ אחר המילים 'כי פשענו'. סדר הסליחות הוא כמנהג אשכנז. את הפזמון 'שעה נאסר' אומר הש"ץ בנעימה מיוחדת. אחר אומרו את החרוז הראשון חוזר עליו הקהל באותה נעימה. הש"ץ ממשיך בניגון לומר את שאר החרוזים והקהל עמו בקול נמוך. בסופו חוזר הקהל לומר את הקטע הראשון בקול רם ובנעימה.

לפני ברכת 'רפאנו' אומר הש"ץ ברכת 'עננו'. יש מקומות שהש"ץ מסיימו בניגון "שומע תפלה".

'אבינו מלכנו' ניתקן לאמירה בעשרת ימי תשובה בלבד, ואין אומרים אותו בתענית ציבור בשאר ימות השנה. אחר נפילת אפים אומרים 'שומר ישראל', שהוא פיוט הנועד לימי תענית ציבור בלבד. הש"ץ אומר כל חרוז של 'שומר ישראל' בנעימת תענית ציבור, והציבור חוזר עליו באותה נעימה.

לפני הוצאת ספר תורה אומר הש"ץ 'א' ארך אפים' בניגון הפזמון 'שעה נאסר', והקהל חוזר ואומרו אחריו. במנחה, קוראים לישראל לעלות לתורה, בלא הזכרת שמו, במילים: "יעמוד מפטיר".

אחר קריאת התורה של מנחה מחזירים לספר התורה את המעיל הרגיל.

'עננו'. 'שים שלום'. 'רבון העולמים' של תענית.

בארץ ישראל: הכהנים עולים לדוכן.

אין אומרים 'אבינו מלכנו', ולא 'שומר ישראל'.

בין המצרים

הש"ץ אומר 'אדון עולם' בניגון מיוחד לימי חול של בין המצרים, והניגון יורד במילים: 'ה' לי ולא אירא', וכן יורד הניגון במילים 'על נטילת ידים', 'מלך מהולל בתשבחות', 'אמן ואמן'.

את הסיום 'הבוחר בעמו ישראל באהבה' אומר בניגון טעמי איכה.

בחזרת הש"ץ של שחרית ומנחה יורד הניגון במילים: 'מגן אברהם', 'מחיה המתים', 'וקרא זה אל זה ואמר', 'לעומתם ברוך יאמרו'. את ברכת 'ולירושלים עירך' כולה אומר בניגון ידוע של קינות, ואת חתימת הברכה – בניגון טעמי איכה. גם בסוף שלוש הברכות האחרונות יורד הניגון, אולם במלה אחרונה של רצה ו'שים שלום' דהיינו 'לציון' ו'בשלום', הניגון שוב עולה.

בשני וחמישי, אחר נפילת אפים באמירת 'ה' אלהי ישראל', את הקטעים הנאמרים בקול מסיימים בניגון יורד. לפני הוצאת ספר התורה אומר הש"ץ 'א' ארך אפים' בניגון הפזמון 'שעה נאסר', והקהל חוזר ואומרו אחריו. סוף חצי קדיש שאחר קריאת התורה מסתיים בניגון יורד.

במנחה של ערב שבת וערב ראש חודש, בה אין אומרים תחנון, נעימת חזרת הש"ץ היא כבכל ימות השנה.

פרשת מטות בארץ ישראל / פנחס בחוץ לארץ

'לכה דודי' נאמר בניגון מיוחד לשבתות בין המצרים. בשחרית אומרים את נוסח 'אמת ויציב' הרגיל. הש"ץ אומר בנעימת עצב ידועה 'על הראשונים' עד 'זולתך', אומרים זולת 'אל א' חי ארנן', תחילתו וסופו נאמרים בנעימה. החרוז החוזר הוא 'אל תחרש א', ולא 'אל דמי לך'. מחציתו השניה של קדיש שאחר קריאת התורה, נאמרת בניגון מיוחד מחמת ברכת החדש.

בארץ ישראל : הקריאה למפטיר מתחילה מ'ויתן משה'.

מפטירים 'דברי ירמיהו', גם בחוץ לארץ.

אין מזכירים נשמות ואין אומרים 'מי שברך' לקהל.

מברכים החדש. הש"ץ נוטל ספר תורה בידו ומכריז : "ראש חודש אב יהיה ביום הששי". הקהל אינו חוזר על הכרזה זו, אלא אומר תיכף : "יחדשהו", בנוסח הקצר, והש"ץ חוזר עליו, והחל מהמילים 'לחיים ולשלום' אומרו בניגון 'אלי ציון' ובו מתחיל אמירת 'אשרי'.

משבת זו והלאה, אין שונים פרקי אבות אחר מנחה.

מנחה אב

ערב ראש חודש אב

במנחה של ערב ראש חודש, בה אין אומרים תחנון, נעימת חזרת הש"ץ היא כבכל ימות השנה.

ראש חודש אב

בראש חודש אין אָבֵל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'ארציט' עובר.

בערבית ובשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון, אך לא מאריכים באמירת 'והוא רחום'.

בליל ראש חודש לפני שמונה עשרה מכריזים : 'ראש חודש'.

נעימת התפילה בשחרית ומנחה היא כבכל ימות השנה, בלא ניגוני בין המצרים.

'הודו ו'אנא' שבהלל נאמרים בניגון 'אלי ציון'.

חצי קדיש אחרי קריאת התורה בניגון המיוחד לשבת חזון ולראש חודש אב. באותו ניגון אומר הש"ץ במוסף את הקטע מ'ילששון ולשמחה' עד 'ולסליחת עון' ומשם ממשיך בניגון חול.

אין הפסקה בין חצי קדיש למוסף. יש החולצים תפילין לפני הקדיש, ויש שחולצים אחר מוסף.

פרשת מסעי בארץ ישראל / מטות-מסעי בחוץ לארץ

לובשים בגדי שבת כבכל שבתות השנה.

'לכה דודי' נאמר בניגון מיוחד לשבתות בין המצרים.

בשחרית אומרים את נוסח 'אמת ויציב' הרגיל. הש"ץ אומר בנעימת עצב ידועה 'על הראשונים' עד 'זולתך', אומרים זולת 'אריות הדיחו', תחילתו וסופו נאמרים בנעימה.

בארץ ישראל : בקריאת התורה כהן קורא עד 'ויחנו שם'.

בחוץ לארץ : בקריאת התורה כהן קורא עד 'בית אביה'.

את פסוקי המסעות קוראים בניגון מיוחד.

בסיום הספר קורא הציבור כלפי המסיים את שתי המילים : **חֶזֶק וְנִתְחַזֵּק**, כלשון המקרא ודקדוקו בשמואל ב' יב (ולא שלש מילים : "חזק חזק ונתחזק"), העולה שותק מפני הפסק לברכה אחרונה, ורק הקורא בתורה חוזר על קריאה זו. קדיש שאחר קריאת התורה, לפחות מחציתו השניה, נאמר בניגון נבחר לכבוד סיום הספר.

הקריאה למפטיר מתחילה מ'כאשר'.

במוצאי שבת מבדילים בבית הכנסת ואף נותנים לנערים לשתות כבכל מוצאי שבת, אך רק לקטנים שאינם יודעים להתאבל על ירושלים (אין בזה גיל מוגדר, ותלוי בכל ילד בפני עצמו).

'שיר המעלות' אחרי הבדלה נאמר בלי ניגון.

שבת חזון – 'שווארץ שבת'

לובשים בגד חול בשבת חזון כדי לעשות היכר לאבלות, והקפידו על כך גדולי הפוסקים רבותינו שבאשכנז. אם בלבוש חליפה של חול כבר נעשה היכר, ניתן ללבוש את כל השאר – כובע, כתונת, נעלים – של שבת.

'לכה דודי' נאמר בניגון 'אלי ציון', וממשיכים בה באמירת 'מזמור שיר ליום השבת' ו'ה' מלך'. הפסוק האחרון, 'עדותך נאמנו', נאמר בניגון שבת.

יש נוהגים שש"ץ אומר 'מגן אבות' בניגון עצוב מיוחד.

בשחרית אומרים 'אדון עולם' בניגון יום הכפורים, אלא שכל חרוז שני מסתיים בירידת ניגון. 'ברוך שאמר' נאמר בניגון פשוט. אין מאריכים ב'הכל יודוך' וב'אדון' אלא אומרים את הכל באמירת סירוגין. הש"ץ אומר את הקטע מ'לא אשר שבת' עד 'ביום שבת קדיש' בניגון מיוחד של עצב, וב'שמך ה' אלהינו' חוזר לניגון שבת. לפני חתימת ברכת 'אהבה רבה', אחר המילים 'וליהדך באהבה', אומרים את האהבה 'אותך כל היום' בניגונה המיוחד, ואז אומרים את חתימת הברכה : 'בא"י הבוחר בעמו ישראל באהבה', בניגון שבת. הנוסח הנכון ללא שיבושי הצנזורה הנוסח הנכון ללא שיבושי הצנזורה של 'מכון מורשת אשכנז'.

נוסח ברכת 'אמת ויציב' הרגיל, ובשבת זו אין הש"ץ משמיע 'על הראשונים' בנעימה אך מסיימו בניגון שבת, ומתחיל זולת 'אהים באזנינו' בניגונה המיוחד.

בקריאת התורה מתחילים לקרוא ללוי מהפסוק 'איכה אשא', בניגון הרגיל ולא בניגון איכה.

חצי קדיש אחר קריאת התורה נאמר בניגון מיוחד לראש חודש אב ולשבת חזון.

הרב קורא את ההפטרה בניגון 'איכה', ומפסוק 'לכן נאם האדון' – בניגון טעמי ההפטרה. את הפסוק האחרון של ההפטרה אומר הקהל בקול רם, ואחר כך המפטיר.

לאחר אמירת 'יקום פורקן', מזכירים נשמות בלחש מתוך ספר הזכרת נשמות המכונה 'ממורבד'. תחילה קורא הש"ץ כנהוג בכל שבת את ההזכרה של שלושת הנפטרים האחרונים שהלכו לעולמם ושנרשמו בו, וכן את ההזכרה של שלושה נפטרים קודמים, לפי סדר הופעתם בספר. לאחר מכן מתחיל את ההזכרה המיוחדת לשבת זו, היינו את נשמות הרוגי הקהילות בגזירות תתנ"ו, גזירות ק"ט ושאר גזירות, וכן את נשמות גדולי החכמים הנזכרים בספר. אם ארוכה מאוד רשימת ההזכרות, יש המחלקים את קריאת ההזכרות, דהיינו שמלבד הש"ץ אומר אחר עמו חלק מסדר ההזכרה בזמן שהש"ץ אומר את חלקו.

אחרי 'אשרי', הקהל עומד על רגליו והש"ץ אומר בנעימה עצובה 'אב הרחמים' והקהל אומרו עמו בלחש. הנוסח הנכון הוא: וַיִּקְרָא בְּיָמֵינוּ לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דָּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ (הנוסח המודפס קוצר בידי הצנזורה). הש"ץ נוטל את ספר התורה ומתחיל לומר 'יהללו' בניגון שבו מסיימין לומר 'אב הרחמים'. בקדושת מוסף אומר הש"ץ את הקטע 'והוא ישמיענו' עד 'כתוב לאמר' בניגון חצי הקדיש שאחר קריאת התורה.

מנחה וסעודה שלישית בשבת חזון

במנחה אין אומרים 'צדקתך', אף על פי כן אין אומרים את סופו של קדיש שלם בניגון נבחר.

אף שבכל שבתות השנה הקפידו רבותינו להקדים סעודה שלישית לתפילת מנחה, בשבת זו יש מהם שהנהיגו להקדים מנחה ולסעוד אחריה, כדי לצאת חובת סעודה המפסקת באותה סעודה, ויש מרבותינו שגם בשבת זו נהגו בסעודה שלישית לפני מנחה ובה יצאו ידי חובת סעודה המפסקת.

מוצאי שבת – ליל תענית תשעה באב

חולצים מנעלים אחר 'ברכו', והש"ץ חולץ לפני 'ברכו'. בדורות האחרונים נהגו להכין נעלי תשעה באב מערב שבת בחדר הסמוך לבית הכנסת. כיום במקומות שמאחרים את תפילת ערבית יש האומרים 'ברוך המבדיל' אחר צאת הכוכבים וחולצים מנעליהם לפני לכתם לבית הכנסת. אין אומרים 'לדוד ברוך' ו'למנצח בנגינות'.

אחר 'ברכו', מהפכים את הפרוכת, המפות והמכסאות (ואין מסירים אותם), אך מסירים את החלק העליון והנפרד של הפרכת ('כפורת'). יש שהקפידו שאַבֵּל אינו עובר לפני התיבה בכל תפילות תשעה באב. ש"ץ מתפלל בלי עטיפת טלית.

מתפללים בקול נמוך דרך אבל, וכל מה שהש"ץ אומרו בקול יש לו ניגון ידוע מיוחד לתשעה באב, עצוב ונמוך מאוד. יש עומדים בתפילה עד קריאת 'איכה'. בשמונה עשרה אומרים 'אתה חוננתנו'. אחר שמונה עשרה מכבים את הרוב המכריע של האורות.

אחר שמונה עשרה אומרים קדיש שלם בלא 'תתקבל'. אין אומרים 'ויהי נועם' ו'ויתן לך' ואין מבדילים.

לפני קריאת 'איכה' הש"ץ מברך בקול ברכת 'בורא מאורי האש', ויחידים מברכים לעצמם בלחש. יש המברכים בשוכם לביתם ומוציאים בה ידי חובה את בני ביתם.

הקורא והש"ץ יושבים על מדרגה שלפני ארון הקודש, והקהל על הקרקע או על מושבים נמוכים.

הקורא מברך על המגילה. בכל פרק ופרק מרים הקורא קולו יותר מקודמו. כשמגיע הקורא לפסוק 'השיבנו' מקדים הקהל ואומר בקול רם, והקורא חוזר עליו, ואומר 'כי אם' עד 'עד מאד', וחוזר הקהל לומר את הפסוק 'השיבנו' ואחריו הקורא.

ש"ץ אומר את הקינות בקול ובניגונים, והציבור אומרן עמו בקול נמוך. מדלגים את הקינה השניה, 'בליל זה יבכיון'.

אחר הקינות עומדים ואומרים 'ואתה קדוש' בקול נמוך. קדיש שלם בלא 'תתקבל'. 'עלינו'.

יוצאים מבית הכנסת בלי אמירת שלום. אין מברכים את הבנים במוצאי שבת זו. אחר ערבית מסירים את הכתרים והרימונים מעל ספרי התורה, ועוטפים במעיל שחור את ספר התורה שקוראים ממנו למחרת היום.

שחרית בתשעה באב

אחת מחמש ההשכמות.

התפילה כולה נאמרת בקול נמוך דרך אבלות, וכל מה שהש"ץ אומר בקול יש לו ניגון ידוע מיוחד לתשעה באב, עצוב ונמוך מאד. אין הש"ץ משמיע את ניגוני בין המצרים.

סדר ברכות השחר הוא כבכל יום ואין משמיטים מהן את ברכות 'שעשה לי כל צרכי' ו'עוטר ישראל'.

בחזרת הש"ץ אומרים את הקרובות 'אאבד', והש"ץ אומר 'עננו'.

הש"ץ אומר 'או"א ברכנו' אבל אין הכהנים עולים לדוכן.

אחר שמונה עשרה, חצי קדיש. לפני הוצאת ספר התורה אומר הש"ץ 'א' ארץ

אפים' בקול נמוך, והקהל חוזר ואומר אחריו.

עולים לתורה בלא טלית, ומברכים את ברכת התורה בקול עצוב. לפני ברכת התורה מברכים בלחש את ברכת: 'ברוך דיין האמת', ויש המברכים אותה בשם ומלכות.

קוראים בתורה בקול נמוך ועצוב בלא טעמים. אין מברכים את העולים ב'מי שברך', ואין הם אומרים 'יישר כח' למכבדם לעלות.

לישראל קוראים לעלות לתורה בלא הזכרת שמו אלא בקריאה: 'יעמוד מפטיר'.

קדיש שאחר קריאת התורה נאמר בנעימת עצב.

את ההפטרה בשחרית אומרים בקול בלא טעמים (אף לא בטעמי איכה), כמו בקריאת התורה.

יושבים על הקרקע ואומרים קינות, והש"ץ יושב על מדרגה שלפני ארון הקודש.

כל קינה וקינה נאמרת בקול מתחילתה ועד סופה, בניגונים נבחרים עצובים, על ידי אנשי הקהל, בזה אחר זה, כל אחד בתורו קינה אחת או יותר. יש קינות שיש להן ניגון מיוחד, והשאר בניגוני קינה רגילים. יש קהילות בהן הש"ץ מקונן את י"ז הקינות הראשונות. הקהל אומר כל קינה בקול נמוך יחד עם המקונן בקול רם. מדלגים את הקינה 'ארזי הלבנון', ואומרים במקומה 'אלי ציון' בניגונה הידוע, בישיבה. אחר 'אלי ציון' מתחילים לומר את הציונים. הציון השני נאמר על ידי החשוב שבקהל. בסוף הקינות אומרים את החרוז 'עד אנה בכיה'. הקינה 'אז בחטאנו' נאמרת בנגון 'אלי ציון'. חזן עומד ואומר 'אשרי' ו'ובא לציון' (בלא הפסוק 'ואני זאת בריתי'), קדיש שלם בלא 'תתקבל'. אומרים 'קרבו גויים'. קדיש יתום. 'עלינו'. אין אומרים שיר של יום ו'שיר מזמור לאסף'. אין קוראים 'איכה' בציבור. אחר יציאת בית הכנסת הולכים לבית קברות, מסבבים אותו, ואין מתפללים על הקברים. אחרי שחרית, השמש מעביר את המעיל השחור לספר תורה שקוראים בו במנחה.

מנחה בתשעה באב

מניחים טלית ותפילין. ש"ץ וחשובי הקהל מברכים עליהם בקול רם. אומרים שיר של יום ו'שיר מזמור לאסף' שלא נאמרו בשחרית, ולאחריהם קדיש יתום, ופותחים באמירת 'אשרי'. מעלים לתורה את שלושת עולי התורה של שחרית ומברכים אותם ב'מי שברך'. קוראים בתורה בטעמי המקרא הרגילים, והעולים לתורה מברכים את ברכותיה בניגון הרגיל של כל השנה. לישראל קוראים לעלות לתורה בלא הזכרת שמו אלא בקריאה: 'יעמוד מפטיר'. אחרי קריאת התורה של מנחה עוטפים את ספר התורה במעיל של כל השנה. אומרים 'נחם', 'עננו', 'שים שלום' ו'רבון' של תענית. חזרת הש"ץ נאמרת בלי ניגוני בין המצרים. יש שנהגו שהש"ץ מסיים ברכת 'עננו' ו'נחם' בניגון 'שומע תפלה'. **בארץ ישראל**: הכהנים עולים לדוכן. קדיש 'תתקבל'. אם אין מתפללים ערבית מיד אחרי מנחה, אומרים 'עלינו'.

מוצאי תשעה באב

אם מתפללים ערבית לאחר צאת הכוכבים, מקדימים ואומרים 'שיר המעלות הנה ברכו' וחצי קדיש, כבכל מעריב בזמנו בחול. לפני 'עלינו' מבדילים על הכוס בלבד, בלא נר ובשמים, וקטנים שותים את היין. לאחר תפילת ערבית מחזירים את הפרוכת והמכסאות.

המנהג הוא שאין מברכים ברכת הלבנה במוצאי ט' באב, וממתינים בברכה לפחות עד לילה שאחריו. ברם השנה אי אפשר להמתין לליל מוצאי שבת 'נחמו', כנהוג בשאר השנים, מפני שחל אחרי סוף זמן ברכת הלבנה. לפי רבותינו האוסרים בכל שנה לברך את הלבנה במוצאי תשעה באב מפני שעשירי באב הוא עדיין זמן שריפת בית המקדש, בשנה זו שליל מוצאי התענית חל ב"א באב, מותר לברך את הלבנה אלא שיש לאכול לפני ברכתה.

ט"ו באב

בשחרית מאריכים באמירת 'ברכו' בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון. אין אומרים תחנון בשחרית אבל במנחה שלפניו אומרים. אין האבל עובר לפני התיבה בכל התפילות אף לא ל'אשרי' ו'למנצח', אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'ארציט' עובר. ט"ו באב הוא יומא דמפגרי ביה המלמדים ותלמידיהם, ואוכלים ושותים מעט יותר לשמחת היום.

פרשת ואתחנן – שבת נחמו

החל מליל שבת זו עד ליל שבת שובה אומר הש"ץ את סוף הקדיש לפני העמידה, בניגון המסולסל, דמוי התקיעות, השברים והתרועה, המקובל בחצי הקדיש שלפני מוסף ימים נוראים.

בשחרית הש"ץ אומר את ברכת 'יוצר אור' עד סוף החרוז 'אור עולם' בניגון ימים נוראים. אומרים יוצר 'ארוממך אלהי', אופן 'שאו מנחה' בניגון ידוע, נוסח ברכת 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אמת משל היה'.

כהן קורא עד 'כלכם היום'.

רביעי נחשבת לעליה חשובה בגלל עשרת הדברות, ויש מקומות שהיא נמכרת בפני עצמה, ויש שמעלים בה את הרב. נהגו לעמוד בשעת קריאת עשרת הדברות. יש המקדימים לקום כמה פסוקים לפני כן כדי שלא להבדיל בין דברי תורה, ולפיכך נהגו שאין עושים 'אנכי' תחלת פרשה. עד 'לאמר' קוראים בנגינה רגילה.

את עשרת הדברות קוראים בציבור בטעם העליון, וביחיד – בטעם התחתון. פרשת 'אנכי' נקראת בקול רם. הקורא מאריך בנגינה בסיומי הפסוקים שלפני הדברות (לפי ידברי קהלת' היינו כשאומר הקורא את המלה 'לאמר' שלפניה, מאריך בנגינה, ובדברות עצמן מאריך במלים 'מצותי', 'לשוא' השניה, 'השבת' השניה, 'לך', 'השניה', 'תרצח', 'תנאף', 'תגנב', 'שוא'). חמישי קורא עד 'ובשעריך'.

מחציתו השניה של הקדיש אחר קריאת התורה נאמרת בניגון נבחר. אין מזכירים נשמות.

בסוף קדושה אחר עניית הקהל 'אני ה' אלהיכם', אומרים את הפיוט: 'אלהיכם יוסיף'.

משבת זו עד חדש מרחשון של השנה הבאה אומרים קדיש 'תתקבלי' שלאחר מוסף בניגון נבחר, ויש בניגון ימים נוראים.
במנחה הפסוק האחרון של קריאת שלישי נקרא בהרמת קול.

פרשת עקב

בערבית לפני העמידה סוף הקדיש נאמר בניגון המסולסל דמוי התקיעות.
כהן קורא עד 'יחיה האדם', לוי – עד 'אשר נתן לך', שלישי – עד 'כאשר דבר ה' לך', רביעי – עד 'ובזרעך הנטויה', חמישי – עד 'לתת להם', ששי – עד 'חלב ודבש'.
הפסוק האחרון של קריאת לוי נקרא בהרמת קול.
מחציתו השניה של קדיש שאחר קריאת התורה נאמרת בניגון מיוחד מחמת ברכת החדש.

אין מזכירים נשמות ואין אומרים 'מי שברך' לקהל.
מברכים החדש. ש"ץ נוטל ספר תורה בידו ומכריז: "ראש חודש אלול יהיה ביום שבת קדש הבא עלינו לטובה ולמחרתו ביום הראשון". הקהל אינו חוזר על ההכרזה, אלא אומר תיכף 'יחדשהו' בנוסח הקצר, והש"ץ חוזר עליו, והחל מהמילים 'לחיים ולשלום' אומרו באחד מניגוני הימים הנוראים, וממשיך בו בתחילת 'אשרי'.

קדיש 'תתקבלי' אחרי מוסף נאמר בניגון נבחר, ויש בניגון ימים נוראים.
במנחה, כהן קורא עד 'לפניכם היום'.

אלול

ימי חול ושבבות

בכל יום חול תוקעים שלוש פעמים תשר"ת אחר תפילת שחרית (או מוסף) ושוב אחר תפילת ערבית (ולא אחרי מנחה).

ברוב השנים מתחילים לתקוע בשופר בבוקר יום א' דר"ח אלול (שבאותו בוקר עלה משה לקבל את הלוחות), אחר תפילת מוסף, ותוקעים שלוש פעמים תשר"ת. בשנה הזו, מחמת שבת, מתחילים לתקוע בליל שני של ראש חודש.

מפסיקים לתקוע שלושה ימים לפני ראש השנה.

אין אומרים 'לדוד ה' אורי' אחרי התפילות.

בלילי שבתות אומרים את ברכת 'השכיבנו' בניגון מיוחד. הש"ץ אומר את סוף הקדיש לפני העמידה בניגון הנהוג מאז שבת 'נחמו' ועד שבת 'שובה'.

קדיש 'תתקבלי' אחרי מוסף נאמר בניגון נבחר, ויש בניגון ימים נוראים.
במוצאי שבתות אומרים 'והוא רחום' ו'ברכו' בניגון מיוחד לחדש אלול.

פרשת ראה – יום ראשון של ראש חודש אלול

בליל שבת 'ברכו', 'מלכותך', 'ונאמר', 'השכיבנו' וחלקו השני של חצי קדיש נאמרים בניגונים המיוחדים לשבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה אלא שסוף הקדיש נאמר בניגון המסולסל דמוי התקיעות.

לפני תפילת העמידה של ערבית ליל שבת מכריזים: 'יעלה ויבא'.
בשחרית 'בפי ישרים' נאמר בניגון המיוחד לשבתות שקוראים בהן בשני ספרי תורה.

אומרים יוצר של שבת וראש חודש 'להינו אלהים אמת', אופן 'לך אליהם' בניגון, נוסח ברכת 'אמת ויציב' הקצר והחל מ'על הראשונים' אומרים אותו בניגון, זולת 'אמונתך אמת'.
'הודו' ו'אנא' שבהלל נאמרים בניגון ימים נוראים כגון 'אדר והוד' או 'אבינו מלכנו כתבנו'.

חצי הקדיש שלאחר קריאת התורה נאמר בניגון המיוחד לר"ח אלול ושבת שובה.
ה'מי שברך' לעולה האחרון בספר הראשון נאמר אחר הגבתו. המגביה מוסר את הספר למכובד בהוצאת הספר השני.
מפטירים 'השמים כסא'.

בעמידה של מוסף, בברכת 'אתה יצרת', בין פסוקי קרבן שבת לפסוקי קרבן ראש חודש, אומרים: 'זה קרבן שבת וקרבן ראש חודש פאמור'.
בסוף קדושה של מוסף אחר עניית הקהל 'אני ה' אלהיכם', אומרים את הפיוט: 'אלהיכם יזריח'.

'לדור ודור' נאמר בניגון שבת, 'הא' הקדוש' – בניגון יו"ט, עד 'כאמור', 'וביום השבת' – בניגון שבת, עד 'זה קרבן שבת', ומ'וקרבן ראש חודש כאמור, ובראשי חדשיכם' בניגון יו"ט, 'ישמחו' – בניגון שבת, 'להינו' עד 'לטובה ולברכה' – בניגון יו"ט, 'לששון ולשמחה וכו' עד 'ולסליחת עון' – באחד מניגוני הימים הנוראים, 'כי בעמך' עד סוף העמידה – בניגון שבת.

קדיש 'יתקבל' אחר מוסף נאמר בניגון נבחר.
במנחה אין אומרים 'צדקתך', ולפיכך ש"ץ אומר את הקדיש השלם בניגון מ'יתקבל' עד הסוף.

בראש חודש אין אָבֵל עובר לפני התיבה בכל התפילות, והיינו גם בערבית של מוצ"ש.

במוצאי שבת אומרים 'והוא רחום' ו'ברכו' בניגון אלול, ולפני שמונה עשרה מכריזים: 'ראש חודש'.

מחמת השבת מתחילים לתקוע רק בליל שני של ראש חודש.

יום שני של ראש חודש אלול

בראש חודש אין אָבֵל עובר לפני התיבה בכל התפילות, אך אינו מסתיר את העטרה השחורה בטליתו. בעל 'ארציט' עובר.

'הודו' ו'אנא' שבהלל נאמרים בניגון ימים נוראים כגון 'אדר והוד' או 'אבינו מלכנו כתבנו'.

חצי הקדיש שלאחר קריאת התורה נאמר בניגון המיוחד לראש חודש אלול ושבת שובה, או באחד מניגוני ימים נוראים, ובאותו ניגון אומר הש"ץ את הקטע מ'לששון ולשמחה' במוסף.

אין הפסקה בין חצי קדיש למוסף. יש החולצים תפילין לפני הקדיש, ויש שחולצים אחר מוסף.

פרשת שופטים

בערבית אומרים את ברכת 'השכיבנו' בניגון מיוחד. לפני העמידה סוף הקדיש נאמר בניגון המסולסל דמוי התקיעות.
קדיש 'תתקבל' שלאחר מוסף בניגון נבחר, ויש בניגון ימים נוראים.
במוצאי שבת אומרים 'והוא רחום' ו'ברכו' בניגון אלול.

פרשת כי תצא

בערבית אומרים את ברכת 'השכיבנו' בניגון מיוחד. לפני העמידה סוף הקדיש נאמר בניגון המסולסל דמוי התקיעות.
אחר הפטרת 'רני עקרה' מוסיפים את הפטרת 'עניה סוערה' שנדחתה בפרשת ראה מפני הפטרת 'השמים כסאי'.
קדיש 'תתקבל' שלאחר מוסף בניגון נבחר, ויש בניגון ימים נוראים.
בקריאת התורה של מנחה בפסוק 'השקיפה' בסוף הקריאה, מרים הקורא את קולו.
במוצאי שבת אומרים 'והוא רחום' ו'ברכו' בניגון אלול.

פרשת כי תבא

בערבית אומרים את ברכת 'השכיבנו' בניגון מיוחד. לפני העמידה סוף הקדיש נאמר בניגון המסולסל דמוי התקיעות.
בפסוק 'השקיפה' בסוף קריאת הלוי מרים הקורא את קולו.
רביעי קורא עד 'באר היטב', חמישי – עד 'ברוך טנאך ומשאתך'.
לתוכחה קוראים לעלות לתורה בזה הלשון: "יעמוד מי שירצה".
בתוכחה, הקורא מנמך את קולו מהפסוק 'והיה אם לא תשמע' עד 'בספר הזה', ומגביה את קולו מ'ליראה' עד 'את ה' אלהיך', מנמך את קולו עד 'ואין קנה' ומגביה את קולו בפסוק האחרון 'אלה דברי הברית'.
אחרי עלייתו, מברכים אותו בימי שברך' בנוסח מיוחד בנוסף לימי שברך' הרגיל, ובשניהם מזכירים אותו בשמו.
קדיש 'תתקבל' שלאחר מוסף בניגון נבחר, ויש בניגון ימים נוראים.
בקריאת התורה של מנחה, הפסוק האחרון נקרא בהרמת קול.
'והוא רחום' בערבית של מוצאי שבת מנגן הש"ץ בניגון של חצי קדיש שלפני מוסף ימים נוראים, ומאריכים בו ביותר.

סליחות

הש"ץ של סליחות עובר לפני התיבה ערבית שלפניהן ושחרית שאחריהן, אך לא למנחה.
אָבֵל ובעל 'יארצייט' יכולים לעבור לפני התיבה בימי הסליחות שלפני ראש השנה, ברם אָבֵל אינו הש"ץ בעשייתו.
סדר הסליחות הוא של מנהג אשכנז הגדול (פפד"מ ובנותיה).

פותחים באמירת 'אדון עולם' בניגון מיוחד לימי הסליחות, וממשיכים באמירת 'לך ה' הצדקה'.

חצי קדיש נאמר, בניגון חול, בגמר 'א' ארך אפים' וי"ג מידות. מקפידים לומר את פסוקי ההקדמה של כל סליחה וסליחה, וש"ץ מסיים אמירתם בניגון מיוחד החל מ'כי לא על צדקתנו' עד 'ועל עמך'. לפזמונים יש ניגונים קבועים, הרבה מהם נאמרים בניגון של פזמון היום הראשון 'במוצאי מנוחה'. ביום ד' ויום ו' של סליחות ניגון הפזמון הוא של 'מלאכי רחמים'. כל פזמון נאמר בקול רם על ידי הש"ץ ונעזרים. בגמר אמירת הבית הראשון, חוזר עליו הקהל באותה נעימה. הש"ץ ממשיך בניגון לומר את שאר הבתים, והקהל עמו בקול נמוך. בכל פזמון הנאמר בימי סליחות ותעניות מוסיפים אחר כל קטע את החרוז החוזר, שבדפוס רעדלהיים נדפס רק בבית הראשון ובבית האחרון, כגון בפזמון יום א' 'במוצאי מנוחה', מוסיפים בכל בית את החרוז החוזר: 'לשמוע אל הרנה ואל התפלה', ויש שאינם מוסיפים את החרוז הזה שנשמט על ידי המדפיסים. בסופו של הפזמון כולו חוזר הקהל לומר את כל הבית הראשון בקול רם ונעימה. לפיוטי 'עקדה' ו'חטאנו' יש ניגונים קבועים מיוחדים. את נוסח 'או"א תבא לפניך' שבהקדמת הוידי אומר הש"ץ כולו בניגון, והקהל עמו. בהמשך ההקדמה אומרים 'ש"אין אנו עזי פנים'.

הוידי 'אשמנו בגדנו' נאמר בימי הסליחות שלוש פעמים ובלחש. החרוזים של 'עננו ה'', לפחות בחלקם האחרון, נאמרים על ידי הש"ץ בניגון מיוחד, והקהל עונה: 'עננו' על כל אחד מהם, היינו שהש"ץ אומר 'עננו ה'', והקהל אומר: 'עננו'. יש המקפידים על כך גם בפיוט 'מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה', שהקהל משיב: 'הוא יעננו'.

אחר נפילת אפים ממשיכים לשבת עד 'ואנחנו לא נדע מה נעשה'. 'מחי ומסי' נאמר בניגון מיוחד. 'מכניסי רחמים' נאמר כולו בניגון נבחר. 'מרן דבשמיא' וכן 'שומר ישראל' נאמרים בניגון 'אדר והוד'. אם החלו הסליחות לפני עלות השחר, ונסתיימו אחר עלות השחר, הקהל הולך ליטול את ידיו בגמר הסליחות.

כשמתחילים את הסליחות לפני עלות השחר והש"ץ מעוטף בטלית שאולה, הריהו מסירה מעליו בין קדיש 'תתקבל' של סליחות לברכות השחר, ולפני 'ברוך שאמר' מתעטף בטלית שלו וכן מניח תפילין ומברך את שלש הברכות בקול כדרכו בכל ימות השנה.

אחר קדיש 'תתקבל', אין החזן אומר 'אדון עולם' שנית, אלא פותח מיד בברכת 'על נטילת ידים' בניגון ימים נוראים, וממשיך בניגון חול בברכות השחר, כולל ברכת התורה לפני הקרבנות.

יום רביעי של סליחות

אין אומרים את הבית האחרון של הפזמון 'ה' שמעה' המתחיל 'שפטינו', שנועד לאמירה ביום הכפורים בלבד.

יום ששי של סליחות

בסליחות אומרים את החטאנו 'אדון משפט בקרבך' במקום 'אבותי כרבת ריבם'.

אין תוקעים בשופר.

פרשת נצבים

בערבית אומרים את ברכת 'השכיבנו' בניגון מיוחד. לפני העמידה סוף הקדיש נאמר בניגון המסולסל דמוי התקיעות.
שבת שבתוך ימי הסליחות פוסקים מלומר 'הכל יודוך' באמירת סירוגין.
הפסוק האחרון של קריאת שלישי נקרא בהרמת קול.
מפטיר מתחיל מ'הגדתי'.
קדיש 'תתקבל' שלאחר מוסף בניגון נבחר, ויש בניגון ימים נוראים.
במנחה מסיימים את הקריאה בסוף פסוק י"א במלה 'באזניהם', ואין ממשיכים עד 'לרשתה'. 'והוא רחום' בערבית של מוצאי שבת מנגן הש"ץ בניגון של חצי קדיש שלפני מוסף ימים נוראים, ומאריכים בו ביותר.
אין אומרים 'ויהי נועם' ויואתה קדוש'.

ערב ראש השנה

מתענים בערב ראש השנה, ואין נוהגים להשלים את התענית.
סדר הסליחות לערב ראש השנה בלי שיבושי הצנזורה מופיע בקובץ מיוחד של מכון מורשת אשכנז.
בפזמונים 'שופט כל הארץ' ו'זכור ברית', פותחים את ארון הקודש. לפזמון 'זכור ברית אברהם' יש ניגון משלו, וצורת אמירתו היא כמו של הפזמונים של שאר ימי הסליחות.
אם האיר היום אין אומרים תחנון בסוף הסליחות.
מאריכים באמירת 'ברכו' בשחרית בניגון מוצאי שבת, כנהוג בכל יום שאין בו תחנון.
בשחרית אין אומרים תחנון ולא 'למנצח'.
אחר התפילה עושים 'התרת נדרים' בבית הכנסת. אומרים בה 'ואפילו נזירות שמשוך'.
אחר יציאת בית הכנסת הולכים לבית הקברות, אומרים שם תחינות לבית הקברות (ולא תהלים שנאסרה אמירתם ליד קברים מחמת 'לועג לרש') ונותנים צדקה לעניים.

ברית מילה בערב ראש השנה

אם חל ברית מילה בערב ראש השנה, אין אומרים את הסליחה לברית מילה 'אל תפר בריתך' ולא את הפזמון של ה'רוקח' לברית מילה 'זכור ברית אברהם' – אות ברית', שהרי ממילא אומרים את הפזמון 'זכור ברית אברהם' – אבדנו מארץ'.
בערב ראש השנה, שהוא יום תענית, עורכים את סעודת ברית המילה לפני חצות וסועדים בה כל הקרואים, אף אם רבים המה ואף בלא התרת נדרים.